

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

YENİLEŞME SÜRECİNDE HEKİMBAŞILIK (1826-1876)

Gamze AYHAN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. İlhami YURDAKUL

BİLECİK, 2014

Referans Numarası: 10015579

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

YENİLEŞME SÜRECİNDE HEKİMBAŞILIK (1826-1876)

Gamze AYHAN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. İlhami YURDAKUL

BİLECİK, 2014

Referans Numarası: 10015579

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

Sayfa: 1/1

25/07/2014

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 21/05/2014 tarih ve 117/24 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 25/07/2014 tarihinde Tez Savunma Sınavı yapılan Gramme Ayhan 'ın "Denilekime Sıbechete Hekimkasıle (1826-1876)" konulu tez çalışması tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZDANIŞMANI: Doç. Dr. İlhami Yıldızakul

ÜYE: Yrd. Doç. Dr. Şenül Fırat Zülkarnen

ÜYE: Yrd. Doç. Dr. Hacı İbrahim Denizkardeş

ÜYE:

ÜYE:

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... tarih ve ..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

Madde 43-(3) Yüksek lisans tez sınavı jürisi ve tez savunma sınavı tarihi, ilgili ABD/ASD başkanlığının önerisi ve EYK kararı ile belirlenir. Öğretimin uygun bulunmaması halinde tez jürisi ilgili EYK beklirler. Jüri, bir öğrencinin tez danışmanı ve en az biri enstitünün başka bir ABD/ASD'den ya da başka bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere üç veya beş üsl, birisi ilgili ABD/ASD'den, diğeri de enstitüye bağı başka ABD/ASD'den veya başka bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere iki yedek öğretim üyesinden, öğretim üyesi bulunmadığı takdirde doktora/sanatta yeterlik derecesine sahip öğretim elemanları ve di danışmanı öğretim elemanlarından oluşur. ABD/ASD başkan, jüri üyesinin ismiyle, alanların göz önünde bulundurarak önerir. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda ikinci tez danışmanı jüri üyesi olmaz.

TEŐEKKÖR

Çalıőmam sırasında bana devamlı yardımcı olan ve hiçbir zaman desteğini bizlerden esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. İlhami YURDAKUL'a, koőulsuz güven ve desteği için öncelikle annem ve sonrasında kardeőlerime, araőtırmalarım sırasında sık sık yanımda olan arkadaőlarım Meltem CESUR ve Mehmet Akif SADAN'a sonsuz teőekkörü bir borç bilirim.

Gamze AYHAN

ÖZET

“YENİLEŞME SÜRECİNDE HEKİMBAŞILIK (1826-1876)”

Gamze AYHAN

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin geleneksel düzeni içinde sağlık hizmetleri görevini yerine getiren hekimbaşılık müessesesinin çalışmaları, etkili olduğu alanlar ve tarihi süreci içerisindeki değişimi incelenmiştir. Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde hekimbaşılığın kuruluşu izah edilmiştir. Birinci bölümde, hekimbaşının geleneksel Osmanlı düzenindeki yeri ve görevi tespiti çalışıldı. İkinci bölümde, Osmanlı Devleti'nde tıp eğitiminin geleneksel düzende ve modernleşme sürecindeki yeri araştırıldı. Üçüncü bölümde, yenileşme sürecinde hekimbaşının görevlerinin revizyonu ve hekimbaşılık kurumunun ilga süreci incelendi.

Çalışmanın sonunda konuyla ilgili genel bir değerlendirme ve konuyla ilgili arşiv ve görsel malzemelere yer verildi.

Anahtar Sözcükler

Hekimbaşı, Hekimbaşılık Müessesesi, Başlala, Tabip, Tıbbiye.

ABSTRACT

“HEKİMBAHSİ IN THE REFORMATION PERİOD (1826-1876”

Gamze AYHAN

The studies of Hekimbashi (Ottoman Empire’s Ministry of Health) the fields in which it worked and the change of it throughout History were mentioned. Our study consists of introduction and three parts.

Hekimbashi has been examined in introduction part in the historical process. In the second part, medical training of Ottoman Empire and the transition of this training from traditional to modernization of education were examined. In the third and last part division of the Hekimbashi’s duties were discussed.

Key Words

Hekimbashi, Ministry of Hekimbashi, Doctor, Medical.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR	vi
EKLER LİSTESİ	vii
GİRİŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

OMANLI DEVLETİ'NİN GELENEKSEL DÜZENİNDE

HEKİMBAŞILIK

1.1. Hekimbaşaların Atanması ve Kıyafetleri	11
1.2. Hekimbaşaların Görevleri.....	13
1.3. Hekimbaşının İdaresi ve Başlala'nın Denetimindeki Başlala Kulesi	18
1.4. Hekimbaşının Gelirleri.....	23
1.5. Hekimbaşalarının Denetlediği Belli Başlı Görevliler.....	25
1.5.1. Hekimler.....	25
1.5.2. Cerrahlar.....	26
1.5.3. Kehhaller	26
1.5.4. Müneccimbaşılık	26
1.5.5. Eczacılar	27
1.5.6. Kırık-Çıkıkçılar	27
1.6. Hekimbaşaların Görev Süresi, Sayısı ve Azilleri	27

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN GELENEKSEL VE MODERNLEŞME

SÜRECİNDE TIP EĞİTİMİ

2.1. Tabiplikte Usta-Çırak İlişkisi	29
2.2. Fatih Darüşşifası	30
2.3. Süleymaniye Tıp Medresesi.....	31
2.4. Tıbbiye Mektebine Kadarki Süreçte Tıp Eğitimi.....	34
2.5. XIX. Yüzyılın Ünlü Hekimlerinden Hekimbaşı Mustafa Behçet	37
2.6. Tıphane-i Amire'nin Kurulması.....	39
2.6.1. Tıphane-i Âmire'deki Öğrenciler ve Okutulan Dersler	43

2.7. Cerrahlık Eğitimi ve Cerrahhane-i Amire.....	46
2.8. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERNLEŞME SÜRECİNDE HEKİMBAŞININ

GÖREVLERİNİN REVİZYONU VE İLGASI

3.1. Meclis-i Umuru Sıhhiye.....	55
3.2. Meclis-i Umur-ı Tıbbiye	62
3.3. Hekimbaşılığı İlgası Meselesi.....	65
SONUÇ	68
KAYNAKCA	70
EKLER	75
ÖZGEÇMİŞ	111

KISALTMALAR

A.B.D.	Ana Bilim Dalı
Bil.	Bilimler
BOA	Başbakanlı Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Dr.	Doktor
Ed.	Editör
Ens.	Enstitü
HAT	Hattı Hümayun
Prof.	Profesör
S.	Sayı
ss.	Sayfa aralığı
vb.	ve benzeri
yy.	Yüzyıl

EKLER LİSTESİ

EK 1: Hekimbaşı Listesi.....	75
EK 2: Hekimbaşların Görev Süreleri	78
EK 3: Hekimbaşılıkta Görevde Bulunma Süresi.....	78
EK 4: Hekimbaşının Hilat Giymesine Dair Belge	79
EK 6: : Nevruziyye ile İlgili Bir Belge	80
EK 6: Nevruziyye ile İlgili Bir Belge.....	81
EK 7: Cerrahların Tayinin Bildiren Bir Belge	82
EK 8: Yabancı Tabiplerin Azlini Gösteren Belge	83
EK 9: Tayinat Belgesi-1	84
EK 10: Takaüdlük Belgesi -1	85
EK 11: Takaüdlük Belgesi -2	86
EK 12: Hekimbaşı Konağı-1	87
EK 13: Hekimbaşı Konağı-2	88
EK 14: Tayinat-2	89
EK 15: Abdülhak'ın Tayinatının Kesilmesi.....	90
EK 16: Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi	91
EK 17: Hekimbaşı–Başlala Odası	92
EK 18: Tedaviye dair bir sahne	93
EK 19: Tedaviler	94
EK 20 Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin Amblemi	95
EK 21: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Kapısında Hekimbaşı ve Hocalar (1839).....	96
EK 22: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de Etkili Olan Karl Ambros Bernard	97
EK 23: Anatomi Dersi	98

EK 24: Mekteb- i Tıbbiye-i Şahane-Galatasaray, Sultan Abdülmecid Mezuniyet Sınavından Ayrılırken	99
EK 25: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Doktorları Zabitanına Mahsus Nişan-ı Zişanlar .	100
EK 26: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Eczacı ve Cerrah Doktorlarına Mahsus Nişanlar	101
EK 27: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Şakirdanına Mahsus Nişanlar	102
EK 28: Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Eczacı İcazetnamesi	103
EK 29: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Mezuniyet Tezkiresi	104
EK 30: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Sınıf Geçme Tasdiknamesi	105
EK 31: Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane Üçüncü Sene Öğrencilerinden Nişan Korkis Efendi'nin Sınıf Geçme Şahadetnamesi	106
EK 32: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Tarafından Verilen Tıp ve Cerrahide Doktorluk Diploması	107
EK 33: Sirkeci Demirkapı-Taşkışla	108
EK 34: Demirkapı'da Taşkışla Çevresindeki Yeni Klinik Binaları	109
EK 35: Sıhhiyenin Eski Binası	110

GİRİŞ

OSMANLI DEVLETİ'NDE HEKİMBAŞILIĞIN KURULUŞU

Tarihsel süreç incelendiği zaman Mısır, Batı Roma ve Doğu Roma devletlerinde devlet sağlığı ile ilgilenen benzer müesseseler görülmektedir. Doğu Roma'da bu müessese Protomedicus olarak adlandırılmaktadır (Kara, 1999;24). İlk İslam devletlerinde ise bu müessesenin yetkilisine Reisü'l Etibbâ denildiğini ve bu kişilerin Sultanların tayini ile atandığını bilmekteyiz. Bu hekimler, Sultanın özel hekimliğini yapmakta, bununla da kalmayıp sefer sırasında Sultanın yanında orduya katılıp ordunun da baş hekimi olmaktadır.

Başlarda Halife ya Sultanlar tarafından seçilip görevlerine atanan Reisü'l Etibbâ'lar, daha sonralarda hükümdarın da izniyle vezir veya naipler tarafından tayin edilmeye başladılar. Reisü'l Etibbâ'nın görevi hanedanın sağlığını korumak, hastaları tedavi etmek, hekimlik imtihanları yapıp başarılı olanlara diploma vermek, yetersiz olan hekimleri mesleklerinden men etmek ve sağlık kurumları ile hekimlerin çalışma sistemini incelemektir.

İlk İslam devletlerinde var olan Reisü'l Etibbâlık, Osmanlı Devleti'ne Hekimbaşılık olarak geçmiştir. Hekimbaşı, Osmanlı devletinde sağlıkla ilgili bütün işlerin başında yetkili olan kişiydi. Nitekim 1399 yılında Yıldırım Bayezid, Bursa'da Yıldırım Darüşşifası'nı kurmuştu. Hekimlikte hareketliliği başlatmıştır. Bu darüşşifada üç hekim, bir cerrah ve bir kehhal (göz doktoru) bulunmaktadır. Burada hekim ve eczacılar odasının bulunması eczacılığın da olduğunu düşündürmektedir. Bu darüşşifanın ilk başhekimini İran'da yetişmiş olan tabip Hüsnü'dür. Bu darüşşifada görev yapan hekimler arasında Şeyhi adında biri de bulunmaktadır (Gökçe, 1990:32). Çelebi Sultan Mehmet'in Şeyhî tarafından tedavi edildiği ve Sabuncuoğlu el-Hac İlyas Çelebi adlı bir hekim olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Ayrıca II. Murat'ın Tebrizli Fazlullah ve Yahudi İshak Paşa gibi hekimleri olmuştur (Bayat, 1999: 3).

Fatih Sultan Mehmet döneminde Edirne'deki Yeni Saray'ın harem dairesinde cariyeler için kurulmuş hastalar sofası vardı. İstanbul'un fethinden sonra yaptırılan Fatih

külliyesi içerisinde de bir hastane ve hastaların iyileşene kadar kalması için bir taphane bulunmaktaydı (Gökçe, 1990:19). Yine Fatih Sultan Mehmet'in Kudbettin Ahmet, Mehmet Şükrullah Şirvani, Hoca Ataullah-ı Acemî, Altunizade, Larî, Hekim Arap ve Muhtedî Yakup'tan oluşan bir sağlık şurası olduğu kaynaklarda belirtilmiştir (Bayat, 1999:4). Bunların dışında Fatih Sultan'ın Sabuncuoğlu adlı ünlü bir hekimi vardı (Gökçe, 1990:22).

Hekimbaşılığın bir müessese olarak II. Murat ya da Fatih Sultan Mehmet dönemlerinde kurulmuş olabileceği düşünülmektedir. Bir kurum olarak hekimbaşılığa ait ilk vesikalar II. Bayezid döneminden itibaren tespit edilebilmiştir. Son incelemelere göre, Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetlerinin düzenlemesinden sorumlu ilk hekimbaşı Mehmet Muhyiddin idi (Afyoncu, 2006:1).

Hekimbaşılar, Saray'ın Birun görevlilerindendi. Birun, sarayın dışa açılan kapısı idi. Hekimbaşılar Saray'da çalışır ancak Saray dışında ikamet ederdi (Yayla, 2001:150). Hekimbaşılar ilk başlarda padişah ve ailesinin sağlığından sorumluyken, daha sonra toplumun tümünün sağlık hizmetlerinden sorumlu hale gelmiştir.

Hekimbaşılar, Enderun Mektebi'nde eğitim görmezdi. Tıp ilmini bilen ilmiye sınıfı içerisinde seçilirdi. Ancak 1836 yılından itibaren ilmiye sınıfı dışından Cerrahhane Müdürü Ahmet Efendi ve İzmirli İsmail Paşa örneğinde olduğu gibi atamalar yapılmaya başlamıştır. Tarihi süreç içinde de hekimbaşılarının mülkiye sınıfından tayin edilmeye başlandığı görülmektedir (Yeni Tarih Dergisi, Mayıs, 1959:1417).

Anlaşıldığı üzere hekimbaşılık Osmanlı Devleti'nin geleneksel kurumlarından biri idi. Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecindeki diğer kurumlar gibi hekimbaşının da görev ve yetkilerinde revizyona gidildi. Tarihi süreç içinde de misyonunu tamamladı ve ilga edildi.

Çalışmamızda hekimbaşılığın görev ve yetkilerinden, revizyona gidiş sürecinden ve akabinde ilgasının gerçekleştirilme aşamalarından bahsedilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN GELENEKSEL DÜZENİNDE HEKİMBAŞILIK

1.1. HEKİMBAŞILARIN ATANMASI VE KIYAFETLERİ

Giriş bölümündeki kısa izahımızdan anlaşılacağı gibi hekimbaşılık Osmanlı Devleti'ne önceki Türk-İslam devletlerinden intikal etmişti. II. Murad veya Fatih devrinde de kurumsallaşma sürecine girmişti.

İlmiye sınıfından olan ve tıp eğitimi almış kişilerden uygun görülen bir kişi hekimbaşı olarak atanırdı. Hekimbaşılardan farklı görevlerde bulunması da mümkündü (Bayat, 1989:56). Bu kişiler hekimbaşılığa atanmadan önce kadılık ya da medreselerde müderrislik yapmışlardır. Beylerbeyliği pâyesine sahip olan hekimbaşılar, ilmiye sınıfının en üst makamı olan Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği'ne kadar yükselebiliyorlardı (Bayat, 1999:5). Hekimbaşılardan Hayatizade Mehmet Emin'in hekimbaşılık görevinden azledilmesinin ardından şeyhülislamlık yapması, hekimbaşılardan ilmiye sınıfı içerisinde farklı görevlerde bulunabildiğini ve bu sınıfın en üst görevine de atandıklarını göstermektedir.

Hekimbaşılık atamaları padişahın hatt-ı hümayunu ve iradesiyle olurdu (BOA HAT, 1837:485). Hükümdar tarafından hekimbaşı atanan kişi; kürk giyer, baltacılar kethüdası ile Bâb-ı Âliye gelir ve Çinili Oda'ya giderdi. Hekimbaşı, Çinili Oda'nın ortasında bekleyen sadrazam tarafından karşılanırdı. Burada kahve, gülsuyu ve buhur ikram edilen hekimbaşı (Bayat, 1999:4) önce sadrazam, sonra darüssaade ağasının karşısında hilat giyerdi. XVIII. yüzyıldan sonra da padişahın huzurunda hilat giymeye başladılar.

Hekimbaşı Birun'dan olduğu için hilat giydiriliyordu. Nisan 1837 tarihli bir arşiv belgesine göre eczane müdürü Ahmet Efendi irade-i seniyyeye sadır olmuş ve hilat giydirilmiştir (BOA, 1837:485). Bu hilat, bol yenli, çuha kaplı samur bir kürktü (Yen: Giysi kolu anlamına gelir. Çuha: İnce ve sık dokunmuş yün kumaştır. Samur kürk: Hayvan postundan yapılmış kürktür). Sarığında ise, sarı zemin üzerine beyaz burma

ipek sarılıydı. Bu şekilde vazifesi ilan edilen hekimbaşılar ruûs defterine kaydediliyordu (İhsanoğlu, 1999:256).

Hekimbaşılar günlük yaşamlarında ise başlarına örfî destar sarıyordu (Örfî destar: Osmanlılarda ulema sınıfının başlarına taktıkları takke, fes ve benzeri başlıkların üzerine sarılan sarık cinsinden başlığın adıdır. Genelde gelişigüzel sarılan bu sarık, Sultan I. Ahmet döneminden itibaren bir usule tabi tutulmuş ve farklı farklı adlar almıştır) ve beline kuşak bağlıyordu. Aba giyen hekimbaşılar şalvarın üzerine üç etek entari ve uzun işlemeli kürk ile şalvarına ekli sarı papuç giyiyordu.

Padişah, yazışma sırasında hekimbaşidan bahsederken:

Âlemul hukema-ül- hazıkın, ahzakku'l-etibba-ir-rasihîn, Calinus-i zaman, Bükradü'l a'van, müverrihü'l-ervah vel-sekam, müzillü'l-emraz vel-eskam, el-mühtassı bi inayeti'l-melik-ül âlâ, Südde-i Saadetimde Reisül etibba olan..... dame hazakatüh ..... elkaplarını kullanırdı (Kumbaracızade, 1993:6). Hekimbaşılar yazışmalar sırasında doğrudan sadrazamla görüşürdü. Sağlıktan sorumlu olan bu kişi Ser Etibbâ, Ser Etibbâ-i Hassa, Reisü'l-Etibbâ, Reisü'l Etibbâ-i Sultanî, Sertabib, yaygın olarak Hekimbaşı adlarıyla anılıyordu (Bayat, 1999:3).

Hekimbaşılardan protokoldeki yeri de önemliydi. Protokolde yüksek saray memurlarının arasında bulunuyordu (Hurşit Paşa'nın Saray Hatıraları, 1963:27). Bayram alayı olacağı zaman hekimbaşılar resmi kıyafetlerini Revan Köşkü'nde giyiyordu. Bayram alayı şu şekilde gerçekleşiyordu:

Padişah, bayram günü sabah namazını sarayda Hırka-i Saadet dairesinde kılardı. Namazından sonra kızlarağası, silahtar ağa, hasodalı ağalar ve musahib (Muhâsib: Padişahın özel işlerine bakan kişidir.) ağalar Hırka-i Saadet dairesinde padişahın bayramını tebrik ederdi. Daha sonra padişah Hırka-i Saadet dairesinden çıkıp Revan odasına geçerdi (Bu odada sultanların sarıkları bulunuyordu. Bu sebeple bu odaya "Sarık Odası" da denilmektedir.). Padişah, bu odaya gelince saltanat elbisesini giyerdi (Koçu, 1972:6). Padişah ile hekimbaşı bu odada bayramlaşırdı. Bayramlaşma sırası geldiğinde hekimbaşı padişahın elini öperdi. Son dönemlerde padişah Hırka-i Saadet dairesinden sonra Revan odası yerine Sünnet odasına gidiyordu (Baykal, 2008:53).

Bahsedildiği üzere protokol olarak saray memurları arasından olan hekimbaşılar göreve gelirken bir takım aşamalardan geçiyor ve onlar için küçük bir tören yapılıyordu.

Başlarda göreve gelirken sadrazam huzuruna çıkan hekimbaşılar, 18. yüzyıl itibariyle artık padişah huzurunda hilat giyiyordu.

1.2. HEKİMBAŞILARIN GÖREVLERİ

Saray hekimliği gibi bireysel görevle başlanan hekimbaşılık, zamanla devlet örgütü içerisine girdi ve hiyerarşik bir yapıya dönüştü. Hekimbaşılarının hem saray içinde hem de saray dışında birçok görevi vardı. Hekimbaşılarının en baştaki görevleri padişah ve ailesinin sağlığı ile ilgilenmek ve onları korumaktı. Hekimbaşı, padişahın yemeğinin hazırlanması sırasında mutfakta bulunur, mutfak ile ilgili malzemelerin alınımında etkili olur, yemek sırasında dahi padişahın yanından ayrılmazdı. Padişah savaşa katıldığında padişahla beraber savaşa da gider ve ordu hekimbaşısı adını alırdı. Eğer padişah sefere katılmıyorsa, hekimbaşının emrindeki saray hekimlerinden birisi hassa hekimi olarak orduya katılırdı (Aydın. 2006:3). Hekimbaşının seçtiği bu kişi sefere katılmakla yükümlü olduğu halde katılmazsa, görevinden azledilirdi. Anlaşıldığı üzere hekimbaşı padişahın yanından ayrılmıyordu. Padişahın sefere katılması halinde yanında bulunur, sefere katılmayacaksa da kendisi gidemezdi.

Hekimbaşılar, padişaha sağlık konularında da danışmanlık yapardı. Eğer ihtiyaç varsa padişahın tedavisi için İstanbul'un tanınmış doktorlarını da saraya davet edebilirdi. Padişahın güvenini kazanan hekimbaşı, müşavir ve musahiplik görevini de yerine getirebiliyordu (Müşavir: Danışman anlamına gelir. Musahip: Osmanlı'da padişahın yakın dostu ve yardımcısı olan kişilerdir.).

Hekimbaşı, sünnet merasimine de katılmak zorundaydı. Bu sünnet merasimi şehzadelerin sünneti için yapılırdı. Ancak sadece şehzadeler olmazdı. Merasim süresince şehzadeler dışında saraydaki iç oğlanlar ve bazı devlet erkânının çocukları, başka çevreden gelen çocuklar, fakir fukara çocukları sünnet ettirilmekteydi. Saray çalışanlarının da çocuklarının sünnetleri burada yapılmaktaydı. Sünnet merasimine katılan hekimbaşı, Şehzadelerin sünnetlerini yapar (Yediyıldız, 2002:348), diğerlerini ise diğer hekimler sünnet ederlerdi. Sünnet sonrasında şehzadenin sağlığından bizzat hekimbaşı sorumluydu (Baykal, 2008:80).

Hekimbaşı, hanım sultanların hasta olması durumunda onları da muayene ve tedavi ederdi. Ancak hekimbaşı erkek olduğundan dolayı muayeneden önce bazı önlemler alınırdı. Muayene sırasında sultanın üzeri başından ayağına kadar tül şal ile örtülür, hekimbaşı hanım sultanı şalın üzerinden muayene ederdi. Hekimbaşının erkek olmasından dolayı da yanlarında da bir cariye bulunurdu (Bayat, 1999:7).

Bununla beraber saraydaki hastane ve eczaneleri yöneten hekimbaşı, hassa hekimleri, cerrahlar, kehhallar ve müneccimbaşlarının (BOA, 1938:568) da amiri konumundaydı. Bu kişilerin tayin, azil ve maaşlarına zam yapılması konularında bizzat kendisi sorumlu olurdu. Örneğin müneccimbaşılık seçiminde öncelikle seçilecek kişi belirlenirdi. Sonrasında tayin edilecek kişi hekimbaşı tarafından şeyhülislam arz edilir, şeyhülislam da sadrazama arz ederdi. Sadrazam da tayini istenen kişiyle ilgili bir telhis hazırlar ve padişaha sunar. Padişah onayı alınınca sadrazam, hekimbaşının isteği bu kişinin tayinin olduğuna dair bir berat hazırlar ve padişahın onay buyrulduğunu çekerdi. Tayin olunan müneccimbaşı da ruûs defterine kaydolunurdu (Aydüz, 1995:167).

Bu atama ve azillerden sorumlu hekimbaşının, 21 kişiden oluşan “Etibbay-ı Hassa” adı verilen bir sağlık teşkilatı vardı. Bazı kaynaklarda da bu sağlık teşkilatının 21 Türk-İslam ve 41 Yahudi hekimden oluştuğu bahsedilmektedir (Cimilli, 2005:591). Hastanelerde hekim, cerrah, kehhal ya da sertabib ihtiyacı olursa yine tayinleri hususunda hekimbaşılar etkili olurdu. Örneğin Asakir-i hassa-i şahane hastanesi müdürü olan İbrahim Efendinin vefatının üzerine bir müdüre ihtiyaç duyulmuş ve bu konuyla alakalı Tophane-i Amire hastanesi hekimi İca Efendi’ye beyanda bulunulmuştur. Hekimbaşının onayı ile durum padişaha arz edilmiştir. Yeni müdür tayini için padişahın izni alınmıştır (BOA HAT, 1838:320).

1876 yılına ait bir belgede de hekimbaşının azillerden sorumlu olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu belgede Fransız ve İngiliz tebaasından olan ve İstanbul’da görev yapan hekim Marino, Cephane-i Amire eczacısı Yanko ve kardeşi Anton Dimitri’nin görevinden alınması, İstanbul’dan uzaklaştırılması veyahut tevkif edilmeleri ile ilgili mevcut durumun hekimbaşı tarafından incelenmesi gerektiğini belirtilmiştir (BOA HAT, 1876: 01081).

Tayin ve azillerin yanında tıp eğitimini tamamlayan kişilerin ordu içerisindeki tayininden sorumlu kişi de hekimbaşıydı. 1837 tarihli bir belgeye göre son sınıfı bitiren

yirmi cerrahi öğrencisi alması gereken bütün tıbbi eğitimleri tamamlamış ve bu durumda başlı başına cerrahlık edecek ve seferlerde işe yarayacak mertebelere ulaşmıştı. Bu cerrahların kişi başına 75'er kuruş maaşla cerrahlığa tayini istenilmektedir. Hekimbaşı durumu gözden geçirdikten sonra padişaha bildirir. Padişah da hekimbaşının onayından geçen cerrahlara paye verilerek görevlerine tayin edilmesinin uygun olduğu bildirir ve padişahın emriyle cerrahlar görevlerine tayin edilir (BOA HAT, 1837:316).

Topkapı Sarayı'nda padişaha özel bir eczane vardı. Bunun dışındaki biri tabhane olmak üzere iki eczane ve altı hastane bulunmaktaydı. Bu hastanelerden ilki Topkapı Sarayı'nda Hasta Odası ya da Enderun Hastanesi olarak bilinen hastaneydi. Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan ve sonra yanarak tamamen yok olan bu hastane, Topkapı Sarayı'nın girişi olan Bab-ı Hümayun'un sağ tarafındaydı. Bu hastane tam teşkilatlandırılmış durumdaydı. Her gün belirli saatlerde iki saray hekimi ve iki saray cerrahı, hastaları ziyaret eder ve sağlık durumlarıyla ilgilenirdi.

Enderun Hastanesi'nden başka Topkapı Sarayı'nda Harem'deki kadınların tedavisi için kurulmuş Cariyeler Hastanesi vardı. Bu hastane Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi'nde bulunmaktaydı. Ayrıca bazı kaynaklar bu hastanede kadın sağlık örgütünün de bulunduğunu yazmaktadır. Hatta 1798-1799 tarihli maaş defterlerinde bu sağlık örgütünden hastalar kethüdası kadının, hastalar ustası Hanım Ananın, Hastalar Ağasının cariyesinin ve hekim kadının her üç ayda bir maaş aldığı belirtilmektedir. Bu hastanedeki kadın hekimlerin en üst makamı da "Hastalar ustası Hanım Ana"dır. Muhtemelen hekimbaşı hanım sultanları muayene etmeye giderken Hanım Ana da yanında olmaktadır.

Bir diğer hastane Zülüflü Baltacılarının seti üzerinde bulunmaktaydı. Enderunlulara ait olduğu düşünülen bu hastaneyle ilgili detaylı bilgi bulunamamaktadır. Bununla beraber Seferliler Koğuşu için Enderun'un içinde bir hastane ve Bostancılar için de sahil tarafına doğru Hastalar Odası adlı bir hastane vardır. Ayrıca sarayın içinde eczane olarak kullanılan bir Kiler koğuşu kurulmuştu. Geceleri koğuş ağaları rahatsızlandığında buradan bitkisel ilaçlar alınıyordu. Enderun'da bulunan bu Kiler'in içerisinde bir hastane daha mevcuttu. Hekimbaşılar ise bütün bu sağlık kurumlarının

başında bulunmakta, bu kurumların hekim, cerrah ve kehhâl tayini, azli ve denetlemesinden sorumluydu (Cimilli, 2005: s.591).

Saraydaki eczaneler ve hastanelerin başında en yetkili kişi olan hekimbaşı, saray ve çevresinin sağlığından mesul olduğu kadar, ülkedeki bütün askeri ve sivil halkın da sağlığından sorumluydu. Devlet sınırları içerisindeki bütün sağlık müesseseleri hekimbaşıya bağlıydı. Devlete ait olan hastanelere hekim ataması yapmaktaydı. Tayin edilen bu hekimlerin haricinde mesleğini serbest olarak kendi muayenelerinde yapmak isteyen tabipler de vardı. Bu tabiplerin ve cerrahların, özellikle İstanbul'da, özel muayenehane açmaları hekimbaşının iznine bağlıydı. Serbest olarak çalışacak bu muayenehanelere tıbbî dükkân deniliyordu. Dükkân açmak isteyen hekim, hekimbaşıya bu konuyla alakalı başvuruda bulunmak zorundaydı. Hekimbaşı, hekimi denetler ve eğer yeterli ise çalışma ruhsatı verirdi. Bu hekimlerin eczacılık yetkileri de olurdu (Aydın, 2006:35).

Hekimbaşı, zaman zaman kendisinden izin almadan, ehliyetsiz bir şekilde hekimlik yapanların olduğunu tespit ederdi. Böyle durumlarda hükümdarın izniyle yerli ve yabancı hekimleri ziyaret eder, onları teftiş ederdi. Hekim olmak isteyen kişileri sınava tâbi tutardı. Eğer hekimler bu sınav sonucunda başarılı olursa icazetname verilir ve çalışabilme izni çıkarılırdı. Ancak hekim başarısız olursa iş yerini kapatır ve hekimlik yapmasını yasaklardı.

Örneğin Kâtipzade Mehmet Ref'i Efendi'nin hekimbaşılığı döneminde (1758-1768), padişahın fermanı ile hekimbaşı ve İstanbul'da meşhur olan yerli ve yabancı hekimler yanlarına tercüman da alarak bir komisyon kurmuşlar ve İstanbul tabiplerini sınav yapmışlardı. Başarılı olan hekimlere padişah onaylı çalışabilir belgesi verilirken, başarısız olanlar ise hekimlikten men edilmişti (Bayat, 1989:58). Bazı durumlarda muayenehanelerin sayısı fazla gelebilmekteydi. Eğer azaltılması gerekiyorsa belirli şartlara göre bu muayenehanelerin sayısını azaltabilirdi. Ülkede açılacak bütün sağlık kurumları için hekimbaşının izin vermesi gerekiyordu (Bayat, 1999:8).

Ülkedeki hastalıkların teşhisi de hekimbaşının sorumluluğundaydı. Örneğin hastanelerdeki teşhis yöntemleri arasında ilk sırayı hastanın idrarına bakmak alıyordu. Hiçbir hastaya idrarına bakmadan bir teşhis konulmuyor ya da tedavi için ilaç verilmiyordu. Hastalıkların teşhisinde hekimbaşılar öğrencilerle ve asistanlarla

toplantılar yapıyordu. Hastaları ilk önce öğrenci ve asistanlar muayene ediyordu. Eğer hastaya teşhis konamazsa bu kez onları hekimbaşı muayene ediyor ve teşhis koyuyordu. Hastanelerde hastaların üç tür muayeneleri yapılmaktaydı. İlkinde hastalar baştan ayağa muayeneye ediliyor ve durumu ciddi değilse ilaçları eczaneden alınarak tedavisine başlanıyordu. İkinci gruptaki hastalar ise hastanede yatan hastalardı. Bu hastaların tedavileri de hastanede yatarken yapılıyordu. Diğer tedavi yöntemi ise ruh hastalarına uygulanan tedavi yöntemiydi. Ruh hastalarına yapılan tedavide müzik de kullanılıyordu (Say, 2002:583).

Ülke içerisinde hastalar için hazırlanan ilaçlara ulaşılabilecek yerler; hekimler ile diğer sağlıkçıların açtığı ve dükkân adı verilen hasta baktıkları mekânlar ile bazı esnaf dükkânlarıydı. Bunların hepsi ilaç hazırlayıp satıyordu. 17. yüzyıla kadar müstakil eczacılık mesleği olmadığından eczane de bulunmuyordu. Dükkânları ve burada yapılan ilaçların denetlenmesi de hekimbaşıya aitti (Yıldırım, 2010:274).

Bununla beraber hekimbaşı saray içindeki ve dışındaki tıp eğitim ve öğretimi ile de doğrudan ilgiliydi. Örneğin Süleymaniye Tıp Medresesi'nin yönetimi hekimbaşının idaresindeydi. Hekimbaşı bu medreseye alınacak talebelerin seçiminde de etkili olurdu. Süleymaniye Tıp Medresesi'nden mezun olan öğrenciler yine hekimbaşının tayin emri ile müderris, saray hassa hekimliği, ordu hekimliği ve hatta kadılık gibi görevlere atanırdı (Cantay, 2005:1026). Hekimbaşılar, askeri teşkilat için gerekli olan ham maddeleri almak, ilaçları imal etmek ve gerekli yerlere ilaç dağıtımında yetkili olmak görevlerine de sahipti (Dinç, 2007:156).

Hekimbaşılardan görevlerinden bir tanesi de sağlık sorunları nedeniyle emekli olmak isteyenleri muayene etmek ve rapor vermektir. Nitekim 1791 (1205) yılında Kocaeli sancağında timarı olan Mustafa adlı şahıs hasta olmasından dolayı emeklilik istemiştir. Bunun üzerine konu hekimbaşıya havale edilmiştir. Hekimbaşı da kişiyi muayene ederek, oturup kalkmaya takati olmadığı ve fitık olduğu gerekçesiyle emekliliğini arz etmiştir (BOA HAT, 1791:197). Bir diğer belgeye göre de Konya, Kütahya ve Hüdavendigâr sancaklarında zea'mete sahip olan gedikli Hafız Osman adlı kişi, ihtiyarladığı ve ata binip inmede zorlandığı için emeklilik isteğinde bulunur. Durumun değerlendirilmesi için hekimbaşına havale edilir ve hekimbaşının da bu şahsın

ata binip inme konusundaki yetersizliğini, yaşlı ve zayıf olduğunu belirtmesi üzerine emekliliği istenir ve gerekli müsaade çıkar (BOA HAT, 1791:198).

Görüldüğü gibi hekimbaşı sarayda padişahın ve yakınlarının sağlık hizmetlerinin yanı sıra ordunun ve toplumun sağlık işleri ve hizmetlerinin yürütülmesi gibi pek çok konunun birinci elden sorumlusuydu.

1.3. HEKİMBAŞI'NIN İDARESİ VE BAŞLALA'NIN DENETİMİNDEKİ BAŞLALA KULESİ

Hekimbaşların emrinde baltacılar, muhızlılar (hizmetçiler), hünkâr kapıcısı, yeniçeri çuhadarı ve yüze yakın iç hüddam bulunmaktaydı. Bu sebeple emrinde bu kadar geniş bir memur kadrosu bulunan hekimbaşının, sarayda kendilerine özel bir odasının bulunması gerekiyordu. Bu amaçla kurulan odasının adı Başlala Kulesi (odası) idi (Bayat, 1999:10).

Başlala Kulesi, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Mustafa Paşa (Sofa) Köşkü'nün doğusunda, 20 m. ve 80 cm. boyunda, 1 m. 90 cm. kalınlığındadır. Enderun'un arka meydanında yaptırılan bir binadır. Kulenin duvarları 1 m. 70 cm.dir. Dört tarafının üçünde büyük pencere vardır. Bir yüzünde de demir kapı vardır. Kapının sahalığında başka bir kapı daha vardır ve bu kapıdan 14 basamaklı kuleye çıkan dar bir merdiven vardır. Damı düz bir çatı şeklindedir. Ancak Sultan Abdülmecit Han zamanında biraz değişikliğe uğramıştır (Albek, 2005:607). Sarayburnu'na bakan Lale Bahçesi'nde bulunan Hekimbaşı Odası (Başlala Kulesi), başhekimin sorumluluğunda olan bir ecza deposuydu (Arıkan, 2005:15).

Hekimbaşı ve Hekimbaşıya karşı sorumlu olan Başlala bu kulede kalıyordu. Hazırlanması gereken ilaçlar bu kulede hazırlanırdı. Burada bulunan birçok tıbbi ecza ve ilaçlar Hekimbaşı ve Başlala'nın birlikteliği ile açılırdı. Bu kulede padişah, harem, valide ve çocuklarına ilaçlar ve macunlar hazırlanırdı. Hazırlanan ilaçlar Başlala gözetiminde şişe ve kâselere konup, kumaşlarla sarılıp, mühürlenirdi. Hekimbaşı ve Başlala mühründen geçen bu ilaç padişaha sunulurdu. Diğer saray mensuplarının günlük ilaçları ise onların emrinde çalışan nöbetçi saray hekimi ile Enderun Kullukçusu ve Zülüflü Baltacı huzurunda hazırlanırdı.

Günlük çalışmalarda önce Hekimbaşı Odası'nın ondan sonra da ilaç dolaplarının mühürleri kontrol edilir ve açılırdı. Daha sonra kullanılacak ilaç kaplarının da boş ve temiz olup olmadıkları incelenirdi. Nihayet ilaç hazırlanır ve bu kontrollü kaplara konarak ağızları yine çifte mühürle mühürlenirdi. Çifte mühürle kilit altında tutulan saray eczanesinin kapısındaki mührün biri Hekimbaşı'na aitti, diğer mühür ise Başlala'da bulunurdu. Ayrıca Enderun ya da Birun'dan birinin aniden rahatsızlanma durumu için ilaç hazırlıkları da yapılırdı. Hazırlanan ilaçlar Enderun Kiler-i Hassa koğuşuna ve diğer koğuşlardaki nöbetçi başlarına verilirdi.

Bu ilaçlar eczane dolaplarında saklanırdı. Bu dolaplarda ayrıca çay, papatya, mürver, ıhlamur, yasemin, ebegümece, hatmi, menekşe, haşhaş, lokman ruhu (eter), afyon ruhu, kırmızı tartar, kırmızı (Gelincik çiçeği, limon ve buna benzer altmış adet bitkinin bekletilmesiyle hazırlanan ilaçtır. Soğuk algınlığı için kullanılır.), hint yağı, yaralar için hazırlanan hazne yağı bulunuyordu. Dolaptaki ilaçlar tükenirse Enderun kiler odası kethüdası tarafından bir senet hazırlanır ve durum bildirilirdi. Hekimbaşının izniyle ihtiyaç duyulan ilaç Hekimbaşı odasındaki ecza dolabından kuleden alınırdı (Kumbaracıade, 1993:5-11).

Hekimbaşı odasında çok ilginç ilaçlar vardı. Örneğin yakut ezilip balmumuyla karıştırılarak macunlar yapılırdı. Ayrıca burada son derece ilginç fosiller de vardı. Mesela bazı sürüngenlerin kurutulmuş kalıntıları, ispirotlanmış hayvanlar, hatta yanlış bir doğum veya oluşum neticesinde ortaya çıkan insan iskeleti bile bulunuyordu (Ortaylı, 2008:141).

Sarayda ya da ülke içerisinde ilaç ihtiyacı olursa hekimbaşıya bildiriliyordu. Saray ilaçlarında mart aylarında menekşe, şeftali çiçeği, mayıs aylarında pelin, tereyağı, yer sarmaşığı, inci çiçeği, yabancı kır çayı, haziran aylarında hatmi, gelincik, papatya, portakal, ıhlamur, vişne, frenk üzümü, böğürtlen, vişne kuruları, temmuz aylarında pelin, ebegümece, kantaron, oğul otu, melisa, biberiye, ada çayı, kekik, civanperçemi yaprakları ile lavanta, karanfil, hanımeli, ağustos aylarında ceviz yaprakları, hatmi, anason, kişniş, eylül aylarında kuşkonmaz, hindiba, hatmi gibi bitkiler kullanılırdı. Bu bitkiler toplanarak eczanelere verilirdi. Ayrıca nisan aylarında da yağın yağmur için özel kâseler ve sürahiler hazırlanırdı. Yağın yağmur sürahilere doldurulur ve padişaha takdim edilirdi (Kumbaracıade, 1993:12-15).

Saraydaki ilaç ihtiyaçları bu şekilde karşılanırken diğer yandan ülke içerisinde de ihtiyaç duyulan ilaçlarla ilgili yazışmalar yapıldı. Örneğin orduda ihtiyaç duyulan ilaçlar ile ilgili makbuz hazırlanırdı. Ordu cerrahının istediği merhem, sirke, hamur gibi malzemelerin listesi bu makbuzda belirtilirdi. Hazırlanan yazışmalar Cebhane-i Amire'ye gönderilirdi. Buranın yetkilisi depoyu incelerdi. İlaç varsa gönderilir, eğer yoksa da dışarıdan temin edilirdi.

Cerrahların Cebhane-i Amire'den istediği ilaçlara bakılırsa:

“afyon, akmeşe, sandal, mürdesenk (yaraları iyileştiren ilaç), udülkahr (nezle otu), civa, sülügen, zincar, kilermeni (kil cinsi), don yağı (kuyruk yağı), akgünlük, kasnı otu (şeytancersi), zift, gomalak, hatmi yağı, sirke, acem sakızı, tatlı sakız, karasakız, buğu sakızı, ekmek sakızı, yer sakızı, köknar sakızı, keten tohumu, şırlağan (susam) yağı, kantaron, çemen, papatya yağı, bezir yağı, laden, sabun, Trablus sabunu, şeker, tuz, yumurta, defne, sarı balmumu, çam sakızı, beyaz çam sakızı, terementi yağı, sarı sabır, sandalos”

gibi ilaçların takviyesinin istendiği görülmektedir. Bu bitkiler ve ilaçlar kullanılarak macun, şerbetler ya da merhemler hazırlanmaktadır. Ancak tüm bu bitkilerin sağlıkla alakalı olup olmadığı öncelikle hekimbaşına sorulmaktadır (Altıntaş, 2004:127-130).

Örneğin 1828 yılında Yergöğü Kalesi Cerrahı, cerrahlık aletleri ve ilaç malzemeleri istemiştir. Bu istek Rusçuk Muhafızı'na gelmiştir. Rusçuk Muhafızı bu listedekilerin tıp ve ilaç yapımıyla alakalı olup olmadığını dönemin hekimbaşısı Mustafa Behçet Efendi'ye sormuştur. Hekimbaşısı Mustafa Behçet ise “... Rusçuk tarafından matlub olunan takirde mastur sakız, balmumu ve mastaki vesair edviyeler merhem eczalarından olup...” şeklinde cevap vererek, istenilen malzemelerin ilaç yapımıyla alakalı olduğunu onaylamıştır.

1800'lü yıllara kadar cerrahlar hazırlayacakları ilaçlar için direk malzeme isterken, bu yıllardan itibaren yavaş yavaş hazır merhemler de istenmeye başlanmıştır. Örneğin 1807 yılına ait bir belgede Kaleyi Sultaniye'ye memur edilen iki cerraha zac ruhu, kafur ruhu, nişadır ruhu, lokman ruhu, kasap merhemi, pelesenk merhemi, zencâr merhemi istenmiştir. Bütün bu ilaçların ve merhemlerin hazırlanması, istenmesi hekimbaşının denetimi ve onayı ile olmaktadır (Altıntaş, 2004:130-131).

Yine cerrahlar, hekimbaşının iznine bağlı olarak, ilaç yapımı sırasında kullanılacak malzemeleri de istemektedirler. Örneğin yapılan yazışmalarda cerrahlar: tencere, timur saç, süzek, keten astar, kebir leğen, nuhas güğüm, sünger, leğen güğüm,

çuval, astar top, kıtık sünger, kıtık keten, ağaç kutu, teneke kutu, köhne ocak, sahan, kâğıt, merhemleri içine koymak için teneke istenmiştir.

Bununla beraber sarayda ya da saray dışında sadece ilaç yapımı yoktur. İlaçlar dışında buhursuyu, macunlar, sabunlar ve mumlar da yapılmaktadır. Hekimbaşılar Başlala kulesinde güzel kokulu çiçekleri imbikten çekirttikten sonra Buhur suyu adını verdiği suyu hazırlatmaktadır. Bu su güzel şişelere konulup, padişaha takdim olunmaktadır.

Yine bu kulede, padişahın huzuruna çıkıldığında takdim etmek ve diğer görevlilere sunmak için macunlar hazırlanmaktadır. Kahveden sonra sadrazam, şeyhülislam ve vezirlere de ikram edilen misk ve amber kokan bu macunlar, farklı farklı kaplarda bir araya getirilerek mühürlenir ve padişaha da takdim edilirdi. Bundan başka senede bir defa ilkbaharda hazırlanan macunlar bulunmaktadır. Bu macunlar büyük kazanlarda, hekimbaşının denetiminde ve tarifıyla hazırlanırdı. Macunun içerisine nane, dârî fülful (karabiber tarzında), havlıcan, gül ve gelincik gibi ürünler konurdu.

Hazırlanan bu macun kaplara konup, kulede saklanır ve ihtiyaçlar buradan karşılanırdı. Bu macunlardan sadrazama, şehzadelere, sultanlara, şeyhülislama, kubbe vezirlerine, kazaskerlerine, nişancıya, defterdarlara, reisülkütuba, saray erkânına, kadılara, validelere, yeniçeri ağasına, ulemaya, şeyhlere, kürsü şeyhlerine, hükümet memurlarına, memleketin ileri gelenlerine ve Enderunlulara süslü kâse ve kavanozlarla takdim edilirdi. Bu macunların hazırlandığı geceye Ot Gecesi adı verilirdi. Bu geceye hayalbaz, hokkabaz ve incesaz ekibi çağrılarak sabaha kadar şenlikler yapılırdı (İzzet, 1993:17-18).

Sarayda hazırlanan helvalar, Saray lokması, tel kadayıfı ve ekmek kadayıfının yanında çeşit çeşit sabunlar da yapılıp veriliyordu. Gül, ıtır, tarçın, yasemin, zambak, gecesevası, hanımeli, menekşe, karanfil gibi maddelerle el sabunları, çörek otu ile çamaşır sabunları, saçların uzaması ve kepeklerin azalması için ıtır, karbonat ve zeytinyağlı sabunlar ve hamam sabunları hazırlanırdı. Aynı şekilde balmumundan mumlar da hazırlanırdı. Hazırlanan bu sabun ve mumların esansları ve içlerine konacak maddeler hekimbaşılar tarafından verilirdi (İzzet, 1933:17).

Sarayın vazgeçilmez macunlarından birisi de Nevruziyyelik macunlardı. Gece ve gündüzün eşit olduğu 21 Mart günü, eski Türk takvimi olan On İki Hayvanlı Türk

Takvimi'ne göre yılbaşı olarak kabul edildiğinden yeni yıl kutlanmaları o gün yapılırdı. Eski Türk devletlerinde 21 Mart'ta hem yeni yıla girmenin hem de kıştan kurtulup bahara ulaşmanın coşkusu bayram havasında yaşanırdu. Herkes kendi durumuna göre yakınlarına hediye alırdı. Osmanlı Sarayı'nda da Nevruz'da hediyeleşme geleneği sürdürüldü. Nevruziyyelik adı altında padişah ve sadrazam sarayda bulunan bütün hizmetlilere hediyeler ve atıyyeler dağıtırdı. Ayrıca devlet ricalinden kişiler de Nevruz dolayısıyla padişaha Nevruziyye Pişkeşi olarak isimlendirilen hediyeler takdim ederdi. Bu hediyeler genellikle at olurdu. Sarayda yapılan Nevruz kutlamalarında özellikle de iki kişinin çalışmaları çok önemliydi. Bunlardan birincisi yeni yıl takvimini hazırlayan müneccimbaşı diğeri ise Nevruz'a özel macun hazırlayan hekimbaşdır. Bu kişilere Nevruz'a özel padişah tarafından hediyeler verilirdi (Dingeç, 2009:1057-1058).

Yeni yıl ile alakalı takvim hazırlama görevi yalnızca müneccimbaşına aitti. Müneccimbaşı, Nevruz'da hazırladığı yeni senenin takvimini padişaha takdim ederdi. Takvimler hazırlanırken yıldızlar ve gezegenlerin mevkileri incelenirdi. Hazırlanan bu takvim iki ayrı kısımdan oluşuyordu. Birincisi senenin ay ve günlerini gösteren rakam takvimiydi. İkinci takvim ise yeni yıl ile alakalı nelerin olabileceği, nelerin yapılması nelerin yapılamaması gerektiği ile alakalı müneccimbaşının yorumundan oluşan ahkâm takvimiydi. Müneccimbaşı sunduğu bu takvim karşılığında padişahattan atıyyeler alırdı (Aydüz, 1995:175-176).

Osmanlı Sarayı'nda Nevruz kutlamalarının en vazgeçilmez unsuru, saray eczanesi olarak da kabul edilen hekimbaşı kulesinde hazırlatılan macun idi. Çeşitli kokulu bitkilerden oluşan kırmızı renkli ve güzel kokulu bu macunun adı Nevruziyye macunu idi. Hekimbaşı tarafından hazırlanan Nevruz Macunu kırk çeşit maddeden oluşurdu (Dingeç, 1933:1509). Macunun içerisine misk, amber, vanilya tozu, gülkurusu, karanfil, tarçın kabuğu, gül çiçeği, sandal ağacı, kişniş, şekerçi çöveni, havlıcan, kakule, zencefil, hindistan cevizi, gülsuyu, badem yağı, afyon hülasesi, civanperçemi, altın haşhaş, beyaz şeker gibi malzemeler konuluyordu (İzzet, 1933:18-19).

Bu Nevruziyeler, Nevruz gecesinde özel olarak hazırlanan porselen kaplar içerisine konulurdu. Bu kâselerin kapakları kurdelelerle bağlanır ve bu kurdelelerin arasına Nevruziyye Kulağı denilen yazılı notlar iliştilirdi. Nevruziyye Şekeri olarak da bilinen macunun sabah erken ve aç karına yenmesi tavsiye edilirdi. Bu macunun, mide

fesadı, dizanteri, yemek rahatsızlıkları, ishal ve aft, taun ve veba hummaları, hazımsızlık, mesane ve böbrek rahatsızlıkları, yaralar, şişlikler ve iltihaplara iyi geldiği, akıl ve vücudun kuvvetini arttırdığı, kalbe ve ruha kuvvet verdiği düşünülürdü. Gümüş bir tepside sunulan Nevruziyye'nin yanında S harfi ile başlayan yedi yiyecek; su, süt, susam, sarımsak simit, salep, safran ve padişah, şehzade ve sultanlara, kadın efendilere, sadrazam ve devlet erkânına takdim ve ikram edilirdi (Dingeç, 1933:1060). Bu takdim karşısında hekimbaşya çeşitli hediyeler verilir ve padişah huzurunda kürk giydirilirdi.

Hazırlanan bu macun aynı zamanda Edirne'de bulunan saraya da Hekimbaşı tarafından götürülürdü. Bunun için de Sadrazam'ın huzurunda Hekimbaşı'ya sincap postu hediye edilirdi. Nevruziyye hazırlığı sırasında bazı malzemelere ihtiyaç duyulurdu. İhtiyaç duyulan malzemelerin masrafları da saray tarafından karşılanılmaktaydı. 1837 yılına ait olan bir belgede hekimbaşının Nevruziyye hazırlayacağı, bu hazırlık için ihtiyaç olunan masrafın hekimbaşına teslim edilmesi talep edilmiş ve padişah buyruğusu ile hekimbaşına gerekli tahsisin yapılması kararlaştırılmıştır (BOA HAT, 1837:526).

Birun ricalinden olan hekimbaşının saray içerisinde olduğu gibi saray dışında da konağı bulunmaktadır. 10 Mayıs 1846 tarihli arşiv belgesi bu konuya ilgili bilgi vermektedir. Bu belgeye göre şeyhülislam Asım Efendi merhumun konağını ticaret nazırı Rıza Paşa satın almak istiyor. Ancak Beşiktaş'ta bulunan bu konağın hekimbaşı konağı olmasına karar veriliyor. Tophane-i Amire'nin hazinesinden bu konağın bahasının karşılanması teklif ediliyor (BOA İ.DH., 1846;131a). 11 Mayıs 1846 tarihinde Beşiktaş'ta bulunan konağın hekimbaşya tahsis edilmesi ve bahasının karşılanması ile yeni bir yazı yazılıyor. Padişahın onayı ile de konağın bedeli veriliyor ve konak satın alınıyor (BOA İ.DH., 1846;131b).

Sarayda yapılan macunlar bu şekilde hekimbaşının yönlendirmesi ve başlalanın denetiminde yapılıyordu. Hiçbir ilaç, macun vesair malzemeler hekimbaşının onayı ve başlalanın denetlemesi veyahut mührü olmadan hazırlanılmıyor ve saklanılmıyordu. Hazırlanan ilaçlar ve macunların üzerine nasıl kullanılacakları yazılıyor, hazırlanan ilaç, macun ve şerbetler kaplara konuyor ve mühürlenerek Başlala kulesinde saklanıyordu.

1.4. HEKİMBAŞININ GELİRLERİ

Sarayda yetkili kişiler arasında sayılan hekimbaşının gelir kaynağı oldukça fazlaydı. Kaynakları incelediğimiz zaman aldıkları maaşın zamanla arttığı anlaşılmaktadır. 1555-1556 yıllarında hekimbaşı yevmiye olarak 10 akçe almaktadır. Herhangi bir tabibin yevmiyesi ise 2-3 akçe idi. 1578-80'li yıllara geldiğimizde hekimbaşının yevmiyesinin 60 akçe olduğu görülmekteydi. Yine bu dönemin tabiplerine bakıldığında 25-30 akçe arası yevmiye (Ancak incelenmesi gereken bir başka durum ise Türk hekimler ile Yahudi hekimlerin aldıkları yevmiyelerdi. Yahudi hekimler, Türk hekimlerden daha fazla yevmiye alıyordu.) aldığı tespit edilmekteydi (Göyünç, 2000: 4-5). Zamanla hekimbaşının yevmiyeliği 500 akçeye kadar çıkarılmıştı. Ancak gelirleri yalnız bundan ibaret değildi. Hekimbaşılardan, aldıkları ek gelirlerle aylıklarını dönem dönem 1200, 2000, 2400, 3900 ve hatta 5000 akçeye kadar arttırdıklarını tespit edebilmekteyiz (Bayat, 1999:5-6).

Hekimbaşılardan, aldıkları maaşa ek olarak arpalıklar, bahşişler, hediye ve ödüller de almaktaydı. Örneğin Anadolu halk hekimliğinde hacamat denilen kan aldırmasının yanı sıra sülük kullanılarak kan emdirtme çok sık kullanılan bir tedavi şekliydi. Bu tedavide kullanılacak sülüklerin sağlıklı bir şekilde toplanması ve halkı zorlamayacak maddi külfetle satılması gerekiyordu. Genellikle İvrindi kazasına bağlı Kocaavşar Köyü yakınlarından geçen Kocaçay'ın oluşturduğu gölcüklerden oldukça fazla sülük toplanırdı. Ancak sülük devlet malıydı ve sülük avlamak izne tabii tutulurdu.

Bu sülüklerin toplanıp belli bir fiyatla satılması için padişah tarafından berat verilirdi. Örneğin Balıkesir yöresi göllerinde sülük avlamak ve okkasını 5 kuruş fiyatla askeri hastaneye ve belli bir fiyatla halka satmak için berat verilmişti. Verilen bu beratla Mihaliç (Karaçay) ilçesinde bulunan göl ve derelerden 76 okka (97,5 kg) sülük avlanmıştır. Bu tür derelerden sülük avlamak ve ticaretini yapmak hekimbaşılardan yasal hakkıydı. Sülük tıbbi bir hayvan olduğu için bunların toplatılması ve sattırılması gelir olsun diye hekimbaşılığa arpalık olarak verilmişti (Ayhan, 2002:11). Ayrıca hekimbaşılardan atandıktan sonra genellikle de Tekfurdağı (Rodosçuk, Tekirdağ) ve Gelibolu vilayetlerinin gelirinin bir kısmını arpalık olarak alırdı. Örneğin hekimbaşının XVIII. yüzyılda Gelibolu'da bulunan arpalığı 20.958 akçeydi (Afyoncu, 2006:86).

Bundan başka eğer padişah savaşa katılacaksa ve hekimbaşı da ordu hekimbaşısı olarak padişahın yanında yer alacaksa; sefer sırasında yüksek derecede yolluklar alırdı. Bunun yanında vezir ve devlet ricalinden biri rahatsızlanırsa padişah, hekimbaşmayı muayene için gönderirdi. Muayeneye giden hekimbaşı hasta ailesinden bahşişler alırdı. Gelirler bunlarla sınırlı değildi. Nevruz kutlamalarında verdikleri macunlar karşılığında samur kürk ve bahşişler verilirdi. Takdim ettikleri buhur suyu karşılığında da atıyyeler alırdı (İzzet, 1993:15-19).

Bu gelirlerin dışında yazlık giyim için bir top mor çuha, bir top saf (ipekten yapılmış astarlık kumaş); kışlık için de bir top mor çuha, bir top ufi samur ve bir top sof verilirdi. Diğer devlet ricali ulufelerini üç ayda bir alırken, hekimbaşı ve idaresindeki müneccimbaşılar her ay ödeme almaktaydı (Aydüz, 1995: s.170). Ayrıca padişah yemeğinin hazırlanması sırasında mutfakta bulunan hekimbaşının Matbah-ı Amire'den de tahsisatı vardı. Ekim 1838 yılına ait bir arşiv belgesine göre; dönemin hekimbaşısı olan Abdülhak Molla'ya ve müneccimbaşına Matbah-ı Amire'den belirlenen tahsisatın verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, 1838:568).

Hekimbaşının gelirin bu kadar artmasının yanında aksi durumların olduğu zamanlar da söz konusudur. Hekimbaşılar görevden alındıklarında onların eline geçen gelirden azalma olmaktadır. Ancak bazı dönemlerde hekimbaşı görevine devam ederken de gelirinde azalma olmuştur. Hekimbaşının görevi sürecinde ihtiyaçlarını karşılaması için tayinat verilmektedir. Eğer padişah bu tayinatını fazla görürse, padişah emri ile tayinatta kesilmeler olur. 1 Ekim 1847 tarihli arşiv belgesine göre Abdülhak Molla Efendi sahip olduğu tayinat ile ilgili bilgi vermiştir (BOA I.DH, 1847;157a). 29 Nisan 1847 tarihli belgeye göre ise Hekimbaşı Abdülhak Molla Efendi'nin tayinatında kesilmeler yapılmıştır (BOA I.DH, 1847;157b).

Bu gelirlerden başka daha önce de bahsedildiği gibi Nevruziyye macunu takdim edildiğinde hekimbaşmaya çeşitli hediyeler verilir ve padişah huzurunda kürk giydirilirdi. Edirne'de bulunan saraya macun götürüldüğünde de Sadrazam'ın huzurunda Hekimbaşı'ya sincap postu hediye edilirdi. Bütün bu farklı gelir kaynakları toplandığında hekimbaşmaların yüksek sayılabilecek bir gelire sahip oldukları söylenebilir.

1.5. HEKİMBAŞILARININ DENETLEDİĞİ BELLİ BAŞLI GÖREVLİLER

1.5.1. Hekimler

Önceki başlıklardan izah edildiği gibi hekimler hem sarayda hem de saray dışında sağlık hizmetlerini yürütürdü. Bunlar darüşşifalarda görev yapmaktadırlar. Hekimlerin tayin ve azillerinden hekimbaşı sorumludur. Hekimler dükkân açmadan ve mesleklerine başlamadan önce hekimbaşı tarafından sınava tabi tutulurlar.

1.5.2. Cerrahlar

Cerrahların atamasını hekimbaşı yapardı. Bu cerrahlar devşirmeler arasından seçilirdi. Cerrahlar usta-çırak usulüne göre yetiştiriliyordu. Seçilen öğrenci kalfalığı geçtikten sonra cerrah olabiliyordu. Ancak Sultan II. Mahmut Cerrahane-i Amire'yi kurunca cerrahlığın eğitim süreci de başlamış oldu. Cerrahlar darüşşifalarda hekimlere bağlı kalarak çalışırlardı. Aldıkları maaş hekimlerin aldığı maaştan daha az olurdu. Örneğin, darüşşifada görevli bir hekim 20 akçe alıyorsa cerrah 8 akçe alıyordu.

Her gün iki cerrah sarayda nöbet tutardı. Apse açma, diş çekimi, kan alma gibi küçük müdahalelerde yardımcı olurlardı. Saray içerisinde hekimbaşından emir alan bir cerrahbaşı bulunmaktaydı ve bu cerrahbaşının emri altında da başka cerrahlar bulunmaktaydı. Saraydaki cerrahbaşılar, gerekli olursa şehzadeyi sünnet eder ve hadım ağalarını muayene ederdi (Yeni Tarih Dergisi, Mayıs, 1959:1417).

1.5.3. Kehhaller

Osmanlı Devleti'nde göz hastalıkları ile ilgilenen hekimlere kehhal denilmekteydi. Diğer tıbbî alanlarda olduğu gibi kehhallerin başında da yetkili bir kişi vardı. Bu kişiye kehhal başı (Ser Kehhal) deniliyordu. Kehhal başı ve kehhallerin atanması, azilleri ve maaşlarının artması hekimbaşının görevleri arasındaydı. Kehhaller de hekimbaşının sınavına tabi oluyor, başarılı olursa dükkân açabiliyor ve hekimliğine devam edebiliyordu (Gökçe, 1990:33). Kehhaller, göz hastalıklarına bakıyor, göze faydası olan ilaç, merhem ve sürmeler hazırlıyordu. Kehhaller diğer tabiplere nazaran daha düşük ücretle çalışırdı (Dinç, 2007:157).

1.5.4. Müneccimbaşılık

Daha önceden de bahsedildiği gibi müneccimbaşlarının ataması hekimbaşıya aitti. Müneccimbaşı astronomi, astroloji ve yıldızlarla yakından ilgilenirdi. Nevruzda hekimbaşıyla beraber padişaha yeni yılın takvimini sunmak zorundaydı. Bununla beraber o yıl içerisinde olabilecek olaylarla alakalı ahkâm takvimi hazırlardı. Ramazan ayı geldiğinde imsakiye hazırlamak zorundaydı. Aynı zamanda müneccimbaşı uğurlu saati (eşref saatini) de hesaplamak zorundaydı. Yapılacak önemli işler bu uğurlu saate göre yapılırdı. Örneğin Fatih Sultan Mehmet ilk hücumu uğurlu günü sorarak başlatmıştır (Aydüz, 1995:175-179).

1.5.5. Eczacı

Hastaları tedavi eden hekimler, esasında mesleğinde kullanacakları ilaçların yapımını bilmekteydi. Muayene ettikleri hastalara bazen ilaç hazırlayıp verirlerdi. Ancak genelde dükkânlarına gelen hastalarına ilaç reçetesi yazıp, eczacı dükkânlarına yollarlardı. Dükkânlarda ilaç hazırlayan bu eczacılar usta-çırak ilişkisi içerisinde eğitim alıyordu (Dinç, 2007:157).

1.5.6. Kırık-Çıkıkçı

Kırık-çıkıkçılar Osmanlı tıbbında önemli bir yere sahiptir. Hekimbaşının tayini ile göreve gelen kırık-çıkıkçılar, sanatında becerikli ve usta olması gerekmektedir. Göreve getirilmeden önce hekimbaşı tarafından sınavdan geçiriliyordu. Kırık-çıkıkçılar, usta-çırak ilişkisine benzer bir şekilde, babalarının yanında yetişirdi.

Kırık-çıkıkçılar ordu içerisinde görevlendirilecekse cerrahların denetimi altında olurdu. Bunların da cerrahlar gibi belirli maaşları vardı. Maaş dışında ev eşyası olarak kabul edilen kilim, kova, tencere, tava, sahan, ibrik, leğen, fener, kaşık gibi eşyaları da alırdı. Ayrıca ülke içerisinde fakire de zengine de aynı şekilde davranmaları gerekmektedir. Eğer hastası fakirse ondan para almadan tedavi etmek zorundaydı (Ersoy, 1999:149-150).

1.6. Hekimbaşların Görev Süresi, Sayısı ve Azilleri

XVI. yüzyılda Mehmed Muhyiddin İzmitî ile başlayan ve XIX. Yüzyılın ortasında Abdülhak Molla ile sonlanan 350 yıllık dönem içinde 42 kişi 58 defa hekimbaşılık görevine getirilmiştir (Aydın, 2006:31-35). Hekimbaşlar, genellikle bir defa görev yapmaktaydılar. Süreleri tespit edilen hekimbaşılara bakılırsa %80'i bir defa, %9'u iki defa, %7'si üç defa, %2'si dört defa ve %2'si de beş defa hekimbaşılık yapmıştır. Dört ve beş defa hekimbaşılık yapan birer kişi vardır ve bunlar Sultan İbrahim'in hastalık zamanlarına rastladıklarından dolayı da istisna sayılmaktadır. XVII. Yüzyılda hekimbaşların görev süreleri oldukça kısalmıştır. Çünkü bu dönemde Sultan İbrahim, hükümdarlığının son iki yılında Hammalzâde Mehmed ve İsa Efendi'yi defalarca görevlendirip, azlettirmiştir. Bu son iki yılda sekiz defa hekimbaşı değişikliği yapılmıştır. Ancak genel olarak baktığımızda hekimbaşların %30'u bir yıl ve bir aydan az, %20'si de 10 yıldan fazla görev yapmıştır.

Hekimbaşların görevde kalmaları hükümdarların sağlığı ile tamamen doğru orantılıdır. Hekimbaşı bizzat padişahın sağlığıyla ilgili yakından sorumludur. Eğer hükümdar bir hastalıktan dolayı vefat ederse, hekimbaşının görevine devam etmesi mümkün değildi. Hekimbaşı hükümdarın yaşaması için ne kadar çalışırsa çalışsın, yetersiz olduğu ya da görevini yerine getiremediği düşünülüyor ve görevinden azlettiriliyordu. Ancak eğer hükümdar ölmüyor, sadece tahttan çekiliyor ya da indiriliyorsa, sağlığı yerindeyse hekimbaşı azledilmiyordu. Tahta çıkan padişah eğer isterse hekimbaşı görevinde kalabiliyordu (Afyoncu, 2006:87).

Görüldüğü gibi hekimbaşılık Osmanlı geleneksel düzeni içinde hem sarayı hem de saray dışındaki tüm sağlık hizmetlerinin görülmesinde önemli bir kurum idi. Bu kurumun amiri olarak hekimbaşı da hekimlerin imtihan ve atamalarından, ilaçların hazırlanması ve dağıtılmasına kadar sağlık hizmetleriyle ilgili tüm işlerin sevk ve idaresini yürütmekteydi. Resmi yazışmalarda sadrazama bağlı olarak çalışmalar yapan hekimbaşı, saray içerisinde de başlala ile beraber hareket durumundaydı. Saraydaki çalışmalarının yanı sıra Birun ricalinden olan hekimbaşı, çalışma saatleri dışında kendi evinde bulunmaktaydı.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN GELENEKSEL VE MODERNLELŞME SÜRECİNDE TIP EĞİTİMİ

2.1. TABİPLİKTE USTA-ÇIRAK İLİŞKİSİ

Osmanlı Devleti'nde çalışan tabiplerin bir kısmı ordu ve sarayda görev alırken, bir kısmı da serbest bir şekilde çarşıda muayenehaneler kurarak çalışıyordu. Çarşıda çalışan tabipler eğer gerek görülürse orduda ya da sarayda görevlendirilebilirdi. Osmanlı Devleti'nde kendi dükkânlarını kurarak çalışan ve sağlık işleriyle uğraşan bu tabipler esnaf teşkilatının üyesi olarak kabul ediliyordu.

Kaynaklardan görülmektedir ki usta-çırak usulü ile eğitim veren ahi teşkilatının içerisine esnaf tabipler de girmektedir. Osmanlı tarihi kaynaklarından olan fütüvvet-name ve kanunnamelerde, çalışan esnaf sayılırken tabiplerin de ismi belirtilmektedir. Bu tabipler için “*ortalıkta gezen tabipleri, tımarhane tabiplerine iletip imtihan edeler. Eğer kabul ederlerse tabiplik ettireler ve illa cümlesin men edeler*” diye bahsedilmektedir. Hatta bazı kararnamelerde Etıbbıa Zümresi olarak da belirtilmektedir (Hatemi ve Altıntaş, 2006:38).

Osmanlı Devleti'nde tabip, cerrah ve kehhâl gibi sağlık kuruluşunun çalışanları, ahi teşkilatının eğitim sistemine bağlı olarak usta-çırak ilişkisi içerisinde eğitim görmektedir. Ahi teşkilatında esnaflığa başlayan kişi öncelikle çıraklık yapmaktaydı. Tabiplerin çıraklıktaki amacı üstada hizmet olarak bahsedilmektedir. Çıraklık mertebesini geçen tabip, kalfalığa başlıyordu. Kalfalığı sırasında ücret almaya başlıyor, ustasının emri altında çalışmaya devam edip çıraklara da nezaret ediyordu. Bu aşamalarda tabipler diğer esnaf çalışanları ile aynı aşamalardan geçiyordu. Tabip olacak kişi işini iyice öğrendikten sonra da ustalığa yükseliyordu. Ustalığa yükselen kişi başka çıkmak adı verilen işini tek başına yapabilme yetkisi alıyordu. Ancak bu kadarı yeterli değildi. Tabip olmaya hak kazanan kişi hekimbaşı tarafından sınava tabii tutuluyordu. Eğer bu sınavda başarılı olursa dükkân açma yetkisi alıp tabipliğe başlıyordu. Eğer yeterli olamıyorsa tabiplikten men ediliyordu (Hatemi ve Altıntaş, 2006:40-41).

Anlaşıldığı üzere Osmanlı geleneksel tıp eğitiminde usta çırak ilişkisi tıp eğitiminin de önemli bir parçasıydı. Bir kişi ustasının denetimi altında hiç maaş almaksızın eğitime başlıyor, kalfa olduktan sonra maaşını almaya başlıyordu. Henüz kalfayken hem ustalaşmak için çalışmalar yaparken hem de yeni çırakları yönlendiriyordu. Usta olduktan sonra hekim olup yanına yeni çıraklar alabiliyordu. Ancak tek başına bu eğitimden mezun olmak da yeterli olmuyor, hekimbaşının hekimlik onayının olması gerekiyordu.

2.2. FATİH DARÜŞŞİFASI

Osmanlı Devleti'nde hekim yetiştiren kurumlardan birisi Fatih Darüşşifası'dır. Bu darüşşifada eğitimin yapıldığı Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde belirtilmekte ve buna ispat olarak da kayıtlar altında olan tabip şakirdlerini göstermektedir (Sarı, 1983:153). Bu öğrenciler eğitimcinin gözetiminde usta-çırak usulüyle eğitim alıyordu. Hasta başında bulunarak eğitimini tamamlayan bu öğrencilerin kendilerine ait odaları da bulunmaktaydı. Hekimler darüşşifalarda hem teorik hem de pratik bilgileri öğreniyordu.

Rüüs kaynaklarını inceleyerek Fatih Darüşşifasına tayin olunan öğrencilerle ilgili bilgi sahibi olunması mümkündür. Fatih Darüşşifası için hazırlanan rüüslarda hekimler, cerrahlar ve “*şakirdan tabib, şakirdan-ı tıp, şakird tabib, şakird-i etibba*” gibi isimlerle tayin oluyordu. Rüüs olmadan bu tayinin olması mümkün değildi. Bu rüüsü ise ancak hekimbaşı verebilirdi. Hekimbaşının tayin ve terfi yazısı alamayan öğrencinin darüşşifadan eğitim alması ya da buradan mezun olması mümkün değildi. Boşalan kadrolara yine hekimbaşı tarafından yeni atamalar yapılıyordu.

Altı kişilik kadrosu olan Fatih Darüşşifası tabipleri günde 2.5 akçe ücret almaktaydı. Bu hekimler eğitimlerini tamamladıktan sonra hekimbaşının teklifiyle Etibba-yı Hassalığa (saray hekimliğine) da atanabilmekteydi. Süleymaniye Tıp Medresesi kurulduktan sonra buradan Fatih Darüşşifası'na tayinler yapılmaya başlamıştı. Fatih Darüşşifası'ndan da saraya tayin olunan hekimler oldukça eğitilmiş oluyordu. Eğitimleri bunlarla sınırlı kalmıyor, saraya geçince üst düzey eğitime devam da ediyorlardı. Eğitime ilk başladığı yıllarda tıp şakirdi olan öğrenci artık saray hekimliğine yükselebiliyordu (Altındaş, 1996:66-71).

Fatih Darüşşifası kendinden önceki medreselerin dışındaydı. Burada dini (naklî) ilimlerin yanında mantık, kelim ve matematik gibi (aklî) ilimler de öğretilmekteydi. İki ilmin aynı anda okutulması ilk defa Fatih Darüşşifası ile gerçekleşmişti (Zorlu, 2002:79). Fatih Darüşşifası'nda tıbbi kurallar vakfiyelere kayıtlıydı. Örneğin darüşşifada hangi millet ya dinden olursa olsun usta seviyesinde, tıp bilgisine sahip olan, yetenekli, bilimsel ve pratik açıdan deneyimli iki tabibin bulunması gerekiyordu. Bunların dışında hastaların yiyecek-içecekleri ve diğer sorunlarıyla ilgilenip bunlarla ilgili kaydı tutan bir kişi, yiyecek ve ilaçları alacak bir kişi, göz hastalıkları için bir kehhâl, ilaç hazırlaması için bir eczacı, ilaç malzemelerini inceleyen mahzen görevlisi, iki aşçı, kilerci, iki eczacı yardımcısı, iki çamaşırcı bulunmalıydı (Dinç, 2007:156).

Görüldüğü gibi Osmanlı geleneksel tıp eğitiminde Fatih Darüşşifası, teorik ve pratik eğitimin verildiği önemli bir tıp eğitimi kurumuydu. Burada naklî eğitimin yanı sıra fennî eğitim de veriliyordu. Özellikle Süleymaniye Medresesi'nden gelen öğrencilerin burada eğitim almasıyla hekimlerin bilgi seviyelerinde ciddi bir artış olmuştu. Teorik ve pratiği bir arada tutan bu darüşşifa, uzun süre boyunca tıbbi eğitim ihtiyacını karşılamıştır.

2.3. SÜLEYMANİYE TIP MEDRESESİ

Kanuni Sultan Süleyman İstanbul'da kendi adına kurduğu külliye'nin içerisinde medresenin, imarethanenin, eczanenin, tabhanenin (dinlenme evi) ve darüşşifanın yanında bir de tıp medresesi yaptırmıştır. İnşa ettirilen bu külliye sayesinde devletin eğitim, sosyal ve sağlık ihtiyaçlarının aynı anda karşılanması amaçlanmıştır. Daha önceden de bahsedildiği gibi esasında Osmanlı Devleti'nde bu medreseden önce de tıp eğitimi vardır. Ancak tıp medresesi sağlık eğitimini daha kapsamlı hale getirmiştir.

Süleymaniye Darüşşifası incelendiğinde burada görev yapan tabipler, cerrahlar, eczacılar ve yardımcı hizmetliler için odaların bulunduğunu ve ayrıca hastalar için de odaların mevcut olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda ilaç hazırlamak için görevli olan aşşâb (ilaç hazırlamak için gerekli olan eşyayı almakla görevli kimse), edviye-kûb (doktor tarifıyla ilaç hazırlayan kişi), tabbâh-ı eşribe (hastalara sıvı ilaçları hazırlayan

kişi) de bu darüşşifada görev almaktadır. Bütün bu görevler tıp medresesinde eğitim görmektedir (Yılmaz, 2006:32).

Darüşşifalarda hekimler yetişiyor, ancak ülkede sadece tıp ilmine ait bir kurum bulunmuyordu. Kanuni Sultan Süleyman özellikle ordunun hekim ihtiyacını karşılamak için bir tıp medresesi kurma kararı almıştır. Bu amaçla Süleymaniye Külliyesi'nin içerisinde kurulan bu medresede müderris, muîd ve danışmendler bulunmaktaydı. Müderrisler tıp ilmine sahip aynı zamanda ahlaklı kişiler içerisinden seçilir ve öğrencilere tıp ilmini anlatırdı. Müderrisler 60 akçe ile göreve getiriliyorlardı. Muîd, müderrislerin verdiği dersleri tekrar eden kişi olarak görev yapmaktaydı. Dersi dinlemek için talebelerle beraber otururdu. Öğrencilere dersin tekrarını yaptıracaklarından dolayı konuya hâkim olması gerekmektedir. Bu muîdler konuya en çok hâkim olan, eğitimde en başarılı görünen danışmendlerin arasından seçilirdi (Zorlu, 2002:82-98). Danışmend ise tıp ilmiyle ilgilenen talebelere verilen isimdi. Medresede eğitim alacak öğrenciler çalışmalarının karşılığında günde 2 akçe alacaktı. Ancak Fatih Darüşşifası öğrencileriyle karşılaştığımız zaman, Fatih Darüşşifası'ndaki öğrencilerin günlük kazançlarının Süleymaniye Medresesi talebelerinden daha fazla olduğunu görmekteyiz.

Tüm bunların dışında tıp medresesinde bir de müderris, muîd ve danışmendi denetleyen, dünyevi işlerden uzak, kendisini tamamen ahlak ve dine adanmış Nuktacılar çalışmaktaydı. Nuktacı müfettişlik görevini yerine getirmekteydi. Nuktacılar; müderris, muîd ve danışmendlerin derslerine girip girmediklerini, ödevlerini yapıp yapmadıklarını denetler, eğer mazeretsiz bir şekilde görevlerini yerine getirmezlerse yevmiyelerinin kesilmesi için müteveliye bildirirdi.

Medresede danışmend olmak için bazı şartlar gerekmektedir. Örneğin talebeler tıp eğitimini görmeden önce mutlaka klasik medrese eğitimini tamamlamalıydı. Talebe olacak kişinin sağlık ile ilgili konuları öğrenmeye istekli, dindar ve ahlaklı olması gerekmektedir. Talebeler okudukları dersin kitabını bitirmelerine göre belge alırdı. Eğer okuduğu dersi geçerse daha yüksek müderrisle eğitimine devam ederdi. Bütün derslerden belge alırsa da icazetname alır ve mezun olurdu. Talebelerin mezun olması için belli bir süre sınırlaması yoktu. Sınıf seviyesini geçmek okutulacak kitabın bitimine bağlı olduğu için, okunan seviyenin bitmesi müderris ve talebelerin gayretine bağlı

olarak değişmekteydi. Buna bağlı olarak talebelerin icazetname almaları da zaman açısından değişebilirdi. İcazetnamesini alan danişmend yalnızca hekim olmak zorunda değildi. Tıbbiye öncesinde klasik eğitimini de tamamladığı için müderris, imam, kadı hatta kazasker dahi olabiliirdi (Sarı, 1983:156).

Bu tayinlere örnek göstermek gerekirse: Koca Emirzade adıyla meşhur olan Kocamustafapaşa'lı Tabip es-Seyyid Muhammed b. Es-Seyyid Abdülcabbar, Haseki Sultan Darüşşifası'nda 40 akçe ile müderrisliğe tayin olmuştur. Kütahya'lı Tabip es-Seyyid Abdullah b. es-Seyyid Ahmet b. Beşir yine 40 akçe ile Ebu'l Feth Sultan Muhammed Han-ı Gazi Darüşşifası'na başhekim tayin edilmiştir. Mihaliç'in Ömer Köyü doğumlu Hasan Efendi Süleymaniye Medresesi'nden mezun olduktan sonra başhekim olarak Süleymaniye Darüşşifası'na tayin olunmuştur. Ahmed b. İbrahim, Süleymaniye Tıp Medresesi'nde on beş sene eğitim aldıktan sonra muıd olarak saray tabibliğine tayin olmuştur. Bu görevden sonra da Cerrahbaşılığa tayin olunmuştur (Zorlu, 2002:78-81).

Ancak özellikle 16. yüzyılın ortalarından itibaren Süleymaniye Medresesi'ni bitirdikten sonra Sahn-ı Seman'da (Fatih Darüşşifası'nda) 5 sene eğitim görmeleri hatt-ı hümayun ile kanun haline getirilmiştir. Bu sayede bu medreselerden mezun olan talebeler daha kapsamlı bilgiye sahip olarak görevlerine gelmektedir. Medreseden mezun olup hekim olacak kişilerde bazı özellikler aranmaktaydı. Tabip olacak kişi her zaman dürüst, sözüne sadık, güvenilir olmalıdır. Merhametli, hastası olduğunda hemen tedavi için yanına giden, tedavi sırasında yumuşak davranıp dost olabilen, alçakgönüllü, kibirden, kendini beğenmişlikten uzak olmalıdır. Aynı zamanda fazla para ve malda gözü olmamalıdır (Arslantaş, 1993:55).

Süleymaniye Medresesi eğitim olarak Fatih Darüşşifası'nın daha ileri boyutundadır. Burada da naklî ve aklî ilimler bir arada öğretilmektedir. Okutulan dersler net bir şekilde belirtilmese de vakfiyelerden ipuçlarını yakalamak mümkündür. Bu ipuçlarına göre burada müderrislik yapacak kişinin mantık ilmine hâkim olması gerekmektedir. Eğer mantık bilen bir müderris eğitim verecekse burada mantık ilminin öğretilmesi de muhtemeldir. Bunun dışında dönemin tıp âlimleri yeterli görülmemiş, kendi dönemlerine gelinceye kadar meşhur olan tüm tabip ve filozofların incelenmesi istenmiştir. Müderrisler kendilerinden önce uygulanıp kabul edilen bütün kaideleri de

incelemek ve öğretmen zorundadır. Ayrıca Ahmed Efendi'nin bu medreseden anatomi eğitimi aldığı için saray cerrahlığına atandığı düşünülürse bu medreselerde anatomi dersinin de okutulduğu düşünülmektedir. Bunun dışında bu medreseden mezun olan talebelerin elinde anatomi dersi aldığını gösteren belgeler bulunmaktadır.

Bu medresede haftanın dört günü, günde beşer saat ders verilmektedir. Salı, Perşembe, Cuma ve bayram günleri tatil olup diğer günler ders yapılmaktaydı. İtalyan rahibin verdiği bilgilere göre: Süleymaniye Medresesi'nde Türk hocalar haftada iki defa tıp ve cerrahi eğitimi vermekteydi. Bu iki saat ders yapılan uygulamanın dışında, pratik eğitimin verildiği dersler olmaktadır. Bu derslerde tıbbi kitaplar okutuluyor, hastaların ilaçlarının temin edilmesi ve tedavilerde uygulanması gereken aşamalar tartışılıyordu. Türk öğrencilerin yanında yabancı öğrencilerin de eğitim görmesi mümkündü.

Süleymaniye Medresesi'nde müderris olmak kolay değildir. Çünkü Tıp Medresesi müderrisliği, makam olarak Hassa Hekimbaşılığından bir derece aşağıda kabul edilecekti. Bu kişiler hekimbaşı olacak kadar mesleğinde uzman olmalıydı. Bir bakıma Tıp Medresesi müderrisliği hekimbaşılık için alt yapı statüsüydü. Bütün bu bilgilerin yanında Süleymaniye Tıp Medresesi'nde usta-çırak usulü eğitimin devam ettiği de iddia edilmektedir. Buna kanıt olarak da verilen icazetnameler gösterilmektedir. Çünkü icazetname tıp medresesi adına verilmemektedir. Dersi okutan müderris kendi adına icazetname verir ve talebe sonraki müderrise geçerdi. Modern anlamda eğitimin olması için icazetnamenin de müessese adına verilmesi gerekirdi. İcazetnamenin müessese adına verilmesi 1838'de Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de görüldüğünden, kurumsal anlamda tıp eğitiminin de bu tarihlerde verildiği iddia edilmektedir (Zorlu, 2002:78-91).

İcazetnamenin Süleymaniye Tıp Medresesi yani kurum adına değil de ilgili dersin hocası adına verilmesi geleneksel eğitim sisteminin bir gereğidir. Bu durum hocanın/müderrisin mezun ettiği öğrencinin yapacağı her işin sorumlusu kılar. Bu nedenle de hoca seçici olmak zorundadır.

2.4. TIBBİYE MEKTEBİNE KADARKİ SÜREÇTE TIP EĞİTİMİ

Osmanlı tıbbı, özellikle 17. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa tıbbını takip etmeye başlamış ve bu dönemde İstanbul'daki saray hekimleri ve Belgrad'taki Osmanlı paşalarının hekimleri Avrupa'nın meşhur tıbbi eserlerini Türkçe ve Arapçaya tercüme etmeye başlamıştı. Son Viyana Kuşatması ve devamından gelen yenilgiler sonucunda, Osmanlı Devleti Avrupa'dan geri kaldığını ve yapılan çalışmalarla bilimsel ve teknolojik gelişmelere ayak uydurulması gerektiğini fark etmişti. Bu amaç doğrultusunda III. Ahmet, I. Mahmud ve III. Mustafa dönemlerinde çalışmalar yapıldıysa da pek yeterli olmamıştı. Batı tıbbına ayak uydurma açısından atılan ilk ve önemli adım ise III. Selim tarafından gerçekleştirilmişti (Terzioğlu, 2010:24).

III. Selim tıp ilminde yenileşmenin yapılması gerektiğini düşünüyordu. Hekimlerin daha tecrübeli olması için hastanelerde pratik ve otopsinin yapılması gerektiğini, ancak sadece Avrupa'dan getirilen yabancı hocanın yeterli olmadığını düşünmekteydi. Anatomi eğitiminin çoğalmasa gerektiğine inanıyordu. Bu amaçla da Rumların okul kurmasına izin vermişti (Dinç, 2007:171). Dönemin Hekimbaşısı olan Mustafa Behçet Efendi bu konu ile ilgili görevlendirilmiştir. Bu sayede Behçet Efendi tıp eğitimini geliştirmek için çalışmalara başladı. 1805 yılında kurulan Rum Tıp Mektebinin başına Dimitraşko Morozbeyzade getirilmiştir. Ancak okulun sonraki süreciyle ilgili tam bilgi bulunmamaktadır. Dimitraşko'nun 1812 yılında idam edildiği düşünüldüğünde bu mektebin de bu dönemlerde kapatılmış olduğu düşünülebilir (Şirin, 1999:10).

Bu dönemde orduyla ilgili çalışmalar yapan III. Selim ordudan sonra donanmayı da modernleştirmek amacıyla Bahriye Kanunnamesi adlı kanunu yayınladı. 19 Zilkade 1219 (18 Şubat 1805) tarihli bir tahrirle bu kanuna bağlı kalarak İstanbul'da modern hekim ve cerrah yetiştirmek için modern tıbbiyenin kurulması gerektiğini öngördü. Donanmaya bağlı olacak şekilde inşa edilmesi düşünülen modern tıbbiyenin eğitim hastanesi Spitalya olarak adlandırılacaktı.

Bahriye Nazırı, Bab-ı Ali'ye 18 Zilkade 1219 (19 Şubat 1805) tarihinde yazdığı bir yazı ile Tersane-i Amire'deki Spitalya'da hekim ve cerrah eğitimi için hekimbaşı, cerrahbaşı ve onlara yardımcı olacak birer hekim ve cerrahın tayin olunması gerektiğini belirtmiştir. Bu istek karşılığında Spitalya adlı modern tıbbiyeye 15 Cemaziyülevvel

1805 (11 Ağustos 1805) tarihinde Hekim başı olarak Mosaraki Efendi ve Cerrah başı olarak Abrili Efendi 250'şer kuruş, 4 hademe ise 30'ar kuruş aylıkla tayin edildi.

Burada hekimlik ve cerrahlık tahsili için bulunan öğrencilerin dil bilgisinin olması gerekmektedir. Bu nedenle İstanbul'daki eczanelerde eczacı kalfası olarak çalışıp yabancı dil bilgisine sahip olanlardan beş kişi de bu mektebe alınabilecekti. Toplamda seçilen 7 öğrenci 40'ar kuruş aylık ile eğitime başlayacaktı.

Yapılan bir diğer çalışma ise Spitalya eğitim hastanesin yanında teorik tıp ve cerrahlık eğitimi için kurulacak olan kurumdur. Dönemin Hekimbaşısı olan Mustafa Behçet Efendi Kasımpaşa'da Tersane civarında bir tıp mektebi kurulmasıyla ilgili tezkiresinin padişaha arzını sağlamıştı. Padişah bunu onaylamış ve nitekim 17 Şevval 1220 (9 Ocak 1806) tarihinde Tıphane (Tabibhane) adıyla açılan mektebe Viyana'da eğitim görmüş müderrislerden Numan Efendizade Mesut Efendi, tıphane müderrisi olarak tayin edilmiştir. Bu sayede modern anlamda ilk tıp fakültesi kurulmuştur (Yaramış, 1999:1211).

Başlarda bu tıp mektebine 10 tıp, 10 da cerrahi asistanının görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak sonrasında mali anlamda zorlanılacağı düşüncesiyle sayıları tıpta 2, cerrahide 2 olmak üzere 4 düşürülmüştür. Bu azaltma bu mektebin kapatıldığı iddiasını ortaya çıkarmıştır. Oysaki mektep çalışmalarına devam etmektedir. Hatta III. Selim'in izni ve imzasıyla 25 Şevval 1221 (5 Ocak 1807) tarihinde İstanbul Unkapanı çevresindeki eczanelerde çalışan ve İtalyanca bilen kalfaların, modern tıp ve cerrahi akademisine öğrenci olarak alınması, ayrıca bu mektepte eğitim gören öğrencilerin de staj yapması için Osmanlı donanmasına ait gemilerde görev yapması gerektiği ile ilgili karar çıkarılmıştır. 17 Rebiülevvel 1222 (25 Mayıs 1807) tarihinde çıkan Kabakçı Mustafa Olayı ile III. Selim tahttan indirilmiştir. Bu dönemde çalışmalarına hala devam eden modern tıp mektebinin binaları Zilkade 1237 (Temmuz 1822) yılında tamamen yanmıştır (Terzioğlu, 2010:.25-26).

Yukarıda görüldüğü gibi Osmanlı geleneksel tıp eğitiminin dışında modern usullerle tıp eğitim için gerekli çalışmalara 17. Yüzyıldan itibaren ihtiyaç duyulmuştur. Ancak bu teşebbüsler Behçet Efendi'nin hekimbaşılığı ve III. Selim'in saltanatında önemli ölçüde tatbik edilebilmiştir.

2.5. XIX. YÜZYILIN ÜNLÜ HEKİMLERİNDEN HEKİMBAŞI MUSTAFA BEHÇET

Osmanlı Devleti'nde hekimliğin gelişmesinde oldukça önemli katkısı olan Hekimbaşı Mustafa Behçet, 24 Nisan 1774'te dünyaya gelmiştir. Köklü bir İstanbul ailesinin çocuğu olan Mustafa Behçet'in büyük babası, III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde cerrahlık ve hekimbaşılık yapmış Büyük Hayrullah Efendi'dir. Annesi Nefise Hanım, büyük Hayrullah Efendi'nin kızıdır. Babası ise ünlü şair ve Divan-ı Hümayun'da kâtip olan Mehmed Emin Şükûhî'dir. Hekimbaşı Mustafa Behçet'in iki kız iki erkek kardeşi vardır. Erkek kardeşleri de Osmanlı Devleti'nde önemli yere sahiptir. Büyük kardeşi Hızır İlyas Efendi Vekâyi-i Letâif-i Enderun yazarıdır. Küçük kardeşi de kendisi gibi hekimbaşılık yapmış Abdülhak Molla'dır. Abdülhak Molla'nın oğlu da ünlü hekimbaşı, tarihçi ve düşünür olan Hayrullah Efendi'dir. Hayrullah Efendi'nin de iki küçük oğlu eski sefirlerden Nasuhi Bey ve büyük şair Abdülhak Hamid'tir. Görüldüğü gibi Mustafa Behçet'in ailesi Osmanlı Devletinde ve tarihimize önemli yere sahip olan soylu bir ailedir (Karlığa ve Kazancıgil, 1999:183).

Mustafa Behçet Efendi geleneksel medrese eğitimini almış ve sonrasında Süleymaniye Tıp Medresesi'nde tıp eğitimini tamamlamıştır. Aldığı tıp eğitiminin yanında Arapça, Farsça, İtalyanca, Almanca ve Fransızca'yı iyi derecede öğrenmiştir. Eğitimini tamamlayan Behçet Efendi hemen müderrisliğe tayin olmuş ve kısa sürede İlmiye sınıfında Rumeli Kazaskerliği'ne kadar yükselmiştir. Sonrasında saray hekimliği yapan Mustafa Behçet, III. Selim döneminde hekimbaşılığa tayin edilmiştir (1803) ve sonrasında iki defa daha bu göreve getirilecektir.

Modern tıp eğitimi için kurulan Spitalya adlı Rum tıp mektebini ve sonrasında kurulan Tıphane'yi desteklemiş, ancak bu okullar uzun ömürlü olmayınca kalıcı tıp medresesi yaptırtmanın yollarını aramaya başlamıştır. Fırsat son hekimbaşılık döneminde eline geçmiştir. Padişah II. Mahmut, 1826 yılında kaldırdığı yeniçerilerin yerine kurduğu yeni ordunun hekim ve cerrah ihtiyacını karşılamak istemiştir. Ancak o dönemde Osmanlı Devleti, Avrupa'da gelişen modern tıptan uzak kalmış, Osmanlı'nın tıp uygulamaları kötüye gitmeye başlamış ve hekimler de yetersiz kalmaya başlamıştır (Atalık, 2014:99).

Hekimbaşı Mustafa Behçet, durumu izah etmek için üç defa arıza yazmış, sonuncusunda Tıphane'yi açtırmayı kabul ettirmiştir. Bunun dışında farklı alanlarda da

çalışmalar yapmıştır. Örneğin tıp mektebinden sonra okulun içinde bir de Cerrah Sınıfının açılması gerektiğini beyan etmiş ve bu okulun açılışında da etkili olmuştur. Bunun dışında Münecimbaşı Hüsnü Efendi ile birlikte arıza hazırlamıştır. Bu arızada bu zamana kadar Uluğ Bey'in tarzına göre hesaplamaların yapıldığı, ancak artık modern çağa uygun hesaplamaların yapılması gerektiğini yazmışlardır (Karlıağa ve Kazancıgil, 1999:184). Tıbhane-i Amire'nin ilk müdürü olan Hekimbaşı Mustafa Behçet, tıp hocaları ve öğrencilerin şevkini daha da arttırmak için Sultan II. Mahmut'tan onlara nişan verilmesini talep etmiştir. İsteğinin kabul edilmesinin ardından askeri okul konumunda olan Tıbbiye, nişanla ödüllendiren bir okul haline gelmiştir.

Mustafa Behçet Efendi, Tıbbiye'nin nişan merasimi olan 6 Mart 1834 yılının mart ayı sonunda ani bir rahatsızlık ile hayatını kaybetmiştir. Hekimbaşının kurulması için uğraştığı Tıbbiye tarihi olan 14 Mart daha sonraları Tıp Bayramı olarak kabul edilmiştir (Atalık, 2014:100).

Ayrıca salgın hastalıklarla yakından ilgilenen Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, kolera salgınından korunmak için önlem alınması gerektiğini düşünmekteydi. Dönemin padişahı II. Mahmud da aynı fikirdeydi. Bu sayede bir görüşme sağlanmış; İrfanzade Mehmet Efendi ve Kamilzade Mustafa Efendi'nin Anadolu ve Rumeli'de kurulacak karantina nezaretinin sorumluları olması kararlaştırılmıştı (Akpınar, 1989:15).

Hekimbaşı, bulduğu her fırsatta Tıbbiyeyi geliştirmek için elinden gelen bütün çalışmaları yapmıştır. Yaptığı fiili çalışmaların yanında yazdığı eserler de çok değerlidir.

Çiçek Aşısı Risalesi: Jenner'in 1798'de yazdığı çiçek aşısı hakkındaki yazısı 1801 yılında İtalyancaya çevrilmişti. Mustafa Behçet Efendi de aynı yılda bu kitabı Risale-i Telkih-i Bakari ismiyle Türkçeye çevirdi.

Vezaif-i A'za: İtalyan yazar tarafından basılan Antolio isimli eseri, 1796 yılında Türkçeye çevirmiştir. Bu kitap kullanılan kimya terimleri için çok önemlidir.

Kolera Risalesi: 1820'lerde ortaya çıkan kolera hastalığı hızla yayılmaya başlamış ve 1830'larda İstanbul'a ve oradan da Avrupa'ya geçmiştir. Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, hızla yayılan bu hastalıkla alakalı bir kitap yazmış ve bunu çoğaltıp dağıttırılmıştır. Bu eser yalnızca Osmanlı Devleti'nde okunmakla kalmayıp, Almancaya çevrilip dergilerde yayınlanmıştır. Bu eser daha sonrasında da Fransızcaya

çevrilmiştir. Hem konusu itibariyle hem de ilk defa Türkçeden farklı bir dile tercüme edilmesi nedeniyle bu eser çok önemlidir.

Ruhiye veya Kusur-u Lebeniye: Halk dilinde Konak diye bilinen bir deri hastalığı vardır. Bu eser de konak gibi çocuk hastalıklarını inceleyen risale türünden bir eserdir.

Makale-i Emraz-ı Frengiye: Frengi risalesi olarak da bilinen bu eser Plenck tarafından kaleme alınmıştır. Önceden İtalyancaya çevrilen bu eser 1803 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

Tertib-i Ecza: Hekimbaşının ilk basılı Türkçe tıp kitabı olan bu eser, Hacca giden yolcular için sağlık rehberi özelliği taşımaktadır.

Buffon'un Tabiat Tarihi Çevirisi: Hekimbaşının yapmış olduğu bu çeviri yeğeni Abdülhak Hamid tarafından basılmıştır.

Hezar Esrar: Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, halk ilaçlarının derlemesiyle alakalı olan bu eserini kardeşi Abdülhak Molla ile birlikte yazmıştır. Ancak bu eseri yayımlayan kişi yeğeni Hayrullah Efendi'dir (Karlıağa ve Kazancıgil, 1999:184-186).

Yukarıda kısaca izah ettiğimiz Behçet Efendi'nin biyografisinden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nde modern tıp eğitimine dair temel hazırlıklar Behçet Efendi'nin gayretleriyle geliştirilmiştir. Beş yabancı dil bilen, kendisini sürekli geliştiren, birçok alanda çalışmalar yapan Mustafa Behçet, modern tıp eğitimine geçilmesi için de çalışmalar yapmış, padişaha Tıbbiye'nin açılışı ile ilgili arizalar yazmış ve nihayetinde amacına ulaşmıştır. Mustafa Behçet Efendi'nin açılışında ön ayak olduğu Tıbbiye, tıp tarihimizin önemli bir mihenk taşıdır. Öyle ki mektebin açılış tarihi olan 14 Mart hala tıp bayramı olarak kutlanmaktadır.

2.6. TIBHANE-İ AMİRE'NİN KURULMASI

Önceden de bahsettiğimiz gibi II. Mahmut, Yeniçeri Ocağını 1826 yılında kaldırmış ve onun yerine ülkenin güvenliğini sağlamak için Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı orduyu kurmuştur. Orduyu kurduktan sonra ordudaki yaralanmalar ve hastalıklarla ilgilenmesi için toplam 1527 subay ve erlerden oluşan bölüğe 75 kuruş maaşla birer hekim ve cerrah tayininin yapılmasıyla ilgili kanun çıkarmıştır. İstanbul'da

kurulacak olan bölüğün tabip tayiniyle dönemin Hekimbaşı Mustafa Behçet ilgilenecekti. Taşradaysa kurulacak askeri bölük için hekim tayininden bölgenin valisi sorumlu olacaktı. Ancak birkaç ay sonra var olan hekim sayısının kurulan bölükler için yeterli olmadığı anlaşılmıştır (Yaramış, 1999:1212).

Tabip ve cerrah kadrolarının boş kalması nedeniyle bu kadrolara gayrimüslim tabip ve cerrah tayin etmeye kadar vermiştir. Bu doktorların aldığı ücretler ise Müslüman doktorların ücretlerinden daha fazladır. Çünkü Avrupalı tabipler ve Osmanlı milleti olan gayrimüslim tabipler alacakları maaşlarla ilgili görüşmeleri direk idarecilerle görüşmektedir. Ücretleri genellikle 500 ile 1000 kuruş arasında hatta bazen daha da fazla olabilmektedir.

Ordunun tabip ihtiyacını karşılayan tabiplerin çoğu Avrupalı tabiplerden ve genellikle de İtalyanlardan olmaktadır. Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimlerin sayısı Avrupalılara göre daha az olmaktadır. III. Selim zamanında kurulan okulda eğitim için eczanede kalfa olan öğrencilerden beşer kişi seçilmişti ve bu öğrencilerin özellikle de İtalyanca bilmesi şartı vardı. Bu şart göz önünde bulundurulduğunda şu düşünülebilir ki; Osmanlı Devleti o süreçte yabancı lisan olarak İtalyancayı önemsemekte ve hatta tıp ilimi için bilinmesinin önemli olduğunu kabul etmekteydi.

Bu dönemde orduda görev yapmış tabipler şunlardır:

“İtalyan Tabip Luigi Bicchi Vassallo, İtalyan Tabip Carlo Tringhieri, Tabip Manol Izlatko, Tabip Todori, Fransız Tabip Lafon, Tabip Yorgaki, Tabip Bartolo, Maltalı Tabip Lorenço Galanti, Avusturyalı Tabip Civani Tarfoj, Tabip Petraki, Tabip Petro Yali, Tabip Civani, Tabip Akalo Ranetli, Tabi Raçe, İngiltereli Tabip Milac, Avusturyalı Tabip Bugdesar, Tabip Cordon, Tabip Mihal, Korfulu Madiv ve Cerati, Polonyalı Kaldati, Cerrah İskadberi, Tabip Branzo, İtalyalı Aleksana, Tabip Cezzi ve Tabip Tuneti'dir” (Yaramış, 1999:1214).

Ancak II. Mahmud bu durumdan memnun değildir. Ordudaki askerlere yeterince tıbbi hizmet verilmediğini ve görevdeki tabiblerin yetersiz olduğunu düşünmüş, bu konuyla ilgili düşüncelerini de sadrazama bildirmiştir. Bu sorunun çözümü için sadrazam ve hekimbaşının görüşmesini istemiştir. Bu istek üzerine 1826 yılında Serasker Paşa Kapısı'nda bir görüşme yapılır ve bu görüşmeye Sadrazam Benderli Mehmed Selim Sırrı Paşa, Serasker Ağa Hüseyin Paşa, Defterdar Mehmed Tahir Efendi, Asakir-i Mansure Nazırı İbrahim Saib Efendi ve Hekimbaşı Mustafa Behçet katılır.

Toplantının tartışma konusu tıbbiyedir. Hastaların iyi tedavi edilmesi için iyi yetişmiş hekimlere ve iyi hekimler için de kaliteli bir eğitime ihtiyaç vardı. Hekimbaşı Mustafa Behçet, modern bir tıp mektebinin kurulması gerektiğini düşünüyordu. Amaç ise Asakir-i Mansure-i Muhammediye öğrencilerine daha iyi hizmet vermektir. Bu amaçla çıkarılan kanunnamede her bölük için tabib atanması gerektiği kararlaştırılmıştı. Ancak atanan yabancı tabiblerle dahi tabib açığı kapanmamakta ve tayin edilen hekimler de yeterli bilgiye sahip olamamaktaydı.

Toplantının sonunda tartışılan bu konular sadrazam tarafından padişaha özetle beyan olunmuştu. Hekimbaşı bu sayede mektep kurdurma isteğini sadrazamın yazdığı yazıyla bildirmiş oldu. Bu yazıda tabib eğitimi için bir mektep kurulması, kurulan bu mektebe müderris atanması ve tıp eğitimine başlanması gerektiği belirtilmişti. Sadrazamın bildirisini inceleyen padişah tıbbiyenin kurulmasını uygun bulmuş ve kurulması için berat vermişti.

Bu berat sonrasında Hekimbaşı Mustafa Behçet padişaha rapor yazmış ve bu raporun birinci kısmında tıp mektebinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Hekimbaşı Mustafa Behçet'e göre hekimliğe tayin olanlar, dönemin tabiblerinden yeterli eğitim alamadığından dolayı tedavilerinde eski usul yöntemler kullanmaktadır. Oysaki yeni kurulan ordunun sağlık ihtiyacının karşılanması için modern usulleri bilen tabiplere ihtiyaç vardır. Bu tabiplerin yabancı dilleri bilmesi durumunda birkaç yıl içerisinde yabancı hekimlere olan ihtiyaç da azalacaktır. Anlaşılacağı üzere hekimbaşı birinci kısımda öğrencilerin sahip olması gereken özelliklerden bahsetmiş ve bu sayede yabancı hekimlere ihtiyaç duyulmadan tıp alanında ilerleneceğine inanmıştır.

Mustafa Behçet, yazdığı raporun ikinci bölümünde eğitimin nasıl yapılacağından bahsetmiştir. Uygun olan yere inşa edilen Tıbhane-i Amire'ye ordudan ve ordu dışından kabiliyetli öğrenciler seçilecektir. Bir hoca ve iki muallim tarafından eğitim gören öğrenciler, din bilgisi, dil bilgisi ve temel tıp eğitimi alacaktır. Müderrislerden biri anatomi eğitimi verirken diğeri ise cerrahlik ve Fransızca dersi verecektir. Öğrenciler derslerinde başarılı olduktan sonra staj yapması için hastanelere görevlendirilecektir.

Bu yazılan rapor da padişah tarafından kabul edilince Mustafa Behçet yeni bir rapor yazmış ve düşüncelerini biraz daha detaylandırmıştır. Behçet Efendinin yazdığı yeni rapora göre mektep dört sınıftan oluşmalıdır. Açılacak sınıfa "sınıf-ı rabi" adı

verilecektir. Bu sınıf 40 kişiden oluşacaktı. Mektebe başlayan öğrenciler devletten ta'yinat ve 20 kuruş aylık alacaktı. Bu saraya muallim olarak saraydaki hekimlerden Ahmet Mısri Efendi tayin edilecekti. Ayrıca dini bilimleri anlatmak, ilaçları ve hazırlanma yöntemlerini, hastalıkların Türkçe ve Fransızca isimlerini öğretmek için farklı bir müderris daha atanacaktı.

Sınıf-ı rabiden başarıyla geçen öğrenci sınıf-ı salise geçecekti. Esasında bu sınıf, sınıf-ı rabi sınıfını geçen öğrenciler için kurulacaktı. Ancak okul dışından olup bu sınıfın seviyesine uygun olan öğrencilerin varlığı görülünce 20 öğrencinin dışarıdan alınması gerektiği karar verilmiştir. Bu öğrencilerin yabancı dilleri İtalyanca olduğu için bazı tıp kitapları İtalyanca olacaktır.

Bütün bunların yanında Hekimbaşı Mustafa Behçet, bir de cerrah eğitiminin verilmesini istiyordu. Yazdığı raporda bununla da ilgili görüşlerini belirtmiştir. Cerrahlık eğitimi, açılacak tıp mektebinin ikinci sınıfında verilecekti. Ancak bir öğrencinin bu mektebe başlaması ve eğitimini tamamlaması birkaç yıl süreceğinden dolayı geç olur ve şuanda duyulan ihtiyaç karşılanamazdı. Bu nedenle geçici süreliğine Tulumbacıbaşı konağının bir bölümünde seçilen 20 öğrenciyle eğitime hemen başlanılmıyordu (Hatemi Altıntaş, 2006:57-60).

Seçilen bu öğrenciler kurşun çıkarma, damar açma, kemik kesme, çıkıkçılık ve buna benzer harp cerrahisiyle ilgili bütün tedavi yöntemlerini öğreneceklerdir. Başlarına da müderris olarak Avrupa'da tıp eğitimini tamamlamış Mehmet Necati Efendinin seçilmesi uygundu. Harp cerrahisi eğitimi alacak öğrenciler hastanelere gidip staj yapacaktı. İhtiyaç halinde bu eğitilen cerrahlar orduya gönderilip, yerine yetiştirilmek üzere farklı öğrenciler alınacaktı. Bu sayede kısa sürece cerrah ihtiyacı da kapanmış olacaktı.

Yapılmak istenen bu çalışmalar için maliye, denetlemelerini yapmış ve kabul etmiştir. Daha sonrasında da hekimbaşının yazdığı bütün bu raporlar dönemin padişahı olan II. Mahmud'un onayından da geçince Tıbhane-i Âmire'nin kurulması kesinleşmiştir. Nitekim 14 Mart 1827'de Şehzadebaşı'nda Acemioğlanlar Kışlası'nın yanında bulunan Tulumbacılar konağında Tıbhane-i Âmire kurulmuştur. Mektebin kurulduğu konağın üst kısmı Tıphane'ye verilirken, alt kısmı ise Cerrahhane'ye tahsis edilmiştir (Yaramış, 1999:1213).

Mektebin ilk başkanı Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'dir. Modern tıp eğitimi adına ciddi adımların atıldığı bu mektepte Abdülhak Molla, Osman Saib Efendi, Macar asıllı Mehmet Necati, saray hekimi Stefan ve yine saray hekimi Bogos gibi ünlü hekim ve cerrahları muallimlik yapmıştır (Terzioğlu, 2010:26).

Okulun başlangıçta iki müderris ve 30 talebesi vardır. Tıbbiyenin ilk dönemlerdeki hocalarının arasında Avrupa'da eğitim görmüş Rumların da bulunduğu görülmektedir. Bu Rum müderrisler Türkçeyi çok iyi bilmeseler dahi talebeleri patoloji, fizik, kimya gibi bilim dallarında bilgilendirmişlerdir. (Muhtar, 1997:82).

Tıbhane-i Amire'de eğitim dört yıl sürmektedir. Dördüncü yıldan sonra talebeler hocalar tarafından sınava tabi tutulmuştur. Sınavda başarılı olanlar deniz ve kara ordularına, kalelere, İstanbul'daki herhangi bir askeri hastaneye tayin edilmiştir. Bu hekimler gözetim altında çalışıp iyice tecrübe edindikten sonra serbest hekimlik yapabilmıştır (Hayat, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, 1980:24). Ancak bu hak için önce sınava girmeleri gerekmektedir. Sınavda başarılı olanlar albay (mirliva), diğer hekimler ise yarbay (kaymakam) olarak görevlerine tayin oluyordu (Şirin, 1999:12).

Görüldüğü gibi Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi kurulacak tıp mektebinde hangi öğrencilerin okuyabileceğini, ders programlarının nasıl olması gerektiğini, harp cerrahisindeki eksikliklerin acil bir şekilde nasıl karşılanacağı gibi konularla alakalı çalışmalar yapmış ve bu konulardaki fikirlerini padişaha bildirmiştir. Nihayetinde padişahın onayını alan Behçet Efendi'nin üstün gayretleriyle Osmanlı Devleti'nde modern tıp eğitiminin yapılacağı ilk mektep olan Tıbhane-i Âmire, 1827 yılında Şehzadebaşı'nda Acemioğlanlar Kışlası'nın yanında bulunan Tulumbacılar konağında kurulmuştur.

2.6.1. Tıbhane-i Âmire'deki Öğrenciler ve Okutulan Dersler

Tıbhane yatılı bir mektep değildi. Bu nedenle talebeler ve müderrisler yalnızca gündüz mektepte bulunuyordu. Burada derslikler olmadığında dolayı öğrenciler, hasır üzerine diz çökerek ders dinliyordu. Dersler ikişer saat sürüyordu. Yine önceden olduğu gibi dersleri geçmek müderrisin kanaatindeydi (Dramur, 2008:33).

Burada eğitim gören talebeler askeri üniforma giymekte ve zaman zaman padişah tarafından yapılan nişan törenleriyle ödüllendirilmekteydi. Yapılan törenlerde ilk gün Tıbhane-i Âmire müderrislerine, ikinci gün ise hekimbaşımın huzurunda talebelere nişanlar veriliyordu. Verilen nişanların ortasında nabız bakmayı resmeden bir figür bulunuyordu. Alt sınıfların nişanı gümüşten, üçüncü ve son sınıf öğrencilerinin nişanı altından yaptırılıyordu. Tıbhane'de her on öğrencinin başına bir onbaşı seçiliyordu. Öğrenciler arasında en çalışkan olan öğrenci onbaşı olarak görevlendirilirdi. Nişan töreninde onbaşı vazifesindeki öğrencilere daha büyük altından nişan veriliyordu. Müderrislere ise elmaslarla süslenmiş nişan takdim ediliyordu (Şirin, 1999:12-13). Nişan törenlerinin yapılmasını talep eden ve padişahı ikna eden kişi dönemin Hekimbaşısı Mustafa Behçet Efendi'di. Bu tören müderrisleri ve talebeleri eğitim noktasında daha da heveslendiriyordu.

Tıbhane-i Âmire'nin ilk seneki öğrencileri askeriye'nin Acemioğlanlar Ocağından ve dışarıda kabiliyetli olan gençler arasından seçilmiştir. Seçilen bu öğrencilere her gün bir ekmek ve yüz dirhem et verilmektedir. Ayrıca bu talebelere aylık 20 kuruş ödenmektedir.

Bu sınıfın müderrisi Mısri Seyyid Ahmed Efendi'dir. Müderrisin aylık maaşı 150 kuruş, günlük ekmek hakkı dört ve et hakkı ise bir kıyyedir. Mektebin ikinci müderrisine ise ödeneklerin yarısı verilmektedir. 75 kuruş maaşın yanında günlük iki ekmek ve yarım kıyye et alma hakkı vardır.

Bu birinci sınıfın öğrenilmesi gereken öncelikli konuları gramer, cümle bilgisi, imla, kitabet gibi dilbilgisi dersleridir. Bu dersler öğrenildikten sonra talebelere ilaçlar, ilaçların yapımı, tedavilerde kullanılan bitkiler ve önemli hastalıklar ile ilgili dersler görmektedir. Bunların dışında ahlaki anlamda açıklık yaşamaması için dini derslerin devamı de önemlidir.

Talebeler bu senenin dersleri bitince hocaları tarafından sınava tabi tutulurdu. Sınıfı geçmeye hak kazanan 20 öğrenci sınıf-ı salis adını verdiğimiz bir üst sınıfa geçirdi. (Ancak mektebin açıldığı ilk yıl bu sınıfa uygun öğrenci olmadığından 20 öğrencinin tamamı dışarıdan alınmıştır.) Sınıfı yükselen öğrencinin aldığı maaş da artmıştır. Ta'yinat olarak bir ekmek ve yüz dirhem et alan talebe, maaş olarak 36 kuruş almaktadır. Bu sınıftan itibaren yabancı dile verilen önem artmıştır. Bu sebeple bu

sınıfta İtalyanca ve Fransızcanın gramer yapısı öğretilmeye başlanmış, bu diller kalıcı olsun diye eserlerin tercümesine başlanmıştır. Yabancı dillerden sorumlu olan muallim İshak Veled-i Antuvan'dır. 300 kuruş maaş alan bu müderris her iki dille ilgili gramer yapısını öğrencilere öğretmek zorundadır. Diğer müderrisler de anatomi derslerine başlamıştır.

Sınıf-ı sani adını verdiğimiz üçüncü sınıfta ise toplam 37 öğrenci vardır. Bu öğrenciler ikinci sınıfı bitirince alanlarıyla ilgili sınava tabi tutulmuşlar, o şekilde sınıf yükselebilmişlerdir. Yükselen sınıfla beraber maaşları da yükselmiş ve 50 kuruş olmuştur. Bu dönemde Fransızca ve İtalyanca daha da yoğunlaşmış, ayrıca Osmanlıca da derslere eklenmiştir. Bu sınıfın en önemli dersleri hastalıkların, tedavi yöntemlerinin ve bu süreçte kullanılacak ilaçların iyi bir şekilde öğrenilmesiydi. Üçüncü sınıfın müderrisi aylık 750 kuruş maaş alan Tabib İstefan'dı.

Bu süreçte eğitime destek olması için Paris'ten Fransızca kitap getirtilmiştir. Devletten de 24 adet fizyoloji kitabı, 24 adet dâhili hastalıklar kitabı, 6 adet resimli anatomi kitabı, 2 tane tıp lügati, Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca lügatlerinin temin edilmesi istenmiştir.

Mevcut olan eğitimler tamamlandıktan sonra öğrenciler artık son sınıf seviyesine gelmiştir. Hekimbaşı Mustafa Behçet son sınıfın açılması için padişaha beyanda bulunmuş ve padişahın izniyle sınıf-ı evvel adındaki son sınıf 1833 yılında açılmıştır. Bu sınıfta son teorik dersler yani fizik, kimya ve botanik bilimi incelenmiştir. Sınıf-ı evvele muallim olarak Civani Efendi tayin edilmiştir (Altıntaş, 2004:61-64).

Aynı binada eğitim gören cerrahlar ayrı bir sınıfa eğitim görmekteydi ve onların sayıları sadece 20'ydı. Cerrahlık eğitimi alan tabipler 20 kuruş maaş almaktaydı. Cerrahların müderrisi olan Mehmet Necati Efendi Avrupa'da eğitim görmüş ve cerrahlıkta adını duyurmuş biriydi. Aylık 300 kuruş maaş alan Mehmet Necati Efendi cerrahlarına her gün damar bağlamak, kurşun çıkarmak gibi savaş alanında ihtiyaç duyulacak tedavi yöntemlerini öğretmekteydi. Daha önceden de bahsettiğimiz gibi eğitimi tamamlayan cerrah ihtiyaç anında orduya ya da askeri hastaneye gitmekteydi. Eksilen cerrah yerine şartlara uygun yeni cerrah alınmaktaydı (Terzioğlu, 2010:26).

Tıbhane-i Âmire 1827 yılında kurulmasından sonra burada teorik ve pratik tıp derslerinin yanı sıra dil ve sair fen bilimlerine dair de dersler yerli ve yabancı hocalar

tarafından verilmeye başlandı. Tıbhane-i Âmire ile modern anlamda tıp eğitimin adımı atılmış oldu. Ancak hala bir talebenin sınıfı geçmesi dersin müderrisine bağlıydı. Okul eğitimi yatılı değildi. Talebeler sınıflarını geçtikleri takdirde tıp ve dil derslerinde daha da yoğunlaşıyorlardı. Ayrıca sınıflarını geçmeleri halinde aldıkları ücret de artıyordu.

2.7. CERRAHLIK EĞİTİMİ VE CERRAHHANE-İ AMİRE

Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlarda cerrahlık, usta-çırak ilişkisiyle öğreniliyor, cerrah olmak isteyenler bu eğitimini tamamladıktan sonra farklı hocalara gidip kendisini daha da geliştirebiliyordu.

Sarayda görev yapan cerrahlar Birun çalışanlarından sayılıyordu. Saray cerrahları dışında ordu içerisinde görev alan ve ülkede serbest olarak görevini yerine getiren cerrahlar da bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde cerrahlık bu şekilde yürütülürken Avrupa'da ortaya çıkan Rönesans ile her şey değişmeye başlamıştı. Avrupalılar tıp ve cerrah akademisi kurmuş, cerrahlara da tıp eğitimi içerisinde eğitim vermeye başlamışlardır.

Avrupa'yı yakından takip eden hekim Mustafa Behçet, Osmanlı Devleti'nde de cerrahlığa önem verilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Hekimbaşığa geldikten sonra 1807 yılında yazdığı Tersane Tıbbiyesi Nizamnamesi'nde Tıbbiye ile ilgili modern çalışmalar yapılması gerektiğini savunmuş, cerrahlık eğitiminin de tıp eğitimi ile birlikte verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak o dönemde bu düşünceler etkili olmamıştır.

1827 yılında Tıbhane-i Âmire kurulmadan önce Hekimbaşı Mustafa Behçet yine bir rapor yazmıştır. Bu raporu yazarken hala cerrahlarla hekimlere ortak ders verilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Ancak yazdığı raporda bunu belirtmek yerine cerrahlara ayrı ve kısa süreli eğitim verilmesini teklif etmişti. Çünkü o dönemde ordunun yoğun bir şekilde cerraha ihtiyacı vardı. Düzenli bir cerrah mektebi kurulana kadar ordu ihtiyacını karşılayacak derece eğitim verilmesini tavsiye etmişti.

Nitekim bu teklif kabul edilmiş ve Tıbhane-i Âmire'nin kurulduğu 14 Mart 1827 tarihinde cerrahlar için de ayrı bir sınıf açılmıştı (Altıntaş, 2004:179-180).

Başlarda hem Tıbbiye hem de Cerrahhane aynı binaya sığarken, öğrenci sayısının artmasıyla bu durum sorun haline gelmiştir. Bu nedenle Cerrahhane 1832 yılında Topkapı Sarayı'ndaki Hastalar Odası denilen binaya taşınmıştır. Cerrahhanenin başına Fransız cerrah Sad dö Kalyer müderris olarak getirilmiştir. Hekimler ise Başmüneccim Osman Sait Efendi Başkanlığında İstapan ve Constantin Efendi'dir. 1832 yılında buradaki öğrenci sayısı 120'dir. 1836 yılına kadar Cerrahhane burada eğitimine devam etmiştir. Dört yıl süren eğitimin sonunda ilk mezunlarını vermiştir. Bu mezunlar arasında sonradan hekimbaşı olacak İsmail Paşa da vardır (Hayat, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, 1980:24).

Cerrahhane ve Tıbhane 1836 yılında Topkapı Sarayı'ndaki Otlukçu Kışlasında tekrardan birleşmiştir. Bu dönemde Tıbhane'de dersler İtalyanca işlenirken, Cerrahhane'de Türkçe görülmektedir. Ancak kısa bir süre sonra Cerrahhane Halıcıoğlu'nda bir binaya taşınmıştır. Cerrahlar, hem Otlukçu Kışlasında hem de Halıcıoğlu'ndaki binada eğitimine devam etmeye çalıştığı için zorlanmaya başlamıştır. Bu süreçte Tıbhane'nin Nazırı Abdülhak Molla'dır. Abdülhak Molla ve Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, Babıâli'ye bir takrir takdim etmişlerdir. Bu takrirden Tıbhane-i Âmire'de çalışan ve okuyan öğrenci sayısının toplam 130 olduğu, evleri uzak olduğu için gidip gelme sürecinin eğitimi etkilediği, bu sorunu ortadan kaldırmak için Cerrahhane ile Tıbhane'nin birleştirilmesi ve yatılı olması gerektiği beyan edilmiştir.

Ayrıca Abdülhak Molla Tıbhane ve Cerrahhane'nin eğitim sisteminin değişmesi gerektiğini bildirmiştir. Tavsiye ettiği eğitimde iki mesleğin talebeleri de ilk üç yıl ortak eğitim görecektir. İkinci sınıfta iki grup da ağırlıklı olarak yabancı dil öğrenecek, üçüncü sınıfta anatomi gibi fen bilimlerine yoğunlaşılacaktır. Son sınıf ise tıp bilimleri ve cerrahlık diye ikiye ayrılacaktır. Meslek ayrımı burada ortaya çıkacaktır. İsteyen tıp bilimleri okutup hekim olacaktı, isteyense cerrahlık okuyup cerrah olacaktı.

Takririn kabul edilmesiyle yeni kurulacak binanın yeri tartışılmaya başlanmıştır. Tıbhane'nin yeni Nazırı Ahmed Necib Efendi açılacak binalar için gerekli olanların listesini Babıâli'ye sundu. Kurulacak binada 50'şer yataklı beş oda, kürsülü derslik, mutfak, çamaşırhane, kütüphane, resim, tasvir ve anatomi odaları, kimya-fizik gibi fen ilimlerinin aletlerini koyacak güvenilir odalar ve şadırvan olmalıydı. Bütün bu ihtiyaçlar göz önünde bulundurulduğunda Galatasaray'ın mimari açıdan uygun olduğu düşünüldü.

İmar çalışmalarına başlanan bu bina Mayıs 1838 yılında teslim edildi ve Ekim 1838 yılında Tıbbiye bu binaya taşındı. Bu tarihten itibaren bazı kaynaklar Tıbbiye için “Mekteb-i Tıbb-ı Cedid” adını kullanmaya başlamışlardır. Cerrahhane de bu binaya taşınmış ve tekrardan Tıbbiye ile birleşmiştir.

14 Mayıs 1839’da dönemin padişahı II. Mahmud mektebi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretinde bu mektebe artık Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane adını vermişti (Altıntaş, 2004:64-65).

Anlaşılabileceği üzere Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde diğer meslek dallarında olduğu gibi cerrahlıkta da usta-çırak eğitimi söz konusuydu. Ancak Avrupa’nın tıbbi alanda gelişmeleri Osmanlı Devleti’nin bu alanda daha geleneksel kaldığını gösterdi ve devletin ileri gelenleri bu konuda çalışmalar yapmaya başladı. Ordunun cerrah ihtiyacının karşılanması için hızlı bir şekilde eğitime başlanması gerekmektedir. Tıbbiye’nin açılması ile birlikte cerrah eğitimi de hızlandı. Gerek bazı dönemlerde birleştirilerek gerekse dönem dönem ayrılarak hekimlik ve cerrahlık eğitimlerine devam edildi. Nitekim sonunda hekimlik ve cerrahlık Galatasaray’a taşındı ve padişah tarafından Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane olarak adlandırıldı.

2.8. MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE

Galatasaray’da Tıbbiye ve Cerrahhanenin birleşmesiyle ortaya çıkan bu mektebin açılışından bir yıl önce II. Mahmut, Paris elçisi Ahmed Fethi Paşa’ya bir yazı göndermiştir. Ahmet Fethi Bey’den Prens Metternich ile görüşmesini ve ondan Osmanlı adına Avusturyalı iki hekim bulmasını istemiştir (Terzioğlu, 2006:27). Metternich de bu araştırmayı Hariciye Müsteşarı Baron Ottenfels’e havale etmiştir. Bir süre devam eden araştırmalar sonucunda Baron tarafından 30-32 yaşlarında iki hekim görevlendirilmiştir. Görevlendirilen iki hekim Viyana’daki Asakir-i Nizamiye Tıbbhanesi’nde yabancı dil, tababet, cerrahlık, göz hekimliği ve ebelik gibi bilimlerini okumuş ve mezun olmuşlardır. Mezun olduktan sonra beş yıl ordu ve askeri hastanelerde görev yapmışlardır. Tecrübeli olan bu iki hekim seçildikten sonra imtihana tabi tutulmuşlardır. İmtihan yapıldıktan sonra başarılı olan bu hekimler için yol harçlığı ve aylık maaşlarıyla alakalı senedin hazırlanıldığı beyan edilmiştir. Baron ise bu kişilerle alakalı bir sorun yaşandığı takdirde hekimlerin geri gönderilebileceğini bildirmiştir. Ve sonuç olarak Viyana’dan

Dr. Bernard ve Dr. Neuner adlı iki hekim ve eczacı Hofmann İstanbul'a gelmiştir (Altıntaş, 2004: s.81-82). Ayrıca ebelik eğitimi için Avusturya'dan bir madam getirilmiştir. Bu madam 1000 kuruş maaşla görevlendirilmiştir (Dramur, 1999:143).

İstanbul'a gelen bu iki önemli hekimden Dr. Neuner, saray hekimi olarak Osmanlı sağlık teşkilatının ve eczanenin yeniden reformuyla görevlendirilmiştir. Dr K.A. Bernard ise Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin rektörlüğüne getirilmiştir.

Mektebin açılış tarihini belirlemek için müneccimbaşıdan haber beklenilmekteydi. Çünkü daha önceden de belirtildiği gibi önemli bir çalışma yapılacaksa müneccimbaşının uğurlu tarihi belirlenmesi beklenmekteydi. Nitekim gelen rapor ile mektebin açılacağı tarih belirlenmişti: 17 Şubat 1839 (Terzioğlu, 2010:27).

Bir önceki konuda da bahsettiğim gibi Galata'da Ekim 1837'de başlayan onarım Mayıs 1838'te bitmişti ve öğrenciler mekteplerine yerleşmişti. Kurulan yeni okul 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adını alarak modern anlamda eğitime başlamıştır. Adliye adını II. Mahmut'un mahlası olduğundan dolayı almıştır. Bu okul bulunduğu çevreden dolayı yabancı kaynaklarda Ecole de Medicine de Galata-Serail (Galatasaray Tıp Okulu) ya da Ecole Imperiale de Galata-Serail (Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) adıyla anılmaktadır.

Eğitimin tam anlamıyla başladığı tarihle alakalı tartışma söz konusudur. Bazı kaynaklarda 17 Şubat 1839 kabul edilirken (Terzioğlu, 2010:27), bazı kaynaklarda da 14 Mayıs 1839 (Altıntaş, 2004:65) olarak kabul edilmektedir (Ülman, 2008:1-2).

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra 17 Şubat 1839 yılında Galatasaray'da yapılan törenle mektep açılmıştır. Bu mektebin açılışına dönemin padişahı II. Mahmut katılıp bizzat konuşma yapmıştır:

“Çocuklar;

Bu yüksek binaları tıp okulu şeklinde düzenleyerek adını Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane koydum. Burada insan sağlığının hizmetine çalışılacağından bu okulu hepsinden üstün tuttum. Tıp Fenni burada Fransızca öğrenilecektir. Ancak burada hatırvızdan bir soru geçecektir. Acaba bizim dilimizde yazılmış tıp kitapları yok mudur ki, yabancı dille öğrenimi üstün tutuyorsun diyeceğinizi bilirim. Bunu aynen benimserim ve size karşılık olarak şimdilik bazı sakıncalar ve zorlukların bulunduğunu hatırlatırım.

Her ne kadar hekimliğe ait pek çok kitap mevcut ise de önceleri Avrupalılar da bu kitapları almış, dillerine çevirtmiş ve okutmuşlardır. Lakin bu kitapların aslı Arapça yazılmış olup, uzun süreden beri İslam bilginleri tarafından öğrenilmekten vazgeçilmiş, ilim terimleri bilenler de yavaş yavaş azalmış olduğundan bu kitaplar bir yana atılmış, böylece bunları okuyup, dilimize çevirmek hem güçtür hem de uzun zaman istemektedir.

Avrupalılar bu kitapları çevirmeye başladıktan sonra geçen yüzyıl tıp öğreniminde ilerlemeler ve buluşlarla hekimlik bilgisine katkıda bulunmuşlardır.

Bu bakımdan elimizdeki kitaplar onlarınkine bakarak biraz eksik görünmektedir. Biz bu eksikleri tamamlamak istesek bile hemen Türkçeye çevrilmesi imkânsız olduğu gibi, böyle bir eğitim için en az 10 yıl Arapça öğrenmek ve 5-6 yılda tıp öğrenimi yapmak gerekir. Hâlbuki bizim beklemeye vaktimiz olmadığı gibi, yurdumuzun ve ordumuzun büyük ihtiyacı olan hekimleri biran önce yetiştirmek ve Türkçeye çevirerek tıp kitaplarını meydana getirmek zorundayız.

Size Fransızca okutmaktan maksadım Fransız dilini öğretmen değildir. Hekimlik fennini öğrenip, yavaş yavaş yurdumuzun her yanına yaymaktır. Bu zatı (Dr. Charles Ambroise Bernard) sizin için özellikle getirttim. Avrupa'nın birinci sınıf hekimlerinden olup, gayet yetenekli ve bilgili bir kişidir. Kendisinden ve önceki hocalardan hekimlik öğrenin ve yavaş yavaş Türk dili üzerine bu ilmi yayın. Çünkü yabancı olarak ve tabip sıfatı ile birçok ne idiği belirsiz kişilerin yurdumuza yerleşmesinden, şurada burada şarlatanlık yapmasından memnun değilim.

Allah'ın izniyle okulunuzu bitirerek diplomalarınızı aldıktan sonra büyük rütbelere erişeceğiniz kesin bir hakikat olduktan başka, okulda bulunduğunuz sürece her çeşit ihtiyaçlarınızın en iyi biçimde temin edildiğini belirtmek isterim. Yiyeceklerinizde sıcak kebaptan, soğuk çileğe kadar vardır. Ötekiler de bunların benzerleridir. Sizlere bir üstünlük işareti olmak üzere, yaptırmış olduğum nişanlarınızı bu hafta içinde göndereceğim.

Hemen sizlere isteklerim gereğince Ulu Tanrı'dan başarılar dilerim. İstemek sizden, vermek bizden.” (Uğurlu, 1997:2).

Görülmektedir ki Sultan II. Mahmut esasında Batılı tarzda eğitimin zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Türk tıbbının ilerlemesiyle Türkçe kitaplara dahi geçilebilecektir. Ancak mevcut durumda yabancı dil bilmek ve tıp bilimini Fransızca kaynaklardan öğrenmek zaruri bir durumdur.

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin eğitim dili Fransızcaydı. Tıp ve cerrahi bölümünde dersler, mezuniyet törenleri, tez savunmaları ve imtihanlar Fransızca yapılmaktaydı. Ancak öğrencilerin yabancı dil bilmesinden ziyade Türkçede dahi sorun yaşadığı görülünce, 1846 yılından itibaren Fransızcanın yanında Türkçe derslerinin de öğretilmesi kararlaştırıldı. 1848 yılında da tamamen bu amaca yönelik İhtiyat Sınıfı açılmıştır. Tıbbiyede üç yıl idadi (hazırlık), dört yıl da hekimlik ya da cerrahlık dersi veriliyordu (Ülman, 2008: s.4). İdadide zooloji, matematik, coğrafya, resim, kaligrafi, Osmanlı tarihi, Türkçe, Arapça ve Latince dersleri veriliyordu. Dört yıllık eğitim sürecinde de teorik ve ceset teşrihleriyle uygulamalı ve mikroskobik anatomi, kimya, tıbbî fizik, botanik, tıbbî kimya, patoloji, dâhiliye, cerrahi, klinik dersleri veriliyordu. Klinik dersleri tıbbiyenin hasta koşullarında veriliyordu. Burada aynı zamanda ebelik dersleri veriliyor ve isteyenlere de ücretsiz aşılarda yapılmıyordu.

Tıbbiyede yöneticilik yapan Bernard, bu derslere ek olarak oskültasyon ve perküsyon dersleri, iç hastalıkları, cildiye, cerrahi ameliyat ve cerrahi sargı derslerini vermekteydi (Terzioğlu, 2010:758). Bernard derslerini hastalarının başında veriyordu.

Ayrıca Bernard, ilk Türk farmakopisini hazırlamış, nebatat (botanik) ders kitabı ve Bursa kaplıcaları hakkında ilmi eserler yazmıştır.

Viyana'dan Galatasaray'da yönetici olması için getirtilen Dr. Bernard, tıbbiyeyi kısa sürede Viyana'daki tıp mekteplerini örnek alarak organize etmiş, oradaki botanik bahçesine benzer bir bahçe yaptırtmak için Viyana'dan bahçıvan getirtmiştir. Ayrıca mektebin içinde 1300 cilt tıbbî kitaptan oluşan kütüphane ve mineraller koleksiyonu yaptırtmıştır (Terzioğlu, 2010: s.758). Yaptığı çalışmalarla Bernard, II. Mahmud'un takdirini kazanmıştır. II. Mahmud'un vefatıyla tahta çıkan Abdülmecid de aynı duyguları taşımaya devam etmiş, hatta Bernard'a İttihar Nişanı vererek onu ödüllendirmiştir (Uğurlu, 1997:3).

Bernard kendisine yardımcı olması için Avusturya'dan Spitzer isimli teşhis hocasını getirtmiştir. Tıbbiyedeki klinikler Spitzer'in yardımıyla açılmış, önemli vakalar bu kliniklerde incelenmeye ve vakalar üzerinden ders verilmeye başlanmıştır. Spitzer bir ilki gerçekleştirmiş ve 1841 yılından sonra talebelerine ölü üzerinde anatomi dersleri vermeye başlamıştı.

Bu şekilde dersleri belli bir düzen içerisinde devam eden mektepte müderrisler ve talebeler sene sonu için de hazırlık yapmak zorundaydı. Galatasaray Tıbbiyesinin müderrisleri her yıl faaliyet raporu hazırlamak zorundaydı. Hazırlanan raporlar her yıl mezuniyet töreninde padişaha takdim edilmeliydi. Tıbbiyedeki mezuniyetler Ramazanın ilk gününe kadar bitecekmiş gibi yapılmalıydı. Talebelerin verecekleri sınavlar dışında üç doktorayı ve de son sınıfta tez sınavını vermek zorundaydı. Doktora sınavını verecek aday bir önceki yazdan itibaren çalışmalarına başlamalıydı. Doktora sınavını geçenler tez sınavına girebilirdi. Bu tez sınavı çok önemliydi. Çünkü padişah, devlet erkânı ve bazen de yabancı devletlerin temsilcilerinin katıldığı, halka açık yapılan, görkemli bir mezuniyet sınavı şeklinde gerçekleşiyordu. Tez sınavının açılışını hekimbaşı yapıyordu. Onun konuşmasından sonra hekim adayları hazırladıkları üçer konuyu savunmaya başlıyordu. Konuları bittikten sonra kura ile çekilen tıpla ilgili soruları cevaplamaya başlıyorlardı. Bütün bu aşamalarda başarılı olan hekim adayı, mensubu olduğu dinin

kitabına el basarak yemin ediyor, diplomasını alıp, hekim cübbesini giyiyordu. Mezuniyetten sonra o yıl dersini tamamlayan eczacı ve ebeler de diplomasını alıyordu. Sonrasında hala öğrenciliğe devam edenler, o sene içinde öğrendikleri fizik ve kimya konularıyla alakalı deneyler yapıyor, üstün başarı ödülleri alıyorlardı. Bazen tören bitiminde okul, botanik bahçesi, anatomi salonları dolaşılır ve gün bu şekilde biterdi (Ülman, 2008:3).

Devletin yeni padişahı Abdülmecid, tıpkı II. Mahmud gibi tıp eğitiminin ilerlemesini çok fazla önemsiyordu. Onun döneminde gerçekleşen Galatasaray Tıbbiyesi'nin 26 Ağustos 1843 tarihindeki ilk mezuniyetine katılmış, tören sonunda hekimlere başarılarına göre yarbaylık, albaylık, yüzbaşılık ve binbaşılık rütbelerini vermiştir.

1843-1844 yıllarındaki eğitimde öğrenci sayısı 300'ü Müslüman, 76'sı gayrimüslim olmak üzere toplam 376'dır. Bu dönemde Spitzer anatomi derslerine devam etmekte, açılan kütüphaneye sürekli farklı devletlerden kitaplar hediye olarak gelmekteydi. Ders nazırlarından Hayrullah Efendi yeni doğan bakımı ve hastalıklarıyla alakalı Türkçe olan Terbiye ve Tedavi-i Etfal – Sıhhatnümayı Etfal adlı kitabını yazmıştır.

Askeri hastanede müfettiş olan Dr. Rigler, askeri hastanelerle ilgili yönetmelik hazırlamıştır. Yönetmeliği hazırlarken incelediği hesaplara göre askeri hastanede o dönemde 10.000 hastaya poliklinik eğitimi verilmiş, kliniklerde 864 hastaya bakılmıştır. Bunların içerisinde beyin iltihabı, beyin kanamaları, katarakt gibi hastalıklarla mücadele mevcuttur. Ayrıca 274 çocuk ücretsiz bir şekilde aşılanmıştır.

Ayrıca bu eğitim yılında Osmanlı Devleti'nde eczacılık yapabilmek için Tıbbiyede açılacak eczacılık sınıfına devam zorunluluğu da bu yıl getirilmiştir. Bu yıldan itibaren öğrenci alımlarında öğrencilerin daha donanımlı olunması için özel seçimler olacaktı (Ülman, 2008:74).

Tıbbiyedeki eğitim bununla da kalmamış, ilk defa 1844 (bazı kaynaklara göre 1847) Türk, Hristiyan, Rum ve Ermeni olmak üzere dört yeni mezun Viyana'ya gönderilmiştir. Viyana'ya giden ve sonrasında da devam edilen Viyana eğitimi Avrupalıların gözünde Mekteb-i Tıbbiye-i Şahaneyi fakülte olarak düşündürmüştür.

1846-1847 öğrenim yılına gelindiğinde Tıbbiye’de çocuğunu okutmak isteyen Müslüman ve gayrimüslim ailelerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönemde Sırpların da talepleri artmış ve ilk defa bu yıl mektebe Musevi öğrenciler de alınmaya başlanmıştır. Ancak artık Türkçe okuma yazma bilmeyenin alınmaması ile ilgili bir kural vardır. Gayrimüslim dahi olsa talebe olmak isteyen kişi Türkçe bilmek zorundadır. Ayrıca tıp müfredatına adli tıp ve otopsi dersleri de dâhil olmuştur. Artık adli vakalarda kolluk kuvvetiyle beraber iki hekim de görevlendirilecekti. Bu tarihten itibaren mektebi başarıyla bitiren öğrenciler Bezm-i Âlem Valide Sultan Hastanesi’nde çalışma hakkına sahip olmuşlardır. Mezun olan öğrenciler çiçek ve kolera salgını çıkan bölgelerde görevlendirilmişlerdir.

1847-1848 yılında 8 hekim, 5 eczacı ve 6 tane de ebe mezun olmuştur. Bu dönemde toplam öğrenci sayısı 380’dir. Dönemin Hekimbaşısı İsmail Efendi, aşılacak öğrenci sayısının artırılmasını istemiştir. Bu konuyla ilgili olarak da imamlar görevlendirmiştir. İstanbul’daki bütün mahallelerde aşı olacak çocukların kaydının tutulmasını ve her ay rapor verilmesini talep etmiştir (Ülman, 2008:75).

1849 yılına geldiğimizde ise tıp tarihimiz için önemli gelişmelerin yaşandığını görmekteyiz. Ülkemizin ilk tıp dergisi olan Vekayi-i Tıbbiye Mektebi Tıbbiyenin basımevinde yayınlamıştır. Türkçe ve Fransızca olmak üzere iki nüsha halinde yayınlanan bu dergi, içerik olarak da zengindir. Bu dergi Avrupa tıp literatürünü, nadir olguları, ilginç gözlemleri, sağlık yönetmeliklerini ve haberleri içermektedir. Bir diğer önemli olay ise 1849 yılında çıkan yangın olmuştur. Saat 10 civarında Beyoğlu semtinde Linardi sokağında küçük bir evde yangın çıkmıştır. Bu çevredeki evlerin ahşap olması ve lodos rüzgârının da etkisiyle yangın kısa sürede yayılmıştı. Cıvarda bulunan 300 evle birlikte Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane de yanmıştır. Tıbbiye, önündeki müstemilat ve özenle yapılmış olan botanik bahçe de kül olmuştur (Terzioğlu, 2011:57,62-63).

Yukarıda da bahsedildiği gibi hekimlik ve cerrahlık eğitimi birleştirilerek tıp mektebi Galatasaray’a taşınmış ve bu mektep padişah tarafından Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane olarak adlandırılmıştır. Dönemin padişahı olan II. Mahmud, tıp eğitiminin modernize edilmesi için Paris elçisinden Avusturyalı tabib bulmasını istemiş ve bu amaçla Dr. Bernard ve Dr. Neuner adlı iki hekim İstanbul’a gelmiştir. Viyana’dan

getirilen Dr. Bernard, tıbbiyeyi Viyana'daki tıp mekteplerini örnek alarak organize etmiş, mektebin içinde botanik bahçesi, kütüphane ve mineraller koleksiyonu kurduştur. Bernard'ın yanında gelen Spitzer isimli teşhis hocasını da 1841 yılından sonra talebelerine ölü üzerinde anatomi dersleri vermeye başlatmıştır.

Ayrıca tıbbiye müderrisleri her yıl mezuniyet için padişaha raporlar sunmuş, talebeler de mezun olmak için hem sınava tabi tutulmuş hem de doktora tezleri hazırlamıştır. Tıbbiyede Fransızca zorunlu dil seçilmişken Türkçenin ders olarak işlenmesi de kanunlaştırılmıştır. Bu kanuna göre gayrimüslim talebeler Türkçe bilmiyorlarsa tıbbiyeye alınmayacaklardır. 1844 yılında Türk, Hıristiyan, Rum ve Ermeni olmak üzere dört yeni mezun Viyana'ya gönderilmiştir. 1846-1847 eğitim yılına gelindiğinde ilk defa mektebe Musevi öğrenciler de alınmaya başlanmıştır. 1849 yılında tıp dergisi yayınlanmaya başlanmışken, çıkan yangında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve özenle yapılmış olan botanik bahçe de kül olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERNLEŞME SÜRECİNDE HEKİMBAŞININ GÖREVLERİNİN REVİZYONU VE İLGASI

Osmanlı Devleti'nde önemli bir yere sahip olan hekimbaşılık müessesesinin yetkileri, XIX. Yüzyılda yeni kurulan kurumlara devredilmeğe başlanmıştı. Bu kurumlardan biri 1838 yılında kurulan ve Karantina Meclisi de denilen Meclis-i Umur-ı Sıhhiye adını alan kurumdu. Diğeri ise 1840 yılında Mekteb-i Tıbbiye'de Meclis-i Umur-ı Tıbbiye adlı kurumdur.

3.1. MECLİS-İ UMUR-İ SİHHİYE

Osmanlı Devleti'nin karantina ile ilk tanışması 1720'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu tarihte Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet, Fransa'ya geçici süreliğine elçi olarak atanmıştı. Gördüğü yenilikleri Sefaretname'sine yazan Çelebi Mehmet, karantina usulünden de burada bahsetmiştir. Bu sayede Osmanlı da bu usulü ilk defa tanımıştır. Osmanlı Devleti, veba hastalığının kendisini hissettirmeye başladığı dönemlerde tıbbi önlemler almaya çalıştığı görülmektedir. Hatta mevcut bulaşıcı hastalıkların tedavisiyle ilgili çalışmalar yapılırken, dışarıdan gelebilecek hastalıklara karşı da önlemler alınmaktaydı (Sarıyıldız, 1986:7-9).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa karantina uygulaması, 1831'de Karadeniz'den gelen yerli ve yabancı gemilerin Karadeniz Boğazı'nda karantinaya alınmasıyla gerçekleştirilmiştir (Doğan, 2011:91-109). Hindistan, Rusya, İran ve birçok ülkede kolera hastalığı yayılmıştı. Üstelik bu hastalık İstanbul Galata'da 20 kişide de görülmüştü. Hastalığın İstanbul'da görülmesiyle Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, bu konuyla alakalı bir tahrir hazırlayıp Kaymakam'a takdim etmişti. Bu tahrirde hastalığın Hindistan'da ortaya çıkıp İran'a geçen, burada ölümlere neden olup Afganistan ve Rusya'ya yayılan kolera illetinden bahsetmekteydi (Sarıyıldız, 1996: s.5). Kolera ayrıca Kırım, Hocabey, Akkırman'dan geçip Boğdan ve Varna'ya kadar bulaşmış durumdaydı. Kolera bir bölgeye geldiğinde birkaç saat içerisinde hızla yayılmaktaydı. Bu hastalığa

hekimler çözüm bulamamakta ve ilaçlar çare olamamaktaydı. Alınabilecek tek önlem karantinaydı.

Kaymakam, takriri inceledikten sonra kendisi de takrir hazırlayıp Mustafa Behçet'in takririyle birlikte padişaha sunmuştu. Kaymakam yazdığı takrirda tahaffuzun (koruma) zorunluluğunu ve gerekçelerini belirtmişti.

Padişah, Hekimbaşının ve Kaymakamın takrirlerini inceledikten sonra bu konuyla alakalı bir meclisin kurulmasını emretmişti. Karantina teşkilatıyla alakalı görüşmek için ilk defa bir meclis toplanacaktı. İstanbul ve taşrada ortaya çıkacak hastalığın nasıl durdurulacağına dair toplanacak mecliste, İslam, reaya ya da yabancı gemilerinin Boğaziçi'nde karantina altına alınması kararı kabul edilmiştir. Ancak öncesinde bu mesele Galata Nazırı ve sefirler arasında görüşülmeliydi. Bu durum elçiliklere bildirilmişti.

Mecliste alınan kararlarla alakalı padişaha sunmak için bir takrir hazırlanmıştı. Karantinanın olacağı yerlere bina inşa edilmeliydi. Karantina memurluklarına da Kamilzade Mustafa Nazif Efendi getirilecekti. Gerekli olan harcamalar için de devlet hazinesinden 50.000 kuruş verilecekti.

Takriri inceleyen padişah, henüz ciddi bir hastalığı olmadığını ve bu sebeple de bina inşa edilmesinin gerekmediğini belirtmişti. Karenizden gelecek İslam gemilerinin Büyükliman'da, diğer gemilerin de İstinye Körfezi'nde beş gün bekletilmesini emretti. Ancak bu karantina geçici süreliydi. Bir benzeri Akdeniz'de de olmuştu. Akdeniz'de bazı bölgelerde kolera belirtilerinin olduğu duyulunca İstanbul Boğazı'ndaki uygulamanın aynısı Akdeniz'de de yapıldı. Burada oluşturulacak tahaffuzdan sorumlu olacak kişiye Esad Efendi'ydi. Ancak bu karantina sistemi de geçiciydi. Bu geçici karantina usullerinde herhangi bir tahaffuz binası yapılmamış, bu amaçla çadırlar kullanılmıştı. Tehlike geçtikten sonra çadırlar kaldırılmış ve karantina usulü bitmişti (Sarıyıldız, 1986:17-18).

İstanbul'da vebalı hastaların tedavisiyle ilgilenen Fransız tabip Antuvan Lago, karantinayla alakalı bir layiha yazmıştı. Bu layihada bulaşıcı hastalıklar için karantinanın önemli olduğunu, ancak sadece bir şehirde kurulan karantinanın da yetersiz olacağını belirtmişti. Kurulacak karantina ülke geneli için geçerli olmalıydı. Ancak bu şekilde ülke hastalıklardan korunabilirdi. Bu layiha üzerine padişah karantinanın şer'i

kurallara uyup uymadığının araştırılmasını istedi. Halktan belli bir kesim karantina usulüne karşı gelebilir ya da boğazlarda ticaret gemilerinin aksamasından dolayı Avrupalılar bu durumdan rahatsız olabilirdi (Doğan, 2011:98). Bütün bunların cevabını alabilmek ve şer’i anlamda uygunluğu araştırmak için meclis toplanacaktı.

Burada şu durum da dikkati çekmektedir. Kalıcı karantinanın kurulması fikri Fransız bir tabibin layihısından sonra tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemlerde yabancı hekimlerin biraz daha fazla ön planda tutulduğu görülmektedir. Hekimbaşı Mustafa Behçet’in tavrı normal karşılanırken, Fransız tabibin layihası meclisin yeniden toplanmasını sağlıyordu. Ayrıca geçici karantina teşkilatı kurulduğunda yönetimi Hekimbaşıya verilmemiştir. Bu durum da atlanılmaması bir durumdur.

Nitekim 1838 yılında yapılacak olan karantina meclisine Esad Efendi, Çerkeşli Mehmet Efendi, Emin Beyzade Abdülkadir Bey, İsmet Beyzade Arif Hikmet Bey, Kethüdazade Arif Efendi, Kuyucaklızade Seyyid Mehmet Atıf Efendi ve Abdülhak Molla katılmıştır (Akpınar, 1989:18).

Abdülhak Molla ve Esad Efendi, karantina usulünün tıbbi, coğrafi ve şer’i aşamasından sorumlu tutulmuştu. Padişahın emri gereğince durum şeyhülislama izah edilmiş ve dini açıdan durumu araştırılmıştır. Dönemin hekimbaşısı Asım Efendi, bu kuruluşun bir sakıncası olmadığına dair fetva çıkarmıştır. Bu fetva padişaha bir tavrı olarak sunulmuş ve padişahın halka duyurmak için Takvim-i Vekayi’de yayınlama kararı alınmıştır. Bu şekilde 27 Nisan 1838 tarihinde dışarıdan gelen bulaşıcı ve salgın hastalıklara (tifo, veba, kolera, karahumma) karşı korunmak üzere Abdülhak Molla, Esad Efendi, Selim Paşa’nın denetiminde karantina usulü kurulmuştur (Sarıyıldız, 1996:7).

Karantina meclisi, Meclis-i Tahaffuz, Meclis-i Sıhhiye, Meclis-i Umur-u Sıhhiye, Sıhhiye Nezareti, Karantina Nezareti gibi farklı isimlerle de adlandırılmıştır ve kurulduktan sonra Meclis-i Tahaffuz-u Ula ve Meclis-i Tahaffuz-u Sani olarak ikiye ayrılmıştır.

Meclis-i Tahaffuz- Ula (Yüksek Karantina Meclisi), Hariciye Nezareti’ne bağlıdır. Nezaret, meclis üyelerinden Abdülhak Molla’yı bu meclisin yöneticisi olarak seçmiştir. Meclis 6 ayrı görevden oluşmaktadır.

Nezaret-i Umur-u Sıhhiye ve Mevadd-ı Tıbbiye ve Tahaffuziye, Abdülhak Molla'nın yönetimindedir. Kendisine aldığı arpalıklar dışında bu görevden dolayı 7500 kuruş maaş da bağlanmıştır.

Nezaret-i Umur-ı Şer'iyye ve Mevadd-ı Tahrirat-ı Tahaffuziye, görevine Esad Efendi getirilmiştir. Esat Efendiye de 7500 kuruş maaş bağlanmıştır.

Nezaret-i Mevadd-ı Askeriyye ve Umur-ı Silsile-i Tahfuziye görevine Aydın Kaymakamı Namık Paşa getirilmiştir mevcut maaşına 2500 kuruş zam yapılmış ve maaşı 7500 çıkarılmıştır.

Müşteşar-ı Taharet-i Dahiliyye ve Umur-ı Zabtiyye ve Rabtiiyye görevine Hasan Bey getirilmiş ve kendisine 2500 kuruş maaş verilmiştir. Ancak sonradan müsteşarlık görevi yerine bu göreve Müdür-ü Nezafet-i Belediye denilmiştir.

Müşteşar-ı Mevadd-ı Ecnebiyye ve Usul-ı Tahaffuziye görevine tercüman Yanko getirilmiş ve 2000 kuruş maaş almıştır.

Meclis-i Tahaffuz-ı Sanı (Yüksek Karantina Bürosu), altı adet görevlinin çalıştığı bir kurum olmuştur.

Başkâtip, meclis üyeleri arasından seçilecekti ve maaşı 1500 kuruş olacaktı.

Jurnal kâtipi, yine meclis tarafından kâtiplerin arasından seçilecekti. Maaşı 750 kuruş olacaktı.

Mümeyyiz, Divan-ı Hümayun kâtiplerinden seçilecek ve maaşı 500 kuruş olacaktı.

Mütercim, birden fazla yabancı dil bilen birisi seçilecekti ve maaşı 500 kuruş olacaktı.

Tabib-i sıhhiye, Mösyö Bulard 2500 kuruş maaşla bu göreve getirilmişti. Bu şahıs veba hastalığı için Fransa'dan İzmir'e gelmiş, padişahın isteği sonucunda da Fransız elçisi tarafından Karantina Meclisi'nde görevlendirilmiştir.

Tabib-i Tahfuziye, meclis tarafından seçilecekti ve maaşı 1000 kuruş olacaktı. Ayrıca bu meclise gelen mektupları kayıt altına alması için bir memur da görevlendirilecekti. Bu memurun maaşı da 500 kuruş olacaktı (Sarıyıldız, 1986: s.33-36).

Haftada üç defa toplanacak meclis, tahaffuz işleri, sıhhi maddeler ve İstanbul'da yapılacak temizlik işleri ile ilgilenecekti. Ayrıca Meclis-i Tahaffuz-u Sani memurları gün içerisinde olanlarla ilgili yazılan mektupları inceleyecek, farklı dillerde tutulan jurnalleri tercüme edip özetlerini de Meclis-i Ula'ya bildirecekti.

Karantina Nezareti için Galata'da liman odası ve bir de mahzen tahsis edilmişti. II. Mahmud'un hükmüyle artık karantina sistemi bütün ülke genelinde geçerli olacaktı. Tahaffuzhanelerin yapımı ilk olarak İstanbul'da başlayacak, sonra Edremit, Balıkesir, Bursa-Uludağ, Osmaneli, Sakarya Nehri ve oradan da bu nehrin döküldüğü Karadeniz'e kadar uzatıp tüm bu yollarda tahaffuzhaneler yapılacaktı. Ayrıca bu yollar üzerine karakollar tertip edilecek, gerekli zamanlarda da bölgenin keşfinin yapılması için devletten mühendis ve yardımcı memurlar istenecekti (Akpınar, 1989:18).

Karantina Meclisi kurulduğu andan itibaren Hariciye Nezaretine bağlı olarak çalışmaya başlamıştı. Ancak daimi olarak bu nezarete bağlı kalmamıştır. Karantina ticareti de etkilediğinden dolayı sonradan Ticaret Nezaretine bağlanmış, daha sonrasında da Dâhiliye Nezaretine dâhil olmuştur (Sarıyıldız, 1986:37).

Karantina usulü çalışmalarına başlayınca meclisin şer'i işleri Şeyhülislam Esad Efendi'ye, tıbbi işleri ise Hekimbaşı Abdülhak Molla'ya, askeri işleri Serasker Namık Paşa'ya verilmişti. Ancak Avusturya'dan karantina usulüne vakıf memurlar gelince, karantina meclisinin tıbbi işleri Hekimbaşı Abdülhak Molla'dan alınmıştır. Bu durumda karantina meclisinin çalışmaları Esad Efendi, Namık Paşa ve Avusturyalıların denetimine bırakılmıştır. Kısa bir süre sonra ise Esad Efendi ve Namık Paşa da görevlerinden ayrılmış, İzmir eski İhtisab Nazırı Dede Mustafa Efendi Karantina Nezaretine tayin edilmişti.

Osmanlı Devleti'nde yapılacak olan karantina sistemi ile ilgili karantina memur ve hekimleri ve yabancı elçiliklerin görevlendirdiği komiserler görüşmüş, Dr. Minas direktörlük yapmış ve bu şekilde ortak bir talimatname hazırlanmıştı.

Direktör Dr. Minas'ın yazdığı talimatname ile karantina için alınması gereken tedbirler şu şekilde belirtiliyordu:

1. Karantina Meclisi'nde görevlendirilecek diplomat ve hekimler Türkçe bilmedikleri için yanlarında Tımarcı adıyla dil bilen bir memur ve müdür atanacaktır.

2. Sokaklar, pazar yerleri ve meydanlar haftada iki defa süpürülecek, çöpler denize dökülecek ve çevreyi kirletenler uyarılara uymazsa cezalandırılacaktır.
3. Çeşmeler ve lağımlar sık sık temizlenecektir.
4. Mezbaha, debbağ hane ve yağ haneler şehir dışına çıkarılacaktır.
5. Şehir hemen ağaçlandırılmaya başlanacaktır.
6. Mezarlıklar zorunlu kalmadıkça şehir içerisine girmeyecektir. Şehir dışında yapılacaktır.
7. Sokakların daralmaması için yapılacak yeni binaların çıkıntılı yapılmaması gerekmektedir.
8. İskelelerden İstanbul'a gelecek kayıkları incelemek için Yenikapı ve Üsküdar'a birer karantina memuru tayin edilmelidir. Bu memurdan mühürlü izin belgesi alamayan kayık Sarayburnu'ndan içeri geçemeyecektir.
9. Şüpheli olan ya da şüpheli yerlerden gelen posa torbaları açılacak, tütsülenecek ve başka temiz bir torbaya konup, o şekilde gidilmesi gereken yere gönderilecektir.
10. Deniz bölgelerinde yapılacak olan tahaffuz çalışması, karayolları için de geçerli hale getirilecektir.

Bu talimatnamenin ve karantina usulünün uygulandığı yerler incelenirse: Bursa, Yenişehir, Lefke, Mudanya, Gemlşki Mihaliç, Kırmastı, Edincik, Göynük, Marmara Adası, Edremit, Bendegani, Balıkesir, Ayazmend, Soma, Bergama, Eskişehir, Bozüyük, Karşehir, Seydi Gazi, Bilecik, Söğüt, Sağrı, Gökbörü, Kütayha, Kula, Alaiye, Isparta, Eğridir, Burdur, Antalya, Mengene, Kaş, Elmalı, Güzelhisar, Sabunca, Manisa, Menemen, Muğla, Burnaz, Kerme, Köyceğiz, Gökil, Mandalya, Milas, Bodrum, İzmir, Karaburun, Urla, Çeşme, Kuşadası, Denizli, Tosya, Çorum, Kastamonu, İnebolu, Cide, Taşköprü, Küre-i Cedid, Sinop, Viranşehir, Sivas, Amasya, Turhal, Zile, Yozgad, Boğazlıyan, Kayseri, Biga, Lâpseki, Sultaniye Çan, Dimetoka, Ezine, Kazdağı, Bayramiç, Manastır, Edirne, Filbe, Silivri, Gelibolu, Silistre, Ruscuk, Şumnu, Yenipazar, Aydos, Karail, Vidin, Niğbolu, Tırnova, İslimye, Osmanpazarı, Selanik, Tırhala, Siroz, Demirhisar, Kavala, Midilli, Limni, İmroz, Semandirek, Bozcaaa, Bolu, Kocaeli, Karamürsel, Bozak, İncesu, Sofya, Varna, Tuzluca, Erzurum, Trabzon,

Samsun, Rumeli’de karantina çalışmaları başlatılmıştır. Karantina mahalli olarak seçilen yerlerde bazı binalar tahaffuzhane olarak seçilip, buraya gerekli eşyalar taşınmıştır. Örneğin İstanbul’daki Kuleli Kışlası bir dönem tahaffuzhane olarak kullanılmıştır.

Bütün bu çalışmalar yapıldıktan sonra Dr. Minas görevinden ve İstanbul’dan ayrılmıştır. Onun gidişiyle Meclis-i Tahaffuzun umur-ı sıhhiye ve mevadd-ı tıbbiye ve tahaffuziye görevi Fransız hekim L. Robert’e bırakılmıştır. Robert, bu sayede hem meclise ye olmuş hem de bütün tahaffuzhanelerin genel direktörü olmuştur. Robert, hem karantina çalışmalarına katkı sağlamış hem de Osmanlı Devleti’ndeki hekimlerle alakalı talimatname hazırlamıştır (Akpınar, 1989:21-32).

Bütün bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda hekimbaşının görevinde biraz daralma olduğu görülmektedir. 1838 yılına kadar ülkedeki bütün sağlık kuruluşlarında Hekimbaşı yetkili olmaktaydı. Ülkenin sağlığı ile ilgili bir çalışma yapılacaksa Hekimbaşıdan isteniyor, ülkede sağlıkla alakalı bir sorun varsa Hekimbaşının bu konuyla alakalı bir rapor yazması bekleniyordu.

Oysa şimdi durum değişmiş durumdaydı. Karantina teşkilatının kurulması gerektiğini ilk söyleyen ve padişahı ikna eden kişi Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi’ydi. Sağlıkla ve hastalıkların engellenmesiyle alakalı bir çalışma olduğu için karantina meclisinin başında yetkili olan kişi Hekimbaşı olmalıydı. Ancak 1838-1840 yılları arasında görülmekteydi ki dönemin Hekimbaşısı olan Abdülhak Molla göreve getirilmiş, fakat akabinde görevinden alınıp yerine yabancı kökenli bir hekim getirtilmiştir.

Bir diğer dikkat çekilmesi gereken olay da karantina talimatnamesinin tartışılması sırasında bu şuranın başında yine yabancı bir kişinin bulunması, alınan tedbirleri de hekimbaşı yerine yabancı kökenli bir direktörün yazmasıdır.

Görüldüğü zere Osmanlı Devleti’nin karantina ile ilk tanışması 1720’li yıllara dayanmaktaydı. Bu tarihte geçici elçi olan Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Sefaretname’sinde Avrupa’daki karantina usulünden bahsetmiş fakat karantina henüz Osmanlı Devleti’nde uygulanmamıştı. Osmanlı Devleti ilk defa karantina uygulamasını 1831’de Karadeniz’den gelen yerli ve yabancı gemilerin denetlenmesiyle başlatmıştı. Ancak Akdeniz’de de bir benzeri yapılan bu karantina geçici süreliydi. Karantina usulü için tahaffuz binası yapılmamış, bu amaçla çadırlar kullanılmıştı. Tehlike geçtikten

sonra çadırlar kaldırılmış ve karantina usulü bitmişti. Hekimbaşı karantina usulünün kalıcı olmasını talep ettiğinde padişah hastalıkların ciddi oranda olmadığını, karantina usulüne ihtiyaç olmadığını belirtmişti. Akabinde İstanbul'da vebalı hastaların tedavisiyle ilgilenen Fransız tabip Antuvan Lago'nun karantina usulünün gerekliliğini anlatan layiha hazırlamıştı. Layihayı inceleyen padişah karantina-tahaffuz usulünü tartışacak bir meclisin kurulmasına izin vermiştir. Mecliste karantina usulünün kurallarıyla alakalı çalışmalar yapılmış ve nihayetinde karantina meclisi kurulmuştu. Artık hekimbaşının yetkileri kısıtlanmaya başlamıştı. Buna bağlı olarak Karantina Meclisi salgın hastalıkları önlemek için olağanüstü yetkilere sahip olmuştu.

3.2. MECLİS-İ UMUR-I TIBBİYE

Hekimbaşılık kurumunun yetkilerinin bir kısmını devralan bir diğer kurum Meclis-i Umur-ı Tıbbiye'dir. 1840 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de Tıbbiye Meclisi'ni kurma düşüncesi tartışılmıştır. Amaç halkın sağlığını sağlamaktır ve bunu gerçekleştirmek için de gerekli bütün çalışmaların yapılacağı belirtilmişti. Osmanlı Devleti'nde ülkenin sağlığını sağlamak, sağlığa zararlı herhangi bir durum olup olmadığını kontrol etmek Hekimbaşı'nın görevindeydi. Kurulacak bu meclisin amacı da aynı olduğundan dolayı bu meclis, Hekimbaşı tarafından destek görecektir. Dönemin Hekimbaşı'sı olan Abdülhak Molla, bu Tıbbiye Meclisi'nin kurulmasını desteklemiş, hatta bu amaç için tahrir yazmıştır. Tahrirlerin kabulü ile de meclisin kurulmasına karar verilmiş ve 1840 yılında kurulan meclisin yönetilmesi de Hekimbaşı'na verilmişti (Altıntaş, 1996,204). Meclisin görevleri:

1. Osmanlı Devleti'ndeki bütün hekimleri imtihan ederek yeterli bilgisi olmayanları hekimlikten men etmek,
2. İmtihan sonucunda başarılı olan hekimlere çalışabilir izni vermek,
3. Halka satılan ilaçların kontrolünü sağlamaktır. (Altıntaş, 1993,52)

Bu meclisin çalışanı olan hekimler, cerrahlar, ispençiyarlar (eczacı), dişçiler, ebeler, kehhaller imtihanı gerçekleştirecek grubu oluşturmaktaydı. Ülke genelindeki tabibler, ispençiyarlar, cerrahlar, kehhaller imtihana tabii tutulacaktı. Sınava girmesi gereken hekimler Meclis-i Tıbbiye'ye gelecekler ve gelirken diplomalarını da yanlarında

getireceklerdi. Sonrasında bu hekimler imtihana tabi tutulacaktı. Eğer sınavlarında başarılı olurlarsa Meclis-i Tıbbiye tarafından çalışma ruhsatı alacaklar, eğer hekimlik için yetersiz bulunurlarsa da görevlerinden men edileceklerdi. Yabancı hekimler de sınavı tabi tutulacaktı.

Ülkede sadece diplomalı tabipler yoktu. Tıp tahsilini almış ancak henüz diplomasını almamış ve senetle çalışan hekimler vardı. Hatta hiç senedi olmadığı halde hekimlik yapanlar vardı. Bu kişiler tıp eğitimini tam anlamıyla alamasalar da tecrübeleri sayesinde tıbbi tedavilere hâkim kişilerdi. Tüm bu insanlar ise bu meclis tarafından imtihana tabi tutulacaktı.

Bunun dışında ilaçların yapımı, satılması ve kullanımı da önemli bir husustu ve bahsedildiği gibi bunun takibi de Meclis-i Tıbbiye'ye verilmişti. lke genelinde hekimlerin ve eczacıların kurduğu ilaç dükkânları vardı. Meclis, bu dkknların temiz olup olmadığını, ilaçların sağlıklı ortamda yetişip yetişmediğini, ilaçların kalitesini ve fiyatını takip edecekti. Hazırlanan bu nizamnamenin amacı ilaçları daha sağlıklı, temiz ve kaliteli bir ortamda yaptırtıp, halka uygun fiyata satmaktı (Altıntaş, 1996,204-207).

Ayrıca saraydaki Mabeyn Eczanesi ve Topkapı Sarayı'ndaki hastanenin denetimi de meclisin elindeydi. Bu hastane ve eczanelerde kimlerin nöbetçi olacağı da meclis tarafından denetlenecekti (Terzi, 2009-2010,51).

Bütün bu kurallar halka duyurmak için Takvim'i Vekayi gazetesinden yayınlanmıştır.

Hekimbaşının liderliğinde kurulan bu meclisin içerisinde Usta İbniyas, Doktor Bernard, Usta Evans, Usta İspier, Usta Rona, usta Antuvan, Hayrullah Efendi, Osmanlı Efendi, Hasan Efendi, Nazif Efendi, Fransevi Kamil'dir.

Bu dönemlerde Mekteb-i Tıbbiye-i şahane'nin eğitim dili Fransızca olduğundan dolayı, mektebin içerisinde de Fransızca zorunlu hale getirilmiş. Aynı zamanda meclisin içerisinde Fransızca bilen tercümanın varlığı mecburi olmuştur.

Meclis, her hafta Cumartesi Günü toplanmak ve çalışmalarını yerine getirmek zorundadır. Abdülhak Molla'nın özel çalışmaları sonucunda meclisin nişan verme yetkisi de meclise verilince, Müslüman ya da gayrimüslim hiç fark etmez hak ettiği sürece meclis tarafından verilmektedir.

Ancak geçen zaman içerisinde kurulan meclisin yenilenmesi gerekliliği ile ilgili bu kanun çıkmıştır. Bu kanuna göre meclis önceden olduğu gibi yine Mekteb-i Tıbbiye-i şahane'ye başlı kalacaktı. Meclisten yine hekimbaşı sorumlu olacaktı. Bu dönemde Hekimbaşı Salih Efendi olduğu için, Tıbbiye Meclisi'nin de yöneticisi Salih Efendi olmuştur. Kurulan bu ikinci meclisin yeleri, Mekteb-i Tıbbiye müdürü Osman Bey, tıphanedeki muallimler, Arapça hocası İsmail efendi, yine Arapça hocası Mehmet Efendi, Türkçe hocası Kamil Efendi, Akif Efendi, Maltepe Askeri Hastanesinin başhekimini Nuri Bey'dir. Toplantıların yapılacağı günler yine cumartesi olacaktır.

Her iki meclis karşılaştırıldığında şu şekilde benzerlikler ve farklılıklar göz önüne gelmektedir. I meclis halkın sağlığı için kurulmuştu. lke genelindeki hekimlerin imtihanı ve ilaçların sorumluluğu bu meclisin denetimindeydi. Meclis ise hekimbaşı tarafından denetlenecekti.

II. meclis kurulduğunda görüyoruz ki hala Hekimbaşı'ya bağlı bir bünye olarak çalışmasına devam etmekteydi. Yine tıplı ilk meclis gibi cumartesi günleri toplanacaktı. I. Meclisten farkı ise şuydu ki, mecliste askeri okulda görev yapan başhekimler vardı. Ayrıca II. Mecliste yabancı ülke temsilcileri, hekimler ya da Hıristiyan halktan herhangi biri bulunamazdı. Sadece Mekteb-i Tıbbiye müderrisleri ve başodaları görev yapmaktaydı.

II. meclisin kurumun üzerinden 4 ay geçtikten sonra padişahın takriri ile hekimbaşılık lağv edilmiştir.

Hekimbaşının da desteğini alarak kurulan Meclis-i Umur-ı Tıbbiye'nin amacı halkın sağlığını sağlamak, sağlığa zararlı herhangi bir durum olup olmadığını kontrol etmek, ihtiyaç duyulan ilaçları yapmak, satmak ve ilaçların kullanımı hususunda halkı bilinçlendirmek ve hekimlerin yeterliliğini kontrol etmektir. Tüm bu çalışmalar önceden hekimbaşının denetimi ve ynlendirmesindeyken, bu meclisin kurulması ile hekimbaşının yetkileri kısıtlanmıştı.

3.3. HEKİMBAŞILIĞI İLGASI MESELESİ

Meclisler kurulmuş ve Hekimbaşının görevleri meclislere dağıtılmış durumdaydı. Hekimbaşı da kurulan bu meclislerden Tıbbiye Meclisinin başına yönetici olarak getirilmişti.

Hekimbaşılık bu düzen içerisinde çalışmalarına devam ederken 17 Nisan 1850 yılında Sultan Abdülmecid, bir irade yayınlamıştı. Yayınladığı bu irade ile tam 400 yıldır çalışmalarına aralıksız devam eden hekimbaşılık müessesesini lağv ettiğini ilan etmiş durumdaydı:

“Rabbimiz taala hazretleri muhtaç etmesin her tarafın müteaddid ve mürettep tabibleri olduğundan Riyaseti Etibba memuriyetinin lüzumu olmaması cihetiyle ilgası umuru tabiyeden olduğu misullu Mektebi Tıbbiye'nin şimdi müesses meclisi olmak münasebetiyle, tahsili fînunu tıbbiye'ye dair olan şeyler orada müzakere olunmak lazım geleceğinden Mektep Nezaretinin işi mektebin idare-i dahiliyesine ve icrayı nizamına münhasır kalacağına nazaran, bu memuriyete konulacak zatta aranılacak malumatı tıbbiye olmayıp dirayeti kafileden ibaret olacağı dahi bediihiyattan olmağla her minval muharrer Hekimbaşılık hizmetinin lağvıyla yalnız Mektep Nezaretinin kadem ve haysiyetine riayeten rütbei bâlâ ile Tersanei Âmire Nazırı Saadetlü Ziver Efendi hazretlerine ve Tersane-i Âmire Nezaretinin dahi vukufu sabıkı cihetiyle Meclisi Vâlâ azasından Atufetlü Zühtü Bey hazretlerine ve Kâni Bey merhumdam münhal olan Defter emanetinin sabıkı vechle rütbei ulâ sınıfı evveline nakl ile Ticaret Muavini Saadetlü Arif Efendiye ve Ticaret Muavinliği memuriyetinin dahi riyaseti etibbadan infisal edecek Saadetlü Salih Efendiye tevcih ve ihsan buyrulması münasip gibi mütalaa olunmuş ise de ol babda her vechle emri ferman keremat beyan hazreti şehinşahu müteallik ve şerefsudur buyrulur ise ana göre icabının icrasına mübaderet olunacağı ve mektep Nezaretine müceddeden maaş tahsisi lazım geleceğinden bunun dahi efdalı başkaca hayırgayı âliden istizâr kılınacağı beyanı ile teskereyi senaveri terkîm kılındı efendim.

Ma'rûz-ı Çâker-i keminelidir ki

Hame-i pira-ı tazîm olan iş bu teskereyi sâmiyeyi âsafâneleri manzûru âliyi Hazreti Şahane buyrulması ve istizan Samiyi sadaret penahileri vechle Hekimbaşılık hizmetinin lağv ile yalnız Mektep Nezaretinin rütbei bâlâ ile müşaileyh Zifer Efendi hazretlerine ve Tersanei Âmire Nezaretinin dahimüşarileyh Zühtü beyefendi hazretlerine ve zikrolunan defter emaneti sabıkı vechle rübebe ulâ sınıfı evveline nakil ile Arif efendiye ve muavinlik mezkûrun daha Salih efendiye tevcih olunması ve maaş hususunun dahi iktizası istizan buyrulması şerefrizi sudûr buyrulan emir ve iradei seniyye cenabı mülûkhane icabı celilinden bulunmuş olduğu mahatt âlem âliyi vekâlet penahileri buyrulduktan ol babda emri ferman Hazreti Veliiyy-ül-emrindir.

4 Cemaziyelahir 66” (Altıntaş, 1993,57-58).

Padişah'ın fermanından da anlaşıldığı yayınladığı irade ile ülkenin her bir köşesinde yeteri kadar hekim olduğunu ve ekstradan Hekimbaşılık gibi bir kuruma ihtiyaç duyulmadığını bildirmişti. Ayrıca Mekteb-i Tıbbiyede açılan yeni meclisin, hekimbaşının yerini dolduracağı düşünülüyordu.

Oysa şunlar gerçektir ki bu meclis ikinci kurulan meclistir ve hekimbaşılığın kapatılmasının tek nedeni bu meclis ise, bu bir yanılgıdır. Bu neden geçerli bir neden

olsaydı 1840 yılında kurulan ilk meclis zamanında bu müessese kaldırılırdı. Kaldırılması düşünülen bir yöneticinin, mesleği kaldırılmadan hemen birkaç ay önce göreve getirilmesi de düşünülmesi gereken bir gelişmedir.

Bu dönemin Hekimbaşısı Salih Efendi'dir. Aynı zamanda Tıbbiye Mektebi'nin Nazırı ve Tıbbiye Meclisi'nin de denetleyicisidir. Ancak bu irade ile Salih Efendi bütün görevlerini kaybetmiştir ve ticaret muavinliğine getirilmiştir. Daha da garip olan olay ise Mekteb-i Tıbbiyenin Nazırlığına tıp bilimiyle hiç alakası olmayan Ziver Bey getirmiştir.

Hekimbaşılığın bu kadar kısa sürede ve birden bire lağv edildiği düşünüldüğünde akla Hekimbaşılıkla alakalı bir sorun olduğu gelmektedir. Çünkü Hekimbaşılığın lağv edildiği yıl yani 1850 yılında Sultan Abdülmecid Han zehirlenme tehlikesi yaşamıştır (Altıntaş, 1993, 54-58). Bazı tarihçiler bu zehirlenme tehlikesinden dolayı Hekimbaşılık kurumunun ya da dönemin Hekimbaşısı olan Salih Efendinin suçlu olabileceğini, padişahın da bu sebeple 400 yıllık bu müesseseyi kaldırmış olabileceği iddia edilmiştir. Ancak bu iradeden sonraki süreç incelendiğinde olayın pek de öyle olmadığı düşünülebilir. Çünkü bu uygulama ile Hekimbaşılık görevi tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Sadece Hekimbaşılık müessesesinin yetkileri farklı organlara dağıtılmış ve Hekimbaşının yetkileri sınırlandırılmıştır. Hekimbaşılık ismi yerini Sertabib-i Hazret-i Şehriyari sıfatına devretmiştir. Bu sıfatla hekimbaşı, hem padişah doktorluğunu hem de saraydaki eczanenin idaresini üstlenerek saray başhekimisi olarak varlığını devam ettirmiştir. Ancak asla hem saray baştabipliğini hem de Tıbbiye Nezareti'nin görevini aynı kişiye vermemiştir. Örneğin; Mehmet Efendi baştabip olduğunda Tıbbiye Nezaretinde Cemaleddin Efendi vardır. Bir süre sonra Salih Efendi atandığı muavinlikten alınmış ve saray baştabipliğine getirilmektedir. Salih Efendi'den sonra Cemaleddin Efendi baştabip olmuştur. Cemaleddin Efendi, bu göreve getirilince, mevcut görevi olan Tıbbiye Nezareti yöneticiliği ondan alınmış ve bu görev Hayrullah Efendi'ye verilmiştir (Terzi, 2009-2010, 50-52).

Literatürdeki listelerde son hekimbaşının Abdülhak Molla olduğu belirtilmiştir. Hâlbuki tarihler karşılaştırıldığında hekimbaşılık müessesesinin Salih Efendinin hekimbaşılığı zamanında kaldırıldığını göstermiştir. Bu durumda son hekimbaşımız Salih Efendidir. Hekimbaşılık müessesesinin idaresinden alınan Salih Efendi, kısa

sürelğine tıptan uzaklaştırılmış, ancak kısa bir süre sonra saray hekimbaşısı olarak sağlık sorumluluğuna geri getirilmiştir. Bundan sonraki tek görevi padişahın ve hanedanın sağlığıdır.

SONUÇ

Hekimbaşılık Müessesesi, Osmanlı Devleti'nde 400 yıllık bir kurumdur. Bu süre zarfında 42 kişi 58 defa hekimbaşılık görevine getirilmiştir. Tarihi süreç içinde hekimbaşılık görevini bir defa veya azledilip yeniden atanmak suretiyle birden fazla yerine getirenler de vardı. Bazen sadece azledilmekle kalınmayıp sürgüne yollanıp ardından da aff edilip yeniden atananlar da hekimbaşılar da bulunmaktadır. Hatta azledildiği halde üçer defa göreve gelen hekimbaşılar da olmuştur. Ancak hekimbaşılık önemli bir idari görev olarak hep önemini korumuştur. Hekimbaşılar, başlangıçta padişahın ve hanedanın sağlığından sorumlu bir kişi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak devletin idari sisteminin gelişmesine ve topraklarının genişlemesine paralel olarak bu kurumun ve hekimbaşının iş ve sorumluluk alanı da giderek artmıştır.

Hekimbaşı, padişahın yediği yemeklerin takibini yapar, hasta olmaması için özel macunlar hazırlar, padişah bir rahatsızlığa yakalanırsa bizzat kendisi şuruplar hazırlar ve padişah iyileşene kadar başından ayrılmazdı. Padişahın savaşa katılması durumunda onunla beraber sefere giderdi. Padişaha sağlığı için bir nevi yaşam koçluğu yapardı. Ayrıca bayramlarda özel macunlar hazırlardı. Padişaha yakınlığı ve onun doğrudan sağlık hizmetleriyle de ilgilenmesi nedeniyle ve aldıkları maaşlar dışında arpalıklar ve atiyyelerle devamlı ödüllendirilirdi.

Hekimbaşılar sadece sarayın değil toplumun tüm sağlık sorunları ve hizmetleriyle ilgilenirdi. Öyle ki askerin sağlığı, halkın sağlığı, hekimlik, cerrahlik, kehhallik ve eczacılık yapanların eğitim durumları, mesleğe yeterlilikleri tamamen hekimbaşının ilgilendiği konulardı. Askeriyeye tabib ve cerrah atamalarını hekimbaşı yapıyor, bir askerin görev yapamaz hale gelip gelmediğine dair son kararı hekimbaşı veriyordu. Halkın kullandığı ilaçların listesini kendini veriyor, ilaç yapılan ve satılan dükkânları bizzat kendisi gezip sağlığa uygun olup olmadığına kadar veriyordu. Çalışılan yerlerin hijyenik olması ve sağlık çalışanlarının sorunlarıyla bizzat kendisi ilgileniyor, hekimlik imtihanlarında başarılı olanlara icazetname verirken, yetersiz olan hekimleri görevlerinden men ediyordu.

Osmanlı Devleti'nde kurumsallaşma ve modernleşmeye paralel olarak hekimbaşının nezaretinde tıp ve sağlık alanında da çalışmalar başlatılmıştır. Özellikle

Hekimbaşı Mustafa Behçet döneminde hekimbaşılık, önemli bir atılım gerçekleştiriyordu. Hekimbaşı Mustafa Behçet, Sultan II. Mahmud'un döneminde ardına yazdığı arızalarla padişahı ikna ediyor ve modern bir tıp okulu olan Mekteb-i Tıbbiye'nin 1827 yılında açılmasını sağlıyordu. Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin hizmetleri sadece batılı tarzda bir tıp mektebinin açılmasıyla sınırla kalmadı. Tıp eğitiminin de faydalanılmak üzere Avrupa eserlerinden tercüme yapıldı. Ayrıca Avrupa'dan getirilen uzman tabiblerle Osmanlı tıbbı modern Avrupa tıbbına ayak uydurmaya çalışıyordu.

Öte yandan ülkede bulaşıcı hastalıklar yayılmaya başlamıştı. Bu hastalıklara karşı önlem alınması amacıyla Karantina Meclisi kuruldu. Geleneksel bir idari birim olan hekimbaşılıkta kırılma noktası ilk defa bu teşkilatın kurulmasıyla yaşanmıştı. Bu döneme kadar ülkenin sağlık hizmetleriyle ilgili kararları hekimbaşı verirken, bu tarihten sonra sıhhiye nazırı vermeye başladı. Bu hastalıklar yabancı ülkelere yayıldığı için, teşkilatın içerisinde de çoğunlukla yabancı tabibler ön plandaydı. Bu durum hekimbaşını gölgede bırakmaya başlıyor ve hekimbaşı sağlık hizmetleriyle ilgili sorumluluğunu Sıhhiye Nezaretiyle paylaşmaya başlıyordu.

Bunun akabinde Tıp Mektebi içerisinde Tıbbiye Meclisi adlı bir meclis kuruldu ve bu meclis de hekimbaşılığın diğer bazı yetkilerini üstlendi. Ülkedeki bütün tabib, cerrah, kehhâl gibi çalışanları hekimbaşı denetlerken; kurumun nazırı hekimbaşı olmakla beraber artık sağlık hizmetlerindeki işlerden bu meclis sorumluydu. Hekimbaşının hem tıp mektebinden hem de Tıp meclisinden sorumlu olduğu bu süreçte, hiç beklenmedik bir anda, padişah bir ferman yayınlıyor ve bu fermanla hekimbaşılık kurumuna gerek olmadığını bildiriyor ve bu kurumu ilga ediyordu. Böylece Kurumsal açıdan hekimbaşılık ilga edilmekle beraber sarayda padişahın sağlığında sorumlu bir başhekim ihtiyacı vardı. Bu nedenle de hekimbaşılığın lağvıyla görevden alınan hekimbaşı daha sonrasında başhekim olarak saraya geri alınmıştır. Hekimbaşının nezaretindeki sağlık hizmetleri de Sıhhiye Nezareti'ne aktarılarak geleneksel bir kurum daha misyonunu tamamlamış oldu.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E., (2006), “Osmanlı Hekimbaşıları ve Hassa Hekimleri”, *Osmanlılarda Sağlık Dergisi*, C. I, ss. 1-22.
- Akpınar, T., (1989), *Osmanlı Devleti'nde Karantina Usulünün Başlaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Albek, F., (2005), “Hekimbaşı Odası ve Başlala Kulesi”, 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, C. 1, ss. 607-611.
- Altıntaş, A., (1993), “Osmanlı İmparatorluğunda Hekimbaşılığın Lağvı Meselesi”, *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, s.4, İstanbul, S.5, ss.52-58.
- Altıntaş, A., (1996a), “Osmanlı İmparatorluğu'nda Hekimbaşılık Müessesesinin Yetkilerini Üzerine Alan Meclis: Meclis-i Umur-ı Tıbbiye”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.100, ss. 204-218.
- Altıntaş, A., (1996b), “Süheyl Ünver Haklıydı Fatih Darüşşifasında Tıp Eğitimi Yapılıyordu”, *IV. Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, S. 7, ss.66-71.
- Altıntaş, A., (2004), “Osmanlı'da Eczacılıkla Uğraşan Bir Diğer Meslek Cerrahlık”, *Tıp Tarihi Araştırmaları (History of Medicine) Dergisi*, Yüce Yayınları, İstanbul, S. 12, ss. 127-130.
- Altıntaş, A.,(2006a), “Tıbhane'de Eğitim”, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 61-70.
- Altıntaş, A.,(2006b), “Osmanlı Devleti'nde Cerrahlık Eğitimi”, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 173-181.
- Altıntaş, A.,(2006c), “K. A. Bernard'ın Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Kurucusu Olduğu Meselesi ve Görevi Hakkında”, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 72-89.
- Arıkan, A. B., (2005), “Saraylar, Köşkler, Kasırlar, Yalılar, Konaklar”, *Kardelen Düşünce ve Kültür Seçkisi Dergisi*, C.2, ss. 16-19.
- Arslantaş, Y., (1993), “Osmanlılarda Tıp Eğitimi ve Sağlık Hizmetleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 84-85, ss. 49-61.
- Atalık, K., “Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi (1774-1834)”, *Nobel Medicus Dergisi*, C. 10, S. 1, ss. 99.
- Aydın, S., (2006), “Modern Tıp Penceresinden Osmanlı Tıp Anlayışına Bakış”, *Osmanlılarda Sağlık Dergisi*, Biofarma İlaç Sanayii ve Ticaret AŞ Yayınları, C. I, ss. 32-37.
- Ayhan, A., (2002), “Osmanlı Asker Hastanelerinde Hirudo Medicinalis (Sülük) Kullanımı İle İlgili Bir Belge”, *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (çev.) Ahmet Hazerfen, İstanbul, ss. 11-17.
- Aydüz, S., (1995), “Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.3, ss. 167-175.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, no.197, 1791.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, no.198, 1791.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, no.316, 1837.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, no. 485, 1837.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, no.526, 1837.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, no. 320, 1838.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, no.568, 1838.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, no.568, 1876.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayun, no.1081, 1876.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dahiliye, no.131, 6720, 1846.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dahiliye, no.131, 6731, 1846
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dahiliye, no.157, 8170/1, 1847.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dahiliye, no.157, 8170/2, 1847.
- Bayat, A.H., (1999), *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Baykal, E., (2008), *Osmanlılarda Törenler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya.
- Baytop, T., (1998), “İstanbul Tıbbiye Mektepleri Tarafından Verilen Tasdikname, Mezuniyet Tezkiresi ve İcazetnameler (1853-1909)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, C.2, ss.243-261.
- Cantay, G., (2005), “Türk Tıbbının Eğitim-Öğretim Evreleri”, *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara, C. III, ss. 1026-1035.
- Cimilli, C., (2005), “Topkapı Sarayı Hastaneleri ve Eczaneleri”, *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, C.1, ss. 591-602.
- Develioğlu, F., (201), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dinç, G., (2007), “Osmanlı Tıbbı (1299-1827)”, *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, ss. 156-163.
- Dingeç, E., (2009), “Osmanlı Sarayı'nda Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, S. 4/8 , s.1057-1058.
- Doğan, G., (2011), “Osmanlı İmparatorluğu'nda Karantina Uygulaması ve Venedik Uluslararası Nezaret”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.5, Ankara, ss.91-109.
- Dramur, R., (2008), *Osmanlı Devleti Saraylarında Tıp ve Eczacılık*, Aya Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Ender, C., (1993), “Osmanlı İmparatorluğu'nda Tabiblere Verilen Tababet Nişanları”, *Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, C.5, ss132-140.

- Ersoy, N., (1999), “Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Dayanarak; 18. ve 19. Yüzyılda Kırık-Çıkıkçılar”, II. *Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss. 149-150.
- Gökçe, N., (1990), *Osmanlılar Döneminde Hekimlik ve Hekimbaşılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya.
- Göyünç, N., (2000), “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık ve Hekimler Hakkında Bazı Yeni Tespitler”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, ss. 4-5.
- Hatemi, H. ve A. Altıntaş, (2003), “Osmanlı Tabibinin Usta- Çırak Usulü Eğitimi”, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, ss. 38-46.
- Hatem,, H. ve A. Altıntaş, (2006), “Çağdaş Tıp Eğitiminin Başlaması Tıbhane-i Amire’nin Kuruluşu”, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.56-60.
- İhsanoğlu, E., (1999), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C.1, Zaman Yayınevi, İstanbul.
- Kara, A., (1999), *Hekimbaşı Abdülhak Molla ve Türk Tıbbının Batılılaşmasına Katkıları*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Karlığa, B., ve A. Kazancıgil, (1999), “Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi ve İbn Sina’nın Yeni Bir Ahlak Risalesi”, III. *Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.III, Ankara.-
- Koçu, R. E., (1972), “Osmanlı Sarayında Bayram Tebriki ve Bayram Alayı”, *Hayat Tarih Mecmuası*, , C. 2, S. 12, , ss. 6-12.
- Köşe, A., (2003), “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’de Karantina Yani Usul-i Tahaffuzun Tarihiçesi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, C. V, S. I., ss.89-119.
- Kumbaracızade, Ü. İ., (1993), *Hekim-Başı Odası, İlk Eczane, Baş-Lala Kulesi*, Kader Matbaası, İstanbul.
- Muhtar, E. N.,(1977), “Osmanlı Tarihinde Doktorlar”, *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul, C. I, S. 3, ss. 82-89.
- Ortaylı, İ., (2008), *Osmanlı Sarayı’nda Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.
- Sami, Ş., (2007), *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sarı, N., (1983), “Osmanlılarda Tıphanenin Kuruluşuna Kadar Tıp Eğitimi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, S. 22, ss. 153-164.
- Sarıyıldız, G., (1986), *Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sarıyıldız, G., (1996), Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.

Say, Y., (2002), “Türk Tıp Kurumları”, *Türkler Dergisi*, C. 11, ss. 583-591.

Şirin, Y., (1999), *Osmanlı Salnamelerinde 1908 Tarihine Kadar Tıp Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Terzi, A., (2009), “Osmanlı Saray Eczanesinin Teşkilat ve İdaresi (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında)”, *Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi*, C. XI, S. 1-2, ss.49-64.

Terzioğlu, A., (2006), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması”, *Yeni Türkiye 701 Osmanlı Özel Sayısı 3*, İstanbul, S.33, ss.725- 759.

Terzioğlu, A., (2010), “İstanbul Tıp Fakültesi Tarihçesi -1-”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S. 286, ss. 21-28.

Terzioğlu, A., (2011), “Galatasaraydaki Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin 17 Şubat 1839’da Açılışı ve Buna Dair Şimdiye Kadar Bilinmeyen Almanca Kaynaklar”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, C.49, S.295, ss.57-63.

Uğurlu, M., C., (1997), “14 Mart Tıp Bayramı’nın Düşündürdükleri”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Ankara, C. 50, S.I, ss. 2-9.

Ülman, Y. I., (2008), “Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane (Galatasaray Tıbbiyesi) (1838-1848)”, *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Dergisi*, S.4,ss.1-6.

Yaramış, A., (1999), “II. Mahmud’un Osmanlı Ordusunda Doktor İhtiyacını Karşılama İçin Aldığı Tedbirler (1826-1839)”, *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, S.II, ss. 1200-1215.

Yayla, Y., (2001), *Kanuni Sultan Süleyman Devri Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Yapı (1520-1566)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta.

Yediyıldız, B., (2002), “Klasik Dönemde Osmanlı Toplumunu”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, ss. 348.

Yıldırım, N., (2009), “Osmanlı Eczacılığının Gelişme Sürecinde İlaç Hazırlayıp Satan Esnaf ve Sağlıkçılar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. XI, ss. 274-280.

Yılmaz, Y., (2006), “Süleymaniye Darüşşifası ve Tıp Medresesi”, *Osmanlılarda Sağlık Health in the Ottomans Dergisi*, (haz.) Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz, İstanbul, C. I, ss. 67-71.

Zorlu, T., (2002), “Süleymaniye Tıp Medresesi II”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, C. IV, ss.79-84.

<http://capamezun.com/2011/itf.php>

http://istanbultip.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/attachments/021_tip.tarihi.185.yil.nuran.yildirim.pdf

<http://www.kocaeliydinlarocagi.org.tr/Yazi.aspx?ID=1102>

<http://wikimapia.org/7236361/tr/Hekimba%C5%9F%C4%B1-Odas%C4%B1>

<http://www.3g-m.org/resim/haber-7hUZzq7FYd8S.jpg>

<http://worldvisitguide.com/salle/MS03331.html>

EKLER

EK 1: Hekimbaşı Listesi

Hekimbaşının Adı	Tayin Tarihi	Azil Tarihi	Süre
Ahi Çelebi	Ekim 1507	Nisan 1512	4.5 yıl
Sinan Efendi	Nisan 1512	Mart 1515	3 yıl
Ahi Çelebi	Mart 1515	Eylül 1520	5.5 yıl
Sinan Efendi	Eylül 1520	Ocak 1545	25 yıl
Kaysûnî Bedreddin	Ocak 1545	Şubat 1548	3 yıl
Kaynûsîzade Seyid Ali	Şubat 1548	Kasım 1548	9 ay
Mevlana Taceddin	Kasım 1548	Eylül 1562	14 yıl
Kaysûnî Bedreddin	Eylül 1562	Eylül 1562	-
Kaysûnî Mehmed	Eylül 1562	Eylül 1566	4 yıl
İbn Kaysun?	Eylül 1566	-	-
Mustafa	1569-70	-	-
Garsuddinzâde Muhiddin	Ocak 1573	Mart 1575	2 yıl
Yusuf Sinan	Mart 1575	Ocak 1597	22 yıl
Şemseddin (Ahmed b. Yakub)	Ocak 1597	Şubat 1611	14 yıl
Musa Efendi	Kasım 1617	-	-
İsa Efendi	1621?	-	-
Seyyid Mehmed	Mart 1628	-	-
Hızır b. MEhmed	1632	1636	4 yıl
Seyyid Mehmed	-	1638	-
Zeynelabidin b. Halil	Ağustos 1638	Ocak 1641	2 yıl
Hammalzade Mehmed	Ocak 1641	Mart 1647	6 yıl
İsa Efendi	Mart 1647	Nisan 1647	1 ay
Hammalzade Mehmed	Nisan 1647	Haziran 1647	2 ay
İsa Efendi	Haziran 1647	-	-

Hammalzade Mehmed	Haziran 1647	Eylül 1647	3 ay
İsa Efendi	Eylül 1647	-	-
Hammalzade Mehmet	-	-	-
İsa Efendi	-	-	-
Hammalzade Mehmet	Ağustos 1648	Ağustos 1660	12 yıl
Salih b. Nasrullah	Ağustos 1660	Eylül 1669	9 yıl
Büyük Hayatizade Mustafa Fevzi	Eylül 1669	Haziran 1691	22 yıl
Tablî Hasan	Haziran 1691	Kasım 1693	2.5 yıl
es-Seyyid Yusuf	Kasım 1693	Ocak 1695	1 yıl
Arapzade Mehmed	Ocak 1695	Şubat 1695	17 gün
Nuh Efendi	Şubat 1695	Ekim 1707	12.5 yıl
Yenibahçeli Mehmed	Ekim 1707	Şubat 1715	7.5 yıl
Ömer Efendi	Şubat 1715	Kasım 1723	9 yıl
Hayatizade Mustafa Fevzi (Küçük)	Kasım 1723	Mart 1736	12.5 yıl
Hayatizade Mehmed Emin	Mart 1736	Nisan 1746	10 yıl
Mehmed Said Hayatizade Kethüdası	Nisan 1746	Ekim 1746	5.5 ay
Müneccimbaşı Ahmed (Mekke payesiyle Bursa Kadısı)	Ekim 1746	Ocak 1748	1.5 yıl
Mehmed Said Hayatizade Kethüdası	Ocak 1748	Mart 1749	1 yıl
Müneccimbaşı Ahmed	1749	1752	3 yıl?
Halepli Mustafa	Nisan 1755	Kasım 1757	2.5 yıl
Mustafa Arif	Kasım 1757	Temmuz 1758	7 ay
Kâtipzade Mehmed Refî	Temmuz 1758	Eylül 1768	10 yıl
Mehmed Emin b. Ahmed	Eylül 1768	Şubat 1774	5.5 yıl
Mehmed Arif	Şubat 1774	Şubat 1776	2 yıl
M. Abdülaziz?	Şubat 1776	Şubat 1777	1 yıl
Mehmet Arif	Şubat 1777	Mart 1783	6 yıl
Hafız Hayrullah	Mart 1783	Şubat 1786	3 yıl
Gevrekzade Hasan	Şubat 1786	Temmuz 1789	3.5 yıl
Mehmed Sadık	Ekim 1786	-	-

Numan Naim	Ekim 1796	Haziran 1803	6.5 yıl
Mustafa Behçet	Haziran 1803	Temmuz 1807	4 yıl
Ahmed Abdülkadir	Temmuz 1807	Ağustos 1808	1 yıl
Numanzade Mustafa Mesud	Ağustos 1808	Ağustos 1817	12 yıl
Mustafa Behçet	Ağustos 1817	1819	2 yıl
Benlidirekzade Mehmed Said	Aralık 1822	Temmuz 1823	7 ay
Mustafa Behçet	Temmuz 1823	Mart 1834	11 yıl
Abdülhak Molla	Nisan 1834	Mart 1837	3 yıl
Ahmed Necib	Mart 1837	1839	2 yıl
Abdülhak Molla	Mayıs 1839	Ekim 1845	6.5 yıl
İsmail Paşa	Ekim 1845	Ekim 1848	3 yıl
Abdülhak Molla	Ekim 1848	Ekim 1849	1 yıl
Salih Efendi*	Ekim 1849	17 Nisan 1850	6 ay

Kaynak: (Afyoncu, 2006;85)

Kaynak: (Altıntaş, 1993,57-58)

EK 2: Hekimbaşılarmn Görev Süreleri

Görev Süreleri	Yüzyıllara			Dağılımı	Toplam	%
	XVI	XVII	XVIII			
Bir aydan az		3			3	6
Altı aydan az		4	1		5	10
6 ay-1 yıl		2	2	3	7	14
1 yıl 6 ay-2 yıl	1	1	2	2	6	12
2 yıl 6 ay-3 yıl	1	1	2	2	6	12
3 yıl 6 ay-4 yıl			1	1	2	4
4 yıl 6 ay-5 yıl	1				1	2
5 yıl 6 ay-6 yıl	1	1	2		4	10
6 yıl 6 ay				2	2	4
7 yıl			1		1	2
7 yıl 6 ay			1		1	2
9 yıl		1	1		2	4
10 yıl			2		2	4
11 yıl				1	1	2
12 yıl		1		1	2	4
12 yıl 6 ay			2		2	4
14 yıl		1			1	2
22 yıl	1	1			2	4
25 yıl	1				1	2
Hekimbaşı sayısı	6	16	17	12	51	100

EK 3: Hekimbaşılıkta Görevde Bulunma Süresi

Hekimbaşılıkta bulunma süresi	Yıllara			Dağılımı	Toplam	%
	XVI	XVII	XVIII			
Bir defa	5	9	14	6	34	80
İki defa	3	1			4	9
Üç defa			1	2	3	7
Dört defa		1			1	2
Beş defa		1			1	2
Toplam	8	12	15	8	43	10

Kaynak: (Afyoncu, 2006;86)

EK 4: Hekimbaşının Hilat Giymesine Dair Belge

معرض بنه لیریکه
چو ایلکانه دیوانه هاپونونز اجراضه مدیری امراتی بنه لیریک بووقمه قریجه صبحه حضرت شاهانده رتبه شاهه
اعتبارله حکیم باشی نصیب و تقیبنی قصصه الوده سینه مدکانه سنع و ضرور بولیش اخلله شوی اوقی معن الیه بنه لری
فصوحه صفانه لیریکه جلب ایله خلعت لازمه سنک اکتیله اجاری اوقصای بایق امر و فلا نه حضرت و الخ لکر

HAT 485/23772

Kaynak: (BOA HAT, 1837;485)

EK 5: Nevruziyye ile İlgili Bir Belge

HAT 526/25842

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a historical document or letter. The text is written in a cursive style and contains several lines of prose. It appears to be a formal communication, possibly related to the Nevruz festival mentioned in the title. The text is written in a dark ink on a light-colored paper. There are some faint markings and a small stamp or seal visible on the right side of the document.

Kaynak: (BOA HAT, 1837;526)

EK 8: Yabancı Tabiplerin Azlini Gösteren Belge

بیم ویزیم
هسبوتقیرنگه بیایه و آخرت مشارا ایلیک ایلیک اوزره در سعاد قزوه و قیغدی کوز سوزونرق قیغه قیغه و سول اولدو دفع اولونور
بایدیم

تکلیف کرمانلو مرابانو قدرانو و قیغه قیغه
مقتضای راه سینه ش هانک اوزره در سعاد قزوه قدرانو اولوجه القده و قیغه قیغه ای تجره بولانه هلمک و ایسجا روزه توفیق
مناسب نظری و حال و کیفیت ای شفا ایسی خصوص سزلبا خاصه قیغه و عیدینه سوله و استعمار و تبعه مسومه ناک ایکی قطعه قیغه رضی
فرقه تیار و ایسی و قیغه مشا زاده و عیدی رضی بادی و قزکون بر قطعه تقیر تقیغه فرانسه هلمک و ایسجا روزه در سن نظریک و قیغه
طافه رضی ایکی نظریک توفیق حساب و ایسی و هلمک مارینو و ایکی نظریک و ایسی عامره اجرائیسی یا تقو زمنیک قزبلائی الطمان رضی
نام اجرائی بوند و ایسی قزول ایلیکوی صاده توفیقانه مسعره بولونی و سرس یا تقو ناک بابای دقیری رضی مسره و ایسجا ایروکی نازا و ایسی
اصفله نظور هابونه مایکایری بولونی ایسی تقیر منکور و قزبلائی بزر معرض حضور و ایسی نور جرایبایدی قلی ایسی مشا زاده و عیدینیک
ایسی و ایسی توفیق قیغه مسهره نوجله مردان و ایسی مایکایری بولونی ایسی اجرائی مقضاسه ایسی و ایسی محاط علم عایدی بولون قزوه
مرد و فریانه تکلیف کرمانلو مرابانو قدرانو و قیغه قیغه
بایدیم

HAT 1081/44039

Kaynak: (BOA HAT, 1876;1081)

EK 10: Takaüdlük Belgesi -1

بادشاهم

تاریخی
(1205)

اسلام اراک

شوقلو کرامتو مرابولو قددنلو وئی انعم افخم
قوجه ابی سجاغنده تیماره منقری مصطفی نام کسننه عرضالندره عیدین و اختیار و کوجب وزووم عیدین
اولضاه کذویه تقاعدک عنایت بیولسن استیجا ایدر حکیم باشی افخی و اعلی زنه حواله اولدوقده ترغیب
طرفینه نزول ایدر ققی عکننه مبتدا اولدوقین اعلام ایتمکله عرضالی تقدیم خاتجای شاهانه ری قذری منظره جالی
بوددوقده فرمان شوقلو کرامتو مرابولو قددنلو وئی انعم افخم بادشاهم حقره نیکید

HAT 197/9860

Kaynak: (BOA HAT, 1791;197)

EK 11: Takaüdlük Belgesi -2

پادشاه

4

تاریخ
(1205)

سال ۱۲۰۵

شوقانو کرامتو مرابانو قدزولو وئی تفنیم افرم
قوتیه وکوناهیه و خداونزکار سبجا قدرتیه زعامتیه مستقره کماله حافظ عثمان نام قسنه عرضخانده
دکوب و نزوله دیاقتی اولدین بایتم کتوبه نقا عدلک عنایت بویوشن استیما ایدر حکیم باقی قوتیه و اعلیانه
حواله اولدیره مرقوم سنی کمانه و سیده بیرقانی اولوب سفر بر اولغه قدرتی اولدین معلوم ایتکلم عرضخال قدیم
خاکهای عالیله قیزی منظور هایدی بوردیره فرمان شوقانو کرامتو مرابانو قدزولو وئی تفنیم افرم پادشاه
خدیو کبیر

HAT 198/9976

Kaynak: (BOA HAT, 1791;198)

EK 14: Tayinat-2

موردی که در این کتاب ذکر شده
مقدم عالی آصفانه لری بیوردی و جمیع خدمت ریاست اعلیای مخصوص اولاد توبیت تن ما عدا قدیم ایک و وجودیت عاجزانہ مکافاتاً ذات داعیانہ مخصوص اولاد اور
احسان علی الاحسان بیوردی توفیق است عین انصاف لادن آفتاب برکون صکره بالاجاب رفع اولمش حالیکه بود اجماعی در برین لری صفر سندن بوکسن و سال کلچ سراسر ایما یون
عنایت مشخون شاه پادشاه من غیر استحقاقی و توفیق سندن مذمت طب و طبابت خدمت تا زککه سید مشغول اولوب خیال و اولاد و خویش و ندان و احضارم بانخصوص نان و نم
شهرت ہی اول پرورش بولورق استخوان پاره عاجزانہ مرکز بولورق جمیل ایلد مشتم اولدینق آشکار و مشهور میامن موفورشا پادشاه و نعل اولدینق انواع تلفظت بیخایه
جناب پادشاه بیگ ایضاً حق لشکر نده عجزم در کار اید ده عروق و اعصاب مزه ساری اولاد بونان و نعمت مخصوصه دن محرومیت موجب انواع الم و مستوجب عظم اولدینق
و موجوده اولاد داعیانہ اولاد تعلقات و بندگانی نان و نکات پادشاه بیدن بشقه بر شید نشیج عدم الامکان و بوجیه حسب الطریق عنایت اولاد بلوکانه بیوردی آری اولاد
امور ضروریه دن بشقه اتفاق خیال و اولاد بیفایت و شوار اولدیندن آری بلغم و زربنده بهر ماه بر اولاد رویشی بلکه دیا زیاده نمم ایدرک مبتلا اولدینق دیون و غیره می اولاد
چگونگی حضرت کبیری ستانیده نوبتم کلر که عنایت واحسان بیوردی حق قاضی کرک مخصوصه اولاد ایچک کتیبی ایلد مشتمی اولوب فقط بهر آن و دقیقه محتاج اولدینق نفعه روزمره
مدار اولدینق ذات عاجزانہ مخصوصاً مقدمات عنایت واحسان پادشاه بیوردی اولاد توفیق مر فوعه نک ایچکانه عهده عیدانه ده تقریر و ابقاسی مع الاحتیاج نیاز عاجزانہ ایدرک
مختم نان بونان مدرت سندن عثمانی افندی داعیه بیگ تخیم نان اولاد اولاد مقدم کند و به اسامه بیوردی اولاد بر کمال لوا توفیق فی ایوم عهده سنده بولورق استرام عیدانه در برین
عظیم ششمون آصفانه لری بیوردی توفیق است عین انصاف لادن آفتاب برکون صکره بالاجاب رفع اولمش حالیکه بود اجماعی در برین لری صفر سندن بوکسن و سال کلچ سراسر ایما یون
استرام و اسدعا و اولاد اولاد انا دتبول بخرجه ملکول بولورق عهده عهده غیث بقدر اعطفت جناب جهانبا فی شوره نار آمال عیدانه توفیق به رشاشه باش ما داکبواته اولورق از سر نو
جراغ و احیا بیوردی مقصوده تحریک عرق مرمت حضرت ظل اللهی بیوردی با بنده امر و فرمان اولاد الاحسان اقدم حضرت لیکدر
علی ایچک
م

i.DH 157/8170 1

Kaynak: (BOA İ.DH, 1847;157/1)

EK 15: Abdülhak'ın Tayinatının Kesilmesi

4

عظمتی افیم حضرتی
صدر عظمیٰ کے سہنو عیونہ انزی حضرتی بول طرف شادریہ مورد برتقہ تزکرہ مکتوبہ صبا بولور جناب جلازلی بیولورہ اوزرہ عورہ وقیم قندی مائتہ
ادبیتی و جلا مقدا زاتہ عیونہ اوزرہ کھلی و احسانہ بیولور اولادہ تیغیت مزعاً قطع اولور واریتی ذی اولورہ صادرات ضروریہ سنہ غیر کاتہ بیولور
اور قیستہ قریب عبور تہ مکافاة فکر اولادہ تیغیت کاتہ السجہ احسانہ و اعطای بیولور کھلی استخفاف عنایت و معرفت سہہ ایلور و کندی قریب ضروریہ
واصدقای داعیہ سطحہ سہرہ اویسہ اصاف نیازہ حصول سرور تہ مرھومہ سعیدہ افکار معارفہ حضرتہ صلاحیتہ بیولور اولادہ اویسہ ہر نور اولور
مکتوبہ جناب یار تھی معالی انزی سونج و حدود بیولور کے تقضای جمیع اوزرہ حرکتہ ایثار اولیٰ بیولور تزکرہ شادریہ ترقیم قندی افیم
مکتوبہ جناب یار تھی معالی انزی سونج و حدود بیولور کے تقضای جمیع اوزرہ حرکتہ ایثار اولیٰ بیولور تزکرہ شادریہ ترقیم قندی افیم
مکتوبہ جناب یار تھی معالی انزی سونج و حدود بیولور کے تقضای جمیع اوزرہ حرکتہ ایثار اولیٰ بیولور تزکرہ شادریہ ترقیم قندی افیم
مکتوبہ جناب یار تھی معالی انزی سونج و حدود بیولور کے تقضای جمیع اوزرہ حرکتہ ایثار اولیٰ بیولور تزکرہ شادریہ ترقیم قندی افیم

3

idH 157/8170

2

Kaynak: (BOA İ.DH, 1847, 157/2)

EK 16: Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi

Kaynak: (http://istanbultip.istanbul.edu.tr/wpcontent/uploads/attachments/021_tip.tarihi.185.yil.nuran.yildirim.pdf)

EK 17: Hekimbaşı-Başlala Odası

Kaynak: (<http://worldvisitguide.com/salle/MS03331.html>)

(<http://wikimapia.org/7236361/tr/Hekimba%C5%9F%C4%B1-Odas%C4%B1>)

EK 18: Tedaviye dair bir sahne

Kaynak: (<http://www.koceliaydinlarocagi.org.tr/Yazi.aspx?ID=1102>)

EK 19: Tedaviler

Kaynak: (<http://www.3g-m.org/resim/haber-7hUZzq7FYd8S.jpg>)

EK 20: Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin Amblemi

Kaynak: (http://istanbultip.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/attachments/021_tip.tarihi.185.yil.nuran.yildirim.pdf)

EK 21: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Kapısında Hekimbaşı ve Hocalar (1839)

Kaynak: (http://istanbultip.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/attachments/021_tip.tarihi.185.yil.nuran.yildirim.pdf)

EK 22: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de Etkili Olan Karl Ambros Bernard

Kaynak: (http://istanbul.tip.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/attachments/021_tip.tarihi.185.yil.nuran.yildirim.pdf)

EK 23: Anatomi Dersi

Kaynak: (http://istanbultip.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/attachments/021_tip.tarihi.185.yil.nuran.yildirim.pdf)

EK 24: Mekteb- i Tıbbiye-i Şahane-Galatasaray
Sultan Abdülmecid Mezuniyet Sınavından Ayrılırken

Kaynak: (<http://capamezun.com/2011/itf.php>)

EK 25: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Doktorları Zabitanına Mahsus Nişan-ı Zışanlar

Çiçekli Miralay
Nişanı

Çiçekli Kaymakam
Nişanı

Çiçekli Binbaşı
Nişanı

Küçük Çiçekli
Kolağası Nişanı

Küçük Çiçekli
Yüzbaşı Nişanı

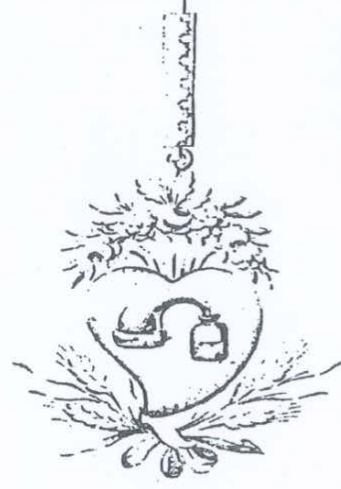
Sade Altın
Mülâzım Nişanı

Kaynak: (Ender, 1993;138)

EK 26: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Eczacı ve Cerrah Doktorlarına Mahsus Nişanlar

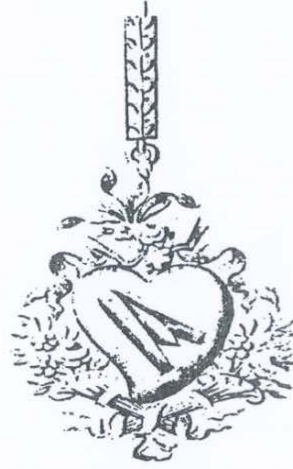
Çiçekli Eczacı
Yüzbaşı Nişanı

Ortası Altın Eczacı
Mülâzım Nişanı

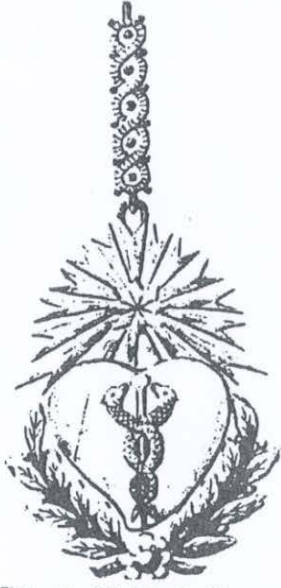
Çiçekli Cerrah
Yüzbaşı Nişanı

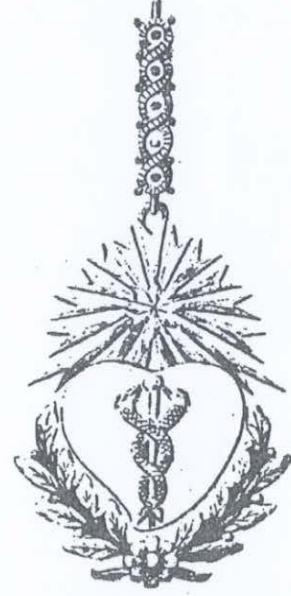
Ortası Altın Cerrah
Mülâzım Nişanı

Kaynak: (Ender, 1993;139)

EK 27: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Şakirdânına Mahsus Nişanlar

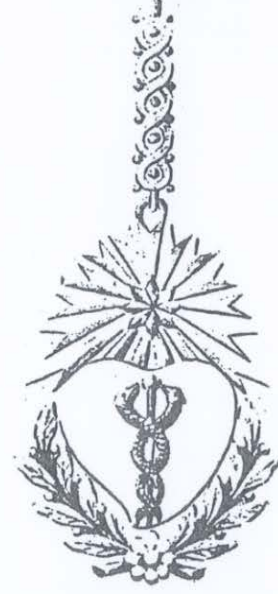
Gümüş Yıldızlı Onuncu ilâ
Altıncı Sınıf Şakirdânına
Mahsus Nişan

Gümüş Yıldızlı Beşinci ve
Dördüncü Sınıf Şakirdânına
Mahsus Nişan

Gümüş Yıldızlı Üçüncü
Sınıf Şakirdânına
Mahsus Nişan

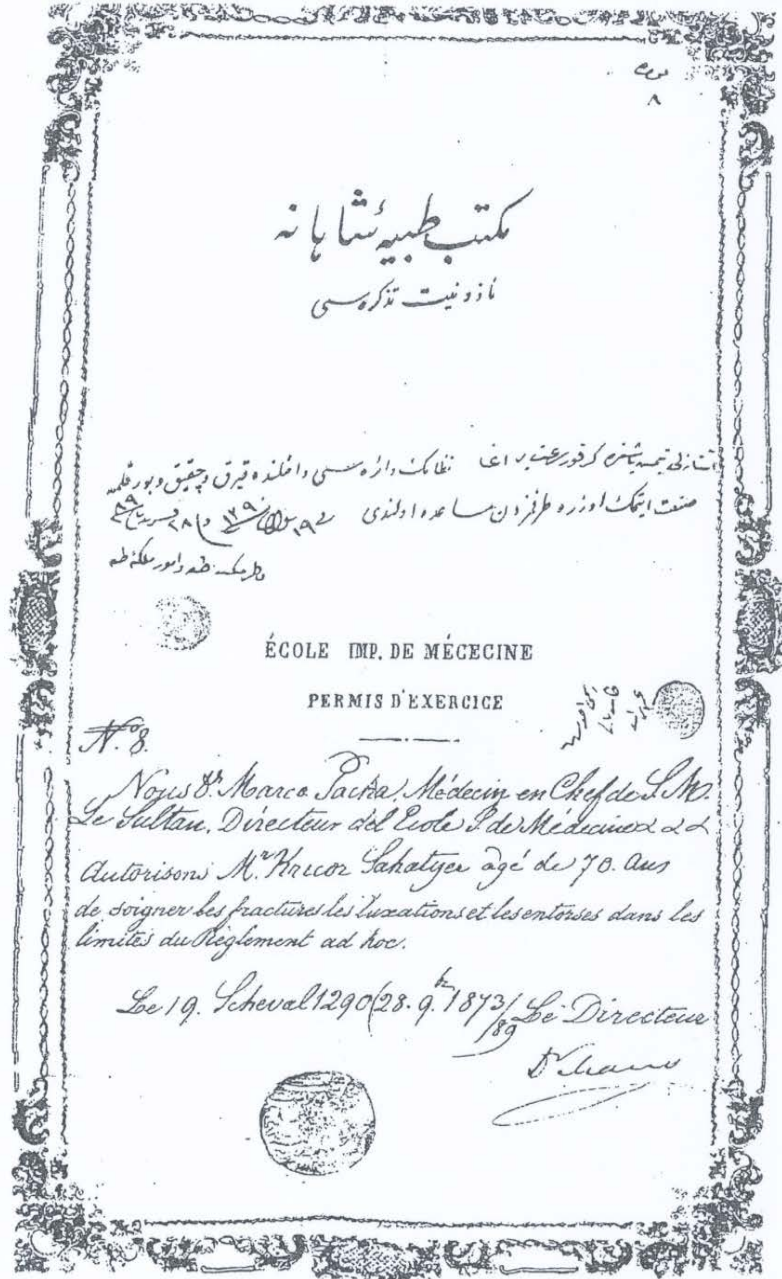

Gümüş Yıldızlı İkinci ve
Birinci Sınıf Şakirdânına
Mahsus Nişan

Kaynak: (Ender, 1993;140)

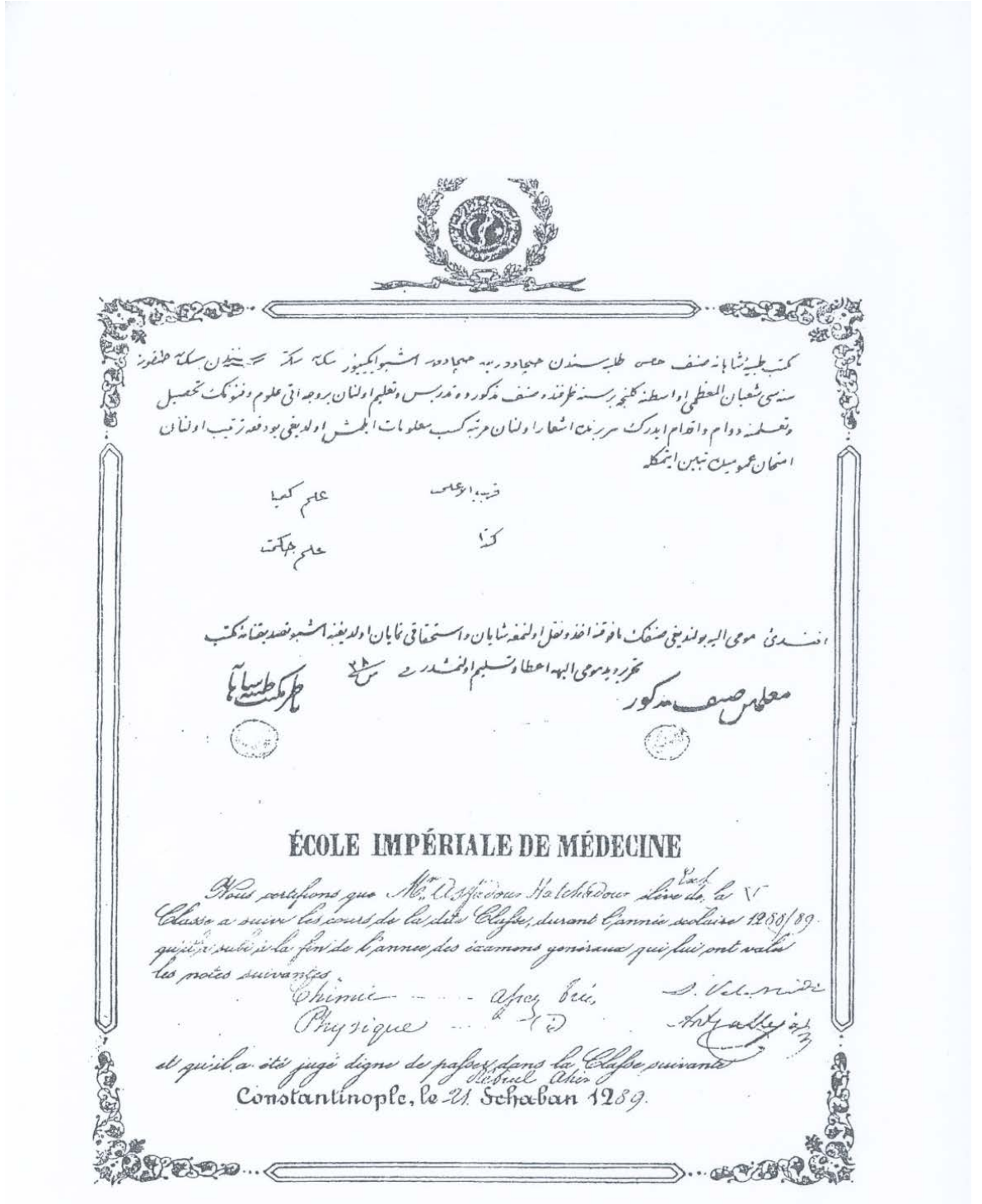

EK 29: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Mezuniyet Tezkiresi

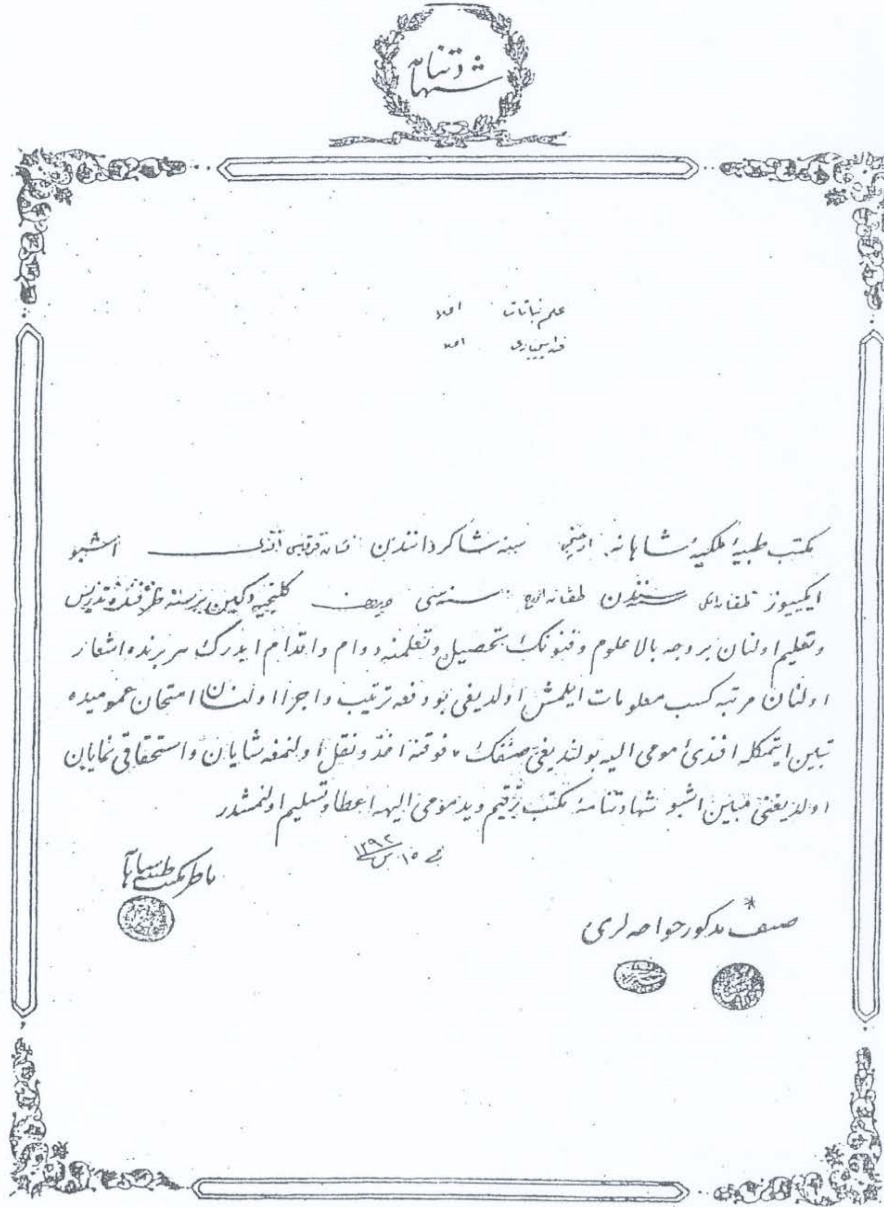
Kaynak: (Baytop, 1998;255)

EK 30: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Sınıf Geçme Tasdiknamesi

Kaynak: (Baytop, 1998;251)

EK 31: Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane Üçüncü Sene Öğrencilerinden Nişan
Korkis Efendi'nin Sınıf Geçme Şahadetnamesi

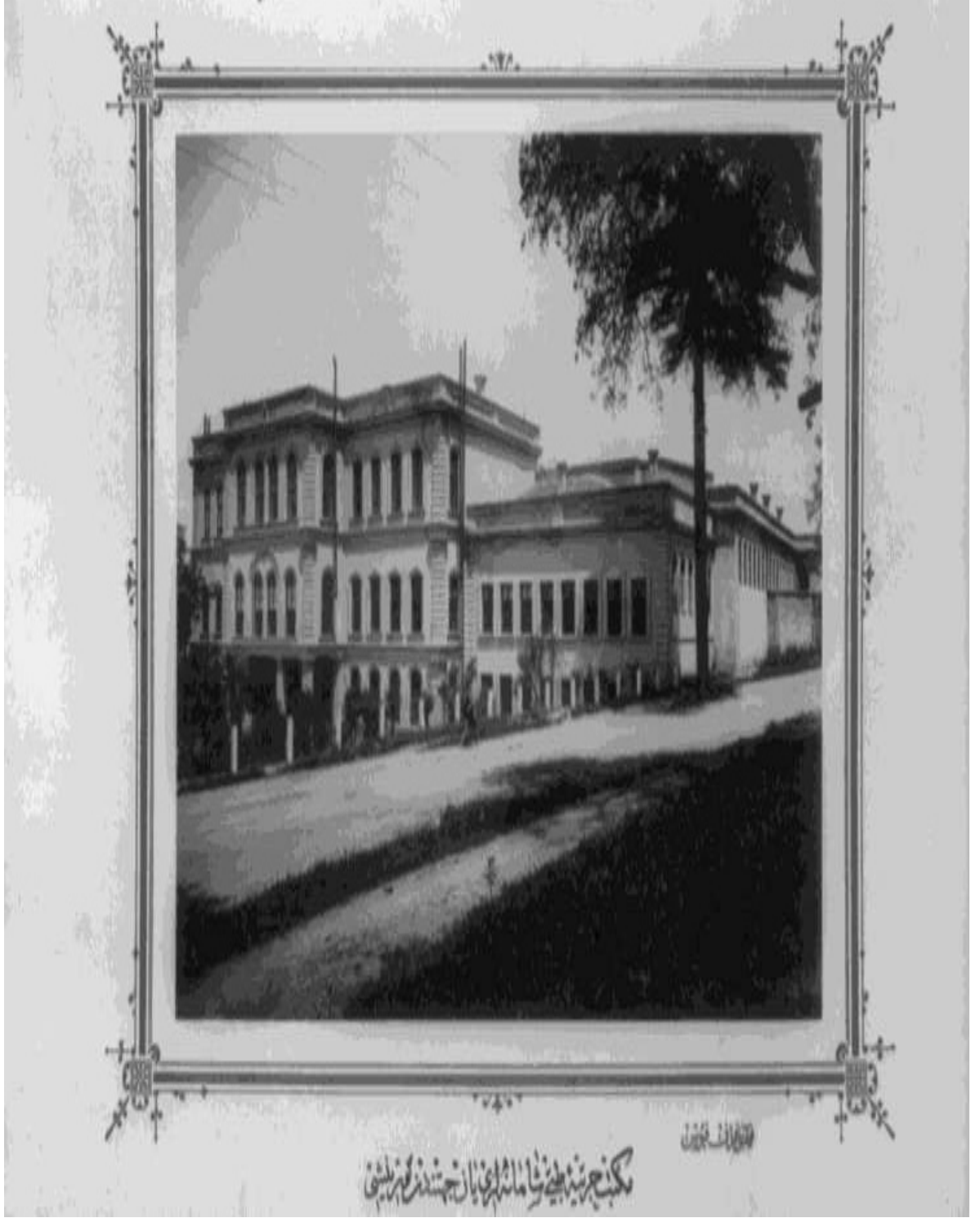
Kaynak: (Baytop, 1998;249)

**EK 32: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Tarafından Verilen Tıp ve Cerrahide
Doktorluk Diploması**

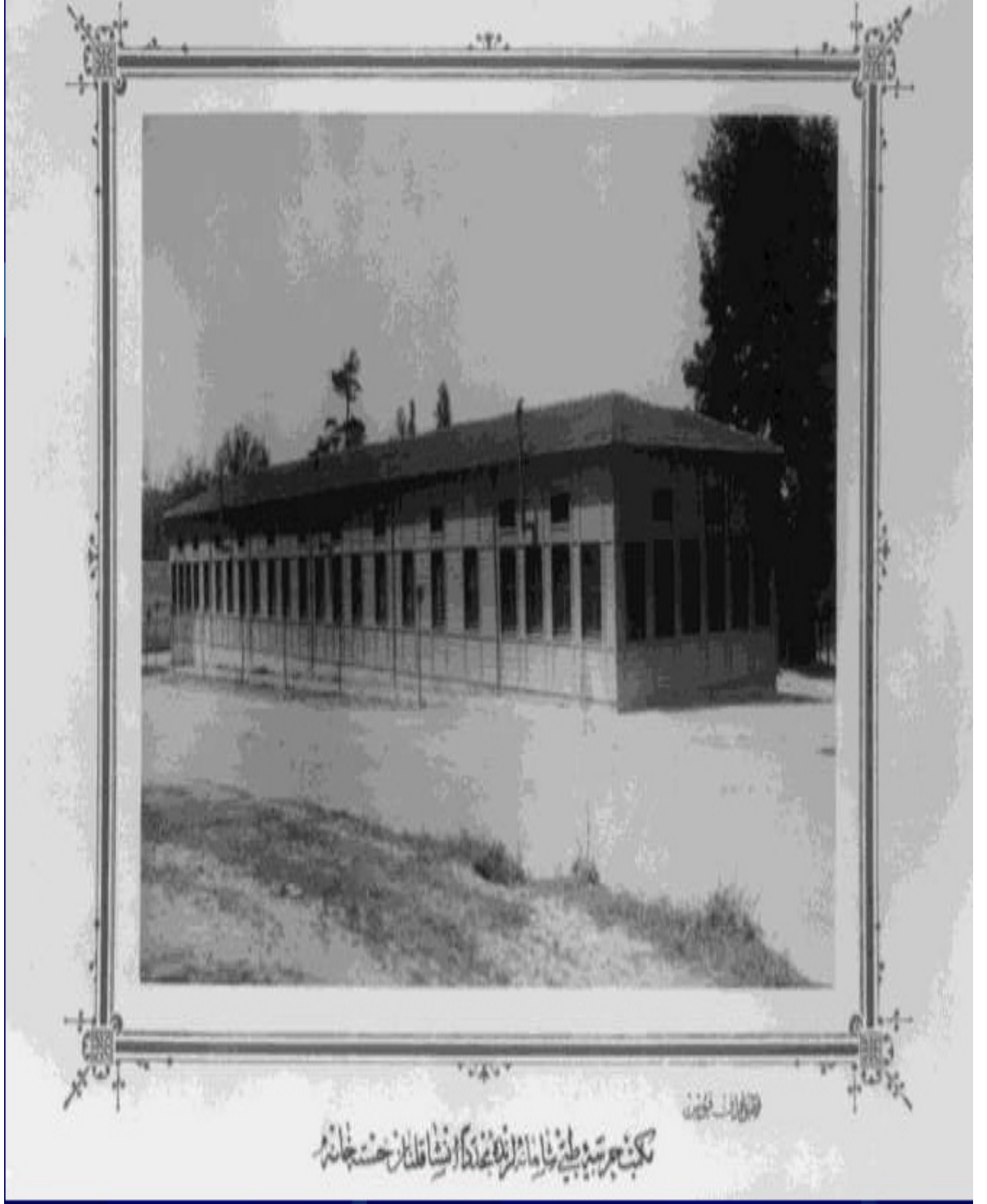
Kaynak: (Baytop, 1998;261)

EK 33: Sirkeci Demirkapı-Taşkışla

Kaynak: (http://istanbul.tip.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/attachments/021_tip.tarihi.185.yil.nuran.yildirim.pdf)

EK 34: Demirkapı'da Taşkılla Çevresindeki Yeni Klinik Binaları

Kaynak: (http://istanbultip.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/attachments/021_tip.tarihi.185.yil.nuran.yildirim.pdf)

EK 35: Sıhhiyenin Eski Binası

Kaynak: (http://istanbul.tip.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/attachments/021_tip.tarihi.185.yil.nuran.yildirim.pdf)

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖĞRENCİ ÖZGEÇMİŞ FORMU

Adı-Soyadı	Gamze Ayhan		
Lisans Öğrenimi	Sakarya Üniversitesi Tarih	Doğum Yeri	İstanbul
Yüksek Lisans Öğrenimi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı	Doğum Tarihi	23.01.1989

1989 İstanbul doğumlu olan Gamze Ayhan, İstanbul Fatih'te oturmaktadır. İstanbul Fatih'teki Gelenbevi Lisesi'nin Sosyal Bilimler bölümünden mezun olmuştur. 2007 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümünü kazanmıştır. Bölümünü 2011 yılında bölüm 2.liği ile bitirmiş (03.54) ve aynı yıl Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında yüksek lisansa başlamıştır.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

ADRES: Atıkali Mahallesi Bakkalzade Sokak No:34/3 Fatih /İSTANBUL

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

TELEFON : 6318510

GSM: 5074766178

E-Posta: gamze-ayhan89@hotmail.com